

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 338.2 (575.3)
ББК: 65.9 (2) 29 (2Т)
М - 36

МАҲМАДУЛЛОЕВ АҲМАДҶОН САИДҶОНОВИЧ

**ИНКИШОФИ ШАКЛҲОИ
ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ
(дар мисоли баҳши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарёфти дараҷаи доктори
фалсафа (Ph.D), доктор аз рӯи ихтисоси
6D050700 - Менеҷмент (6D050701 - Менеҷмент)

Рохбари илмӣ:
НОМЗАДИ ИЛМҲОИ ИҚТИСОДӢ, ДОТСЕНТ
Ҳодиев Д.А.

ДУШАНБЕ - 2024

МУНДАРИЧА

Номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ	
ИНКИШОФИ ШАКЛҲОИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ДАР ШАРОИТИ	
ҶАҲОНИШАВӢ	
1.1. Падидаи ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба шарикии иқтисодии корхонаҳо.....	16
1.2. Ҷанбаҳои назариявии инкишофи шаклҳои шарикии стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ.....	40
1.3. Принсипҳои асосӣ ва авомили муассир ба инкишофи шаклҳои шарикии стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ.....	59
БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲОЛАТИ КУНУНӢ ВА ТАМОҶУЛҲОИ	
ИНКИШОФИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ДАР БАҲШИ САНОАТИ	
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
2.1. Арзёбии умумии инкишофи ширкатҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити кунунӣ.....	81
2.2. Густариши шарикии стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа чун заминаи ҳамкорӣҳои дуҷониба дар баҳши саноат.....	101
2.3. Моделсозии омилҳои муассир бар густариши шарикии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	113
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАҲКИМИ ШАРИКИИ СТРАТЕГИИ	
ШИРКАТҲОИ САНОАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
3.1. Стратегияи густариши шарикии стратегии ширкатҳои саноатӣ дар шакли бунёд ва инкишофи корхонаҳои муштарак.....	132
3.2. Шарикии технологияи ширкатҳои саноатӣ дар заминаи бунёди кластерҳои минтақавӣ.....	150
ХУЛОСА.....	170
РӮЙҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА.....	174
ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	198

Номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ

КМ – Корхонаҳои муштарак

ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

СММ – Созмони Милали Мутаҳид

СУС – Созмони Умумиҷаҳони Савдо

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ШФМ – Ширкатҳои фаромилӣ

ИА – Иттиҳоди Аврупо

ШДБХ – Шарикҳои давлат ба бахши хусусӣ

ХБА – Хазионаи Байналхалқии Асъор

БҶ – Бонки ҷаҳонӣ

БДС – Барномаи давлатии сармоягузорӣ

БМР – Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2016-2020

МД – Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

КАС – Комплекси агросаноатӣ

ҲҚТ – Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚМЧ – Ҷумҳурии Мардумии Чин

СМР ҚТ-2030 – Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

СМР – Стратегияи миллии рушд

% – фоиз

б/ф – банди фоиз

ад. – адад

ҳаз. – ҳазор

млн. – миллион

млрд. – миллиард

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот бо он муайян мегардад, ки дар шароити муосир принципҳои асосии идоракунии ширкатҳои саноатӣ, бо назардошти тавсияи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва пайдоиши шаклҳои нави шарикӣ стратегӣ, бо тағйироти амиқ фаро гирифта шудаанд. Дар охири асри XX иқтисоди ҷаҳонӣ шакли худро ба низоми ягонаи глобалӣ бадал карда, сохтори меҳвараш дақиқан ҷудошудаеро ба миён овард. Ҷаҳонишавӣ ақидаҳои гуногунро дар бораи шаклу усулҳои идоракунии субъектҳои хоҷагидорӣ ба кулӣ тағйир дода, ба пайдоиши принципҳои нави таъмини рақобат бо назардошти рушди шарикӣ стратегӣ мусоидат намуд. Рушди ширкатҳои фаромиллӣ дар кишварҳои мисли ИМА, Олмон, Ҷопон ва баъзе кишварҳои Аврупои Ғарбӣ нақши махсуси онҳоро дар рушди иқтисоди ҷаҳонӣ муайян намудааст. Муқаррар намудани омилҳо, тамоюлҳо ва дурнамои инкишофи низоми ягонаи ҷаҳонии иқтисодӣ, ҳам аз нуқтаи назари илмӣ ва ҳам аз нуқтаи назари амалӣ, қобили тавачҷуҳ буда, зарурати фаъолияти иқтисоди миллиро дар ин низом таъкид мекунад.

Дар шароити кунунӣ шаклҳои таъмини ҳамкориҳои самарабахши субъектҳои бозор аҳаммияти махсус пайдо мекунанд. Ҷаҳонишавӣ ва афзоиши рақобат дар бозор боиси ҷустуҷӯи усулҳои самараноки ба даст овардани самараи синергетикӣ бо истифода аз татбиқи принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ гардид. Воқеан, шарикӣ стратегӣ шартӣ асосии ноил шудан ба параметрҳои рақобатпазирӣ дар бозорҳои хориҷӣ ва дохилӣ мегардад. Ин ҳолат омӯзиши мунтазами асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди шаклҳои муқарраршудаи шарикӣ стратегиро ҳамчун муҳимтарин самти идоракунии самараноки системаҳои иҷтимоию иқтисодӣ талаб менамояд.

Натиҷаи асосии ҷаҳонишавӣ тақсимоли ҷаҳонии меҳнат, муҳочират ва тамаркузи сармоя, қувваи корӣ, захираҳои истехсолӣ дар миқёси тамоми дунё, стандартизатсиякунонии қонунгузорӣ, равандҳои

иқтисодӣ ва технологӣ, инчунин, ба ҳам наздикшавӣ ва пайванди фарҳангии кишварҳои мухталиф мебошад. Ин раванди объективист, ки хислати системавӣ дошта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаро фаро мегирад. Аз тарафи дигар, ин раванд – раванди ҳамгироии ширкатҳо дар асоси шарикӣ стратегӣ мебошад. Омили асосии муваффақияти корхонаҳои саноатӣ дараҷаи иштироки онҳо дар муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ бо назардошти ташаккули ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо дигар ширкатҳо мебошад. Имрӯз шарикӣ стратегӣ байни ширкатҳои саноатӣ дар шаклҳои гуногун инкишоф ёфта, омӯзиши ин падида бо назардошти интихоби шакли муносиби идоракунии дар замони муайян ва дар макони муайян аз аҳаммияти хос бархӯрдор мебошад.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030) ноил гардидан ба саноатикунони босуръати кишвар ба сифати яке аз ҳадафҳои асосӣ муайян шудааст. Қайд шудааст, ки имрӯз “...кишвар ба модели нави рушд ниёз дорад, ки он бояд дар ҷалби сармоягузориҳо ва, технологияҳои нав ба бахши воқеии иқтисодиёт, сиёсати шугли пурмахсул, низоми молиявии ташаккулдиҳандаи захираҳо ва муҳимтар аз ин, ба фазои мусоиди сармоягузори асос ёфта бошад. Маҳз ҳамин бахшҳо дар солҳои наздик сифати рушди минбаъда ва самтҳои ислоҳоти сохториро, ки ба баланд бардоштани самаранокии истифодаи сарвати миллии иборат аз сармои инсонӣ, табиӣ ва ҷисмонӣ, молиявӣ равона шудаанд, муайян мекунад. Модели нави рушд бояд афзоиши босуръати саноат, кишоварзӣ ва бахши молиявиро таъмин намуда, барои баромадан ба бозорҳои нави содиротӣ шароит фароҳам оварад, воридоти ғайрисамараноки истеъмолиро маҳдуд созад ва вобастагиро аз маблағҳои интиқолии муҳоҷирони меҳнатӣ коҳиш диҳад”¹. Дар ин шароит инкишофи шаклҳои нави шарикӣ стратегӣ байни корхонаҳои саноатӣ бо назардошти идоракунии самарабахши ин раванд хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2017. – №392. – С.72.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаҳои шарикӣ стратегӣ ва раванди он дар соҳаҳои иқтисодӣ ҳамеша дар маркази диққати олимону иқтисодчиёни ватанӣ хориҷӣ қарор дорад. Асосҳои методи омӯзиши масъалаҳои шарикӣ стратегӣ дар равиҷ ва таълимоти классикӣ, неоклассикӣ ва назарияи иқтисодиёти институтсионалӣ тасвир ёфтааст. Аҳамиятнокии баланди назариявӣ, амалӣ ва идроки ҳалли проблемаҳои ташаккули стратегияи самараноки рушди корхонаҳои саноатӣ дар миқдори зиёди таҳқиқоти илмӣ дарҷ гардидаанд.

Масъалаҳои шарикӣ стратегӣ дар иқтисодиёти мамлакат ва минтақаҳои он дар қори муҳаққиқони ватанӣ, аз қабилӣ А.А. Солиев, А.Қ. Қомилӣ, Б.М. Қумаев, Г. Қурабоев, Г.Б. Бобосодиқова, Д.А. Ҳодиев, Д.Б. Қадирзода, Д.О. Қандиёрова, И.Р. Иброҳимзода, И.С. Шамсов, Қ.Қ. Давлатзода, Қ.Х. Хушахтзода, Л.Х. Саидмуратов, М.Т. Қаримова, Н.Қ. Қаюмов, Н.М. Собирзода, Н.Д. Шерова, О. Муртазозода, Р.Қ. Раҷабов, Р.Қ. Раҳимов, С.Қ. Қомилӣ, Т.Б. Ғаниев, Т.Д. Низамова, Т.Қ. Усманова, Ф.А. Қодирзода, Ф.М. Муқаддасзода, Ф.С. Обидов, Ҳ.Р. Раҳимзода, Х.У. Умаров ва дигарон қисман таҳқиқ гардидаанд.

Дар ташаккул ва қорқарди назарияи раванди ҷаҳонишавии иқтисодӣ саҳми як қатор олимони хориҷӣ низ бориз мебошад, аз қабилӣ Е.Е. Смирнова, И. Валерстайн, Ю.В. Макогон, Г.П. Мартин, Қ. Стиглиц, Ф. Фуқуяма, С. Ҳантингтон, И.А. Кузнесов, В.Р. Сиденко, А.С. Филипенко, М. Сузуки ва дигарон хизмат намудаанд.

Аммо барои таҳқиқи шарикӣ стратегияи корхонаҳои саноатии кишвар норасоҳои омӯзиши зерин бо ҷунин муаммоҳо мушоҳида мегарданд:

– таҳқиқоти назариявӣ методологии шарикӣ стратегӣ дар шароити иқтисодиёти озод;

– ҷудоқунии омилҳои асосӣ ва таъсири онҳо ба фаъолқардони шарикӣ стратегияи ширкатҳои саноатӣ;

– омӯзиши ҷанбаҳои танзими давлатии шарикӣ стратегӣ ширкатҳои саноатӣ.

Умуман, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ба ҳол масъалаи назариявӣ-методологии ташаккулёбии шарикӣ стратегӣ, бо назардошти принципҳои муносиб ба шароити ҷумҳурӣ, ба таври комил таҳқиқ нашудаанд. Ҳамаи ин мақсад ва масъалаи таҳқиқоти мазкур ва аҳаммиятнокии илмию амалии онро дар ҳалли масоили иқтисодиву иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд.

Алоқамандии мавзӯ ба барномаҳо (лоиҳаҳо) ё мавзӯҳои илмӣ. Зарурати густариши шарикӣ стратегӣ дар бахши саноат дар барномаҳои стратегӣ рушду инкишофи иқтисодиёти миллӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030, барномаҳои давлатӣ ва стратегияи рушди соҳаҳои алоҳидаи саноат, аз ҷумла саноати сабук, саноати хӯрокворӣ, саноати вазнин, инкишофи корхонаҳои муштарак, барномаи кластерикунони бахшҳои мухталифи иқтисодиёти миллӣ дар ҳақиқат гардидааст. Мавзӯи кори диссертатсионӣ бо нақшаи корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мувофиқат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ асосноккунӣ муқаррароти назариявӣ рушди шаклҳои шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатӣ ва таҳияи пешниҳоду тавсияҳои амалӣ оид ба густариши шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ мебошанд.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар мувофиқат бо мақсади гузошташуда вазифаҳои зерин муайян ва ҳал карда мешавад:

– омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ;

– омӯзиши принципҳо ва омилҳои асосии инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ;

– арзёбии вазъият ва тамоюлҳои рушди шарикӣ стратегӣ дар бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– таҳлили инкишофи шарикӣ стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои минтақа ҳамчун асоси ҳамкориҳои дучониба дар бахшҳои саноат;

– асоснокии самтҳои асосии рушди шаклҳои шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– таҳияи маҷмуи тадбирҳои, ки ба тавсеаи шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ нигаронида шудаанд.

Объекти таҳқиқот механизмҳои густариши шаклҳои шарикӣ стратегии ширкатҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Предмети таҳқиқоти диссертатсиониро маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки дар раванди густариши шаклҳои шарикӣ стратегии ширкатҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоянд, ташкил медиҳанд.

Фарзияи таҳқиқот. Густариши шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар бахши саноатии иқтисодиёти Тоҷикистон ба суръатбахшии саноатикунони кишвар, бо тавачҷуҳ ба рушди корхонаҳои муштарак, ташаккули кластерҳо ва ташкили корпоратсияҳои бузург, ба иштироки сармояи хориҷӣ ва фаъол гардондани равандҳои сармоягузорӣ мусоидат хоҳад кард.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро асарҳои классикони илми иқтисод, асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки масъалаҳои густариши шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатиро мавриди омӯзиш қарор додаанд, маълумотҳои институтҳои таҳқиқотӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методи таҳқиқотро принципҳо ва усулҳои тақмили механизмҳои ҳавасмандкунӣ ва тавсияи шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатӣ дар иқтисоди хурди қушод ташкил медиҳанд. Методологияи таҳқиқот истифодаи равиши диалектикӣ ташаккул ва татбиқи сиёсати саноатӣ, усулҳои таҳлил ва синтез, индуксия ва дедуксия, моделсозии математикӣ, инчунин таҳлили стратегии рушди корхонаҳои саноатиро дар бар мегирад, ки дар асарҳои олимони ватаниву хориҷӣ таҳия шудаанд.

Марҳилаи таҳқиқот. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2018-2024 -ро фаро мегирад.

Сарчашмаи маълумот. Ба сифати сарчашмаҳои асосии маълумот санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, маълумотҳои омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводҳои Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллӣ, тавсияҳои пажӯҳишгоҳҳои илмӣ, маводи назариявӣ ва таҷрибавӣ дар монографияҳои олимони ватанию хориҷӣ дарҷгардида, маводи конференсияҳо ва маҷаллаҳои илмӣ, маърузаҳо, маълумотҳои омории давлатҳои хориҷӣ, маводи бадаст овардашуда аз ҷониби муаллиф дар ҷараёни таҳқиқот, инчунин захираҳои интернетӣ ва ҳисобҳои шахсии муаллиф хизмат намудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ дар кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2018-2024 таҳия гардидааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсия дар асосноккунии муқаррароти назариявии рушди шаклҳои шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатӣ ва таҳияи пешниҳоди тавсияҳои амалӣ оид ба густариши шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ хулоса мешавад. Муқаррароти зерин аз хусусиятҳои навгонии илмӣ бархӯрдор мебошанд:

– асосҳои назариявӣ ва методи рушди шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ бо назардошти ба низом даровардани шаклҳо, самтҳо ва шаклҳои шарикӣ корхонаҳои истехсолӣ, таъминкунандагон,

муассисаҳои тичоратӣ ва илмӣ, ки ҳадафи асосии онҳо ба роҳ мондани ҳамкории мутақобилан судманд ва таъмини самараи синергетикӣ мебошад, муайян карда шудаанд, ки ба баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ дар муҳити дохилӣ ва берунӣ ва суръат бахшидан ба раванди саноатикунони иқтисодиёти миллӣ, дар заминаи фаъолсозии равандҳои инвеститсионӣ ва инноватсионӣ, мусоидат мекунад;

– принципҳои асосӣ ва авомили муассир ба инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ дастабандӣ гардиданд, ки имкон доданд, меъёрҳо, нишонаҳо, омилҳо ва шароити густариши шарикӣ стратегӣ дар ҷаҳони муосир муайян карда шаванд. Таърифи муаллиф оид ба мафҳуми шарикӣ стратегӣ пешниҳод шудааст, ки онро ҳамчун муттаҳидшавии ду ё зиёда ташкилот дар асоси шартнома (созишнома) ё бо роҳи ташкили сохтори нави ташкилӣ бо назардошти ноил шудан ба параметрҳои ҳамкории мутавозин ва муассир муайян менамояд, ки ба оптимизатсияи равандҳои ҳамгирӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ, татбиқи самараноки иқтисодии инноватсионӣ ва содиротӣ, бо нигоҳ доштани мустақилияти ҳуқуқӣ ва иқтисодии онҳо, нигаронида шудааст;

– ҳолати кунунӣ ва тамоюлҳои инкишофи шарикӣ стратегӣ дар бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва арзёбӣ гардид, ки имкон дод авомили муассир ба инкишофи бахши саноат, мушкилот ва монетаҳои рушди он, бо тавачҷуҳ ба истифодаи ғайрисамараноки принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ, ошкор карда шавад. Моделсозии омилҳои муассир ба фазои касбу кор бо меҳварияти омилӣ тағйирёбандаи «шарикӣ стратегӣ» дар асоси усули таҳлилӣ-омилӣ муҳосиба шудааст, ки рутбаҳои омилҳои таъсиррасонро ба шарикӣ стратегӣ дар муҳити фазои касбу кори кишвар инъикос менамояд;

– ба низом даровардани мушкилот/дастовардҳо ва дурнамо/оқибатҳои густариши шарикӣ стратегӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа ҳамчун заминаи ҳамкориҳои мутақобилан судманд, ки ба ташаккули шароити мусоид барои рушди шаклҳои гуногуни шарикӣ стратегӣ байни корхонаҳои саноатӣ мусоидат менамояд;

– мушкилот/комёбиҳо ва дурнамо/оқибатҳои густариши шарикӣ стратегӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа чун заминаи ҳамкориҳои дуҷониба дастабандӣ шудаанд, ки ҷиҳати фароҳам овардани фазои мусоиди густариши шаклҳои мухталифи шарикӣ стратегӣ дар бахши саноат мусоидат менамоянд;

– самтҳои асосии таҳкими шарикӣ стратегӣ ширкатҳои саноатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таваҷҷуҳ ба коркард ва татбиқи стратегияи инкишофи минбаъдаи корхонаҳои муштарак дар заминаи татбиқи мутаваззини маҷмуи чорабиниҳои рушду инкишофи муҳити ниҳодӣ, иқтисодӣ,

– илмӣ ва фарҳангии фаъолияти онҳо пешниҳод гардидаанд, ки он имкон медиҳад, то ба фаъолияти сармоягузори онҳо дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ/воридвазнкунанда суръат бахшида шавад;

– модели иқтисодию риёзии ташаккули кластерҳо дар бахши саноат дар асоси рушди шарикӣ технологӣ байни корхонаҳо таҳия карда шудааст, ки он ҷиҳати расидан ба натоиҷи зерин муоидат мекунад:

✓ фароҳам овардани шароити мусоиди шарикӣ технологӣ ҳамчун асоси кластеризатсияи корхонаҳои саноатӣ;

✓ фаъолсозии равандҳои инвеститсионӣ ва инноватсионӣ дар самти истифодаи самараноки иқтисодии табиӣ минтақаҳои кишвар дар шароити ташкили кластерҳо;

✓ ташаккули неруи кадрӣ дар бахши саноатии иқтисодиёт, ки қобилияти идора кардани кластерҳоро доро мебошад.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

– механизми ташаккулёбӣ ва инкишофи шарикӣ стратегӣ чун алоқамандии аносири умдаи он (принсипҳои асосӣ, шаклҳо ва самтҳои ҳамкорӣ, усулҳои баҳамой) дар заминаи таъмини оқилонаи алоқамандии омилҳои институтсионалӣ ва инфрасохтори баҳамии шарикон дар бахши саноат;

– принсипҳои асосии ташкил ва пешбурди шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва омезиши фарҳангҳои мухталиф, ки зарурати инкишофи фазои иттилоотиро бо тавачҷуҳ ба густариши бемайрони иқтисодӣ рақамӣ ба миён меоварад ва аҳамияти барқарор намудани робитаҳои мутақобилан судмандро байни ширкатҳои ватанӣ ва хориҷӣ дар ростои таъмини рақобатпазирӣ ва эҷоди самараи синергетикӣ асоснок менамояд;

– модели баррасии омилҳои муассир бар густариши шарикӣ стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси усули таҳлили омилӣ муҳосиба шуда, дараҷаи таъсири омилҳои фазои касбу корро ба раванди густариши шарикӣ стратегӣ бо тавачҷуҳ ба раддабандӣ намудани омилҳои хеле муассир ва камтаъсир нишон медиҳад;

– алгоритми коркард ва татбиқи стратегияи инкишофи корхонаҳои муштарак, ки пайдарпайии барномарезӣ ва дар амал татбиқ намудани сиёсати давлатро дар самти вусъат бахшидан ба фаъолияти корхонаҳои муштарак чун самти афзалиятноки шарикӣ стратегӣ бо тавачҷуҳ ба ҳадафҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 инъикос менамояд;

– маҷмуи пешниҳодҳо, ки ба кластерикунони бахшҳои афзалиятноки саноати кишвар бо тавачҷуҳ ба фаъол намудани сохторҳои илмиву таълимӣ дар самти густариши шарикӣ стратегӣ, равона карда шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд назарияи менечменти корхонаҳои саноатиро дар шароити

густариши равандҳои ҳамгироӣ бо ширкатҳои хориҷӣ санитар гардонанд. Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон дар коркарди стратегияи давлатии рушди корхонаҳои саноатӣ, тақмили низоми ниҳодҳои танзимкунандаи фаъолияти бурунмарзии корхонаҳои саноатӣ истифода бурд.

Ҳолатҳои асосноккардашуда ва хулосаҳо метавонанд дар фаъолияти қонунбарорӣ бо мақсади амалигардонии стратегияи дарозмуддати барномаҳои рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар густариши шарикӣ стратегияи ширкатҳои саноатӣ самаранок истифода шаванд. Тавсияҳои методӣ ва амалии дар диссертатсия асосёфта дар чараёни таълим ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мукамалгардонии курсҳои омӯзишии «Менеҷмент», «Менеҷменти стратегӣ» «Асосҳои бизнеси байналхалқӣ», «Фаъолияти иқтисодии берунмарзии корхонаҳо», «Иқтисодиёти саноат» ва ғ. истифода шудаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаи таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Навгонӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот ба Шиносномаи номгӯи ихтисосҳои ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи самти ихтисоси 6D050700 - Менеҷмент (6D050701 - Менеҷмент) иҷро гардида, бо бандҳои зерин мувофиқат менамояд: 10.4. Сиёсати давлатӣ, механизмҳо, методҳо ва технологияҳои таҳия ва татбиқи он. Стратегия ва тактика дар амалисозии сиёсати давлатӣ; 10.8. Идоракунии системаҳои иқтисодӣ, усул (принсипҳо), шаклҳо ва методҳои амалисозии он. Вобастагии идоракунии аз хислат ва ҳолати системаи иқтисодӣ. Идоракунии тағйирот дар системаҳои иқтисодӣ. Назария ва амалияи идоракунии сохторҳои интегратсионӣ ва равандҳои интегратсияи бизнес; 10.15. Менеҷменти

стратегӣ, методҳо ва шаклҳои амалисозии он. Муҳити дохилӣ ва берунии ташкилот. Раванд ва методҳои коркард ва татбиқи стратегия. Инкишофи шаклҳои стратегии ҳамшарикӣ. Муҳтаво ва методҳои назорати стратегӣ. Стратегияҳои корпоративӣ, муносибсозии андозаи ширкат ва ҳамгирии амудӣ, стратегияҳои гуногунсозӣ (диверсификация). Ташаккул ва идоракунии занҷираҳои офаридани арзиш. Рақобатпазирии бизнес. Ташкил ва нигоҳдории салоҳиятҳои калидӣ. Захираҳои стратегӣ ва қобилиятҳои ташкилоти ширкат; 10.16. Идоракунии ташкилот дар қаринаи бизнеси байналмилалӣ. Ташкил ва идоракунии ширкати байналмилалӣ. Бизнес-стратегияҳои байналмилалӣ. Паймонҳои байналмилалӣ ва шабакаҳои ширкатҳо. Яқҷояшавӣ ва фурубарӣ дар бизнеси байналмилалӣ. 10.17. Идоракунии корпоративӣ. Шакл ва методҳои назорати корпоративӣ.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертациониро докталаб мустақилона анҷом додааст. Муқаррароти барои ҳимоя пешниҳодшуда аз ҷониби муаллиф шахсан таҳия карда шудаанд. Муаллиф падидаи ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба шарикии иқтисодии корхонаҳоро таҳқиқ намуда, ҷанбаҳои назариявии рушди шаклҳои шарикии стратегиро баррасӣ намудааст, принципҳо ва омилҳои асосии рушди шаклҳои шарикии стратегиро дар шароити ҷаҳонишавӣ ошкор ва дар ин самт омилҳои асосии рушди шарикии стратегиро муайян намудааст, тавсеаи шарикии стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақаро асоси ҳамкорӣҳои дуҷониба дар бахшҳои саноат арзёбӣ намуда, роҳҳои густариши шарикии стратегии корхонаҳои саноатиро дар шакли таъсис ва рушди муштаракӣ корхонаҳои саноатӣ асоснок ва пешниҳод намудааст.

Тасвиби кори таҳқиқотӣ. Натиҷаҳои асосӣ ва муқаррароти кори диссертация дар конференсияҳои илмиву амалии байналмилалӣ ҷумҳуриявӣ ва семинарҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни солҳои 2018-2024 муҳокима ва пешниҳод гардидаанд. Дар робита ба натиҷаҳои

таҳқиқот ва татбиқи онҳо аз Вазорати саноат ва технологияи нав ва аз Донишгоҳи миллии Тоҷикистон санади татбиқ дарёфт шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба маводҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ 15 мақолаи илмӣ интишор гардидааст, аз ҷумла 7 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодот, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 207 номгӯ иборат аст. Диссертатсия 200 саҳифаи матни компютериро дар бар гирифта, аз 34 ҷадвал, 9 расм иборат мебошад.

БОБИ 1. ЧАНБАҶОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ИНКИШОФИ ШАКЛҶОИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ДАР ШАРОИТИ ЧАҶОНИШАВӢ

1.1. Падидаи ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба шарикии иқтисодии корхонаҳо

Тамоюли асосии рушди иқтисоди ҷаҳонӣ дар шароити муосир байналмилалишавии ҳаёти иқтисодӣ мебошад. Ҳаракати бесобикаи одамон, сармоя, молҳо дар дунё, табодули босуръати иттилоот чехра ва динамикаи рушдро дар марзи асрҳои ХХ-XXI муайян мекунад.

Барои истинод ба ин равандро истилоҳи «ҷаҳонишавӣ» истифода мешавад. Ҷаҳонишавӣ равандест, ки иқтисоди ҷаҳониро ба бозори ягонаи сайёраи сармоя, меҳнат, молҳо ва хидматрасонӣ табдил медиҳад. Ҷаҳонишавӣ дар солҳои 70-уми асри ХХ таҳти таъсири се падидаи бузурги иқтисодию технологӣ шуруъ шуд:

1. Кишварҳои пешрафта ба ҷомеаи иттилоотӣ табдил ёфта, дар онҳо пояҳои усули иттилоотии истеҳсолот гузошта шуданд.

2. Сармояи фаромиллӣ ба як сохтори мустақили иқтисодӣ, новобаста ба давлатҳои миллӣ ва берун аз қаламрави он табдил ёфт.

3. Технологияҳои усулан нави иттилоотӣ, компютерӣ ва шабакавии ҷаҳонишавӣ пайдо шуданд.

Ба таҳқиқи тамоюлҳои ҷаҳонишавии иқтисодӣ дунё осори олимони маъруфи ватанӣ ба монанди Т.Ҷ. Усмонова², Т.Б. Ғаниев³, Т.Д. Низомова⁴, Л.Х. Саидмуродов⁵, С.Ҷ. Комилов⁶, Қ.Х. Хушвахтзода⁷, Н.Қ.

² Ниг.: Усмонова Т.Д., Садриддинов М.И. Эффективность интеграционных программ как фактор стимулирования интеграционных процессов в Странах Центральной Азии // Таджикистан и современный мир. – Душанбе, 2022. – № 1 (77). – С. 118-129.; Усмонова Т.Д. Необходимость и возможности развития общества, основанного на знаниях // Вестник Технологического университета Таджикистана. – Душанбе, 2011. – № 4 (18). – С. 152-157.

³ Ниг.: Ғаниев Т.Б., Ходжаалиев Ф. Равишҳои асосии қонунияти васлгарӣ (пайвандгарӣ) дар менечменти асри XXI // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. – Душанбе, 2020. – № 2. – С. 6-13.; Ғаниев Т.Б. Фарҳанги сарватшиносӣ ва созандагии роҳбарӣ ҳамчун кодекси функционаливу сохтори менечментӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: "Сино", 2020. – № 5-2. – С.23-28.

⁴ Ниг.: Низомова Т.Д. Таҷдиди сохтори низоми идоракунӣ дар ширкатҳо // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №2. – С. 105-

Қаюмов⁸, Ҳ.У. Умаров⁹, Р.К. Раҳимов¹⁰, Д.О. Қандиёрова¹¹, И.Р. Иброҳимзода¹², Ф.С. Обидов¹³, Д.Б. Қодирзода¹⁴, Қ.Қ. Давлатзода¹⁵, Ҳ.Р.

110.; Низомова Т. Д., Раҳмонов Ҷ.Р. Саноатикунонии босуръат ва таъмини рушди инноватсионии саноати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2022. – № 2 (78) – С. 134-149.; Низомова, Т.Д. Стратегия развития легкой промышленности региона на основе кластерного подхода / Т.Д. Низомова, П. А. Мухсинова // Монография – Душанбе: Ирфон – 2021. – 174 с.; Низомова, Т.Д. Государственная кластерная политика: вопросы выбора реализации / Т.Д. Низомова, П.А. Мухсинова // Таджикистан: экономика и управление. – Душанбе, 2020. – № 1. – С. 39-44.

⁵ Ниг.: Саидмуродов, Л.Х. Стратегия устойчивого развития Таджикистана: возможности и перспективы // В сборнике: Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития. Пленарные доклады / Материалы Девятого Международного форума. – 2020. – С. 181-187.; Саидмуродов, Л.Х. Асосҳои назариявии арзёбии қушода будани сиёсати беруниқтисодии минтақа // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №1 (47) – С. 137-146.; Саидмуродов, Л.Х. Стратегические цели и принципы развития Республики Таджикистан на период до 2030 года // Евразийский юридический журнал. 2021. – № 7 (158). – С.134-139.; Саидмуродов, Л.Х. Совершенствование управления развития промышленная система Республики Таджикистан / Л.Х. Саидмуродов, Х. Зокир // Глобальная экономика и национальная безопасность. – Душанбе, 2021. – № 1. – С. 26-30.

⁶ Ниг.: Комилов, С.Дж. Развитие интеграционных процессов на основе формирования межгосударственных инновационных кластеров / С.Дж. Комилов // в сборнике: казанский международный конгресс евразийской интеграции - 2022. Материалы конгресса. – Казань, 2022. с. 337-338.; Комилов, С.Ҷ. Хавфи инноватсионӣ ҳамчун омили таъсиррасон ба фаъолияти молиявии корхонаҳои саноатӣ / С.Ҷ. Комилов // Паёми молия ва иқтисод. 2022. – № 4-2 (34). – С. 21-26.

⁷ Ниг.: Хушвахтзода, Қ.Х. Принципи асосии идоракунии хавфу хатари корхонаҳои саноатӣ / Қ.Х., Хушвахтзода, Г.Х. Зувайдуллоева, Б.С. Шодиев // Endless Light In Science. 2023. – № 4 (4). – С. 154-160.; Хушвахтзода, Қ.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ / Қ.Х. Хушвахтзода, Г.Х. Зувайдуллоева // Кишоварз. – Душанбе, 2021. – № 1 (90). – С. 119-124.; Хушвахтзода, Қ.Х. Таҳқиқи масоили назариявии фаъолияти сармоягузорӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ / Қ.Х. Хушвахтзода, Б.А. Набиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2021. – № 3-2. – С. 5-15.

⁸ Ниг.: Қаюмов, Н.К. Глобализация экономики и обеспечение продовольственной безопасности Таджикистана / Н.К. Қаюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2008. – № 4. – С. 25.

⁹ Ниг.: Умаров, Х.У. Влияние рыночных реформ на развитие отраслей социальной сферы в Таджикистане / Х.У. Умаров, К.Г. Якубова. // Вестник Таджикского национального университета. серия социально экономических и общественных наук. 2019. – № 8. – С. 187-192.

¹⁰ Ниг.: Раҳимов, Р.К. Экономический рост: проблемы и механизмы решения экономика Таджикистана: стратегия развития. 2004. с. 186.; Раҳимов, Р.К. Глобализация и проблемы экономического роста в Республике Таджикистан / Р.К. Раҳимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2004. – № 1. – С. 47.

¹¹ Ниг.: Кандиёрова, Д.О. Теоретические вопросы развития и особенности интеграционных процессов стран с переходной экономикой // Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / Институт экономических исследований дальневосточного отделения Российской Академии наук. – Душанбе, 2007.

Исайнов¹⁶, И.С. Шамсов¹⁷, Ф.А. Қодирзода¹⁸, А.А. Солиев¹⁹, Д.А. Ходиев²⁰ ва дигаронро номбар кард. Олимони номбурда дар ҳалли проблемаҳои мухталифи шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатӣ кишвар ва шаклҳои дигари онҳо то андозае саҳми худро гузоштаанд.

¹² Ниг.: Иброҳимзода, И.Р. Таҷрибаи пешқадами хориҷӣ маблағгузорӣ ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И.Р. Иброҳимзода, М.Ҷ. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. – № 6. – С. 15-21.

¹³ Ниг.: Обидов, Ф.С. Развитие малого предпринимательства в Республике Таджикистан / Ф.С. Обидов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2012. – № 2/5 (92). с. 9-12.; Обидов, Ф.С. Совершенствование форм и методов управления развитием предпринимательства /// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2012. – № 2/6 (95). – С. 164-166.

¹⁴ Ниг.: Қодирзода, Д.Б. Механизми ташкилию иқтисодӣ рушди фаъолияти инноватсионӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Б. Қодирзода, У.М. Чумаев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2019. – №1(64) – С. 113-221.; Қодирзода, Д.Б. Ҷанбаҳои концептуалӣ ва роҳҳои таъмини устувории молиявии корхонаҳои саноатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Б. Қодирзода, Н.Қ. Наимзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. – № 5. – С. 17-24.

¹⁵ Ниг.: Давлатов, К.К. Методологические основы определения уровня конкурентоспособности промышленных предприятий / К.К. Давлатов, М.М. Абдиёи // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2013. – № 2/7 (123). – С. 84-88.; Давлатов, Қ.Қ. Самаранокии истифодабарии неруи истеҳсоли-захиравии хоҷагиҳои майдамоли дар шароити кооператсия / Қ.Қ. Давлатов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – № 4 (47) – С. 47-53.

¹⁶ Ниг.: Исайнов, Х.Р. Приоритетные направления привлечения прямых инвестиций в освоение природно-ресурсного потенциала Региона / Х.Р. Исайнов, Д.А. Ходиев, Х.А. Хофизов // Аудит и финансовый анализ. 2018. – № 2. – С. 270-274.

¹⁷ Ниг.: Шамсов, И.С. Современное состояние и проблемы развития цифровой экономики в Таджикистане / // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. – № 5-1. – С. 5-10.

¹⁸ Ниг.: Қодирзода, Ф.А. Иностранные инвестиции в эпоху глобализации мировой экономики / Ф.А. Қодирзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2022. – № 3. – С. 21-27.

¹⁹ Ниг.: Солеҳзода, А.А. Сармоягузори давлатӣ ва такмили он дар шароити рушди стратегӣ кишвар / А.А. Солеҳзода, Д.А. Амонова // Идоракунии давлатӣ. 2023. – № 3 (62). – С. 101-108.

²⁰ Ниг.: Ходиев, Д.А. Бархӯрди манфиатҳо дар сутуҳи мухталифи ҳамгироӣ: ҷанбаҳои минтақавӣ // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2012. – №7 (98). – С.96-101.; Ходиев, Д.А. Моделирование и прогнозирование привлечения инвестиций для освоения природно-ресурсного потенциала региона / Д.А.Ходиев, Ф.А. Хофизов, О.С. Табаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. – № 6. – С. 30-36.; Ходиев, Д.А. Направления совершенствования качества образовательных услуг в Республике Таджикистан / Д.А. Ходиев, С.Б. Ганиева // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2019. – Т. 8. – № 2 (27). – С. 1131-117.

Бояд тазаккур дод, ки дар масъалаи шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ дар ташаккул ва коркарди назарияи раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт саҳми як қатор олимони хориҷӣ низ бориз мебошанд, аз қабилӣ Е.Е. Смирнова²¹, И. Валерстайн²², Ю.В. Макогон²³, Г.П. Мартин²⁴, Ч. Стиглиц²⁵, Ф. Фукуяма²⁶, С. Гантингтон²⁷, И.А. Кузнецов²⁸, В.Р. Сиденко²⁹, А.С. Филипенко³⁰, М. Сузуки³¹ ва дигарон. Воқеан, саҳми олимони номбурда дар таҳқиқи масъалаи шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ ва шаклҳои амалишавии онҳо ниҳоят бузург мебошад. Олимони ватанӣ ва хориҷӣ ҳарчанд мавзуи мазкурро дақиқан дар шакли монографӣ таҳқиқ накарда бошанд ҳам, вале баъзе аз пахлуҳои онро гуногун баррасӣ карда, барои таҳқиқи маҷмӯӣ ва минбаъдаи он замина фароҳам овардаанд. Ба ибораи дигар шарикии стратегии корхонаҳои саноатии кишвар дар илми иқтисодиёти ватанӣ ҳамчун мавзуи мубрами диссертатсионӣ таҳқиқ нагардида, омӯзиши бунёдиро талаб менамояд.

²¹ Ниг.: Смирнова, Е.Е. Совместные предприятия: закономерности возникновения и перспективы развития / Е.Е. Смирнова, Н.В. Хвалынская. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 164.

²² Ниг.: Валлерстайн, И. Конец знакомого мира: Социология XXI века // И. Валлерстайн, пер. с англ. В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2003. – 355 с.

²³ Ниг.: Макогон, Ю.В. Глобализация и Украина в мировой экономике // Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова. – Донецк: ДонНУ, 2004. – 478 с.

²⁴ Ниг.: Мартин, Г.-П. Западная глобализация: атака на процветание и демократию // Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М.: Альпина, 2001. – 335 с.

²⁵ Ниг.: Стиглиц, Дж. Глобализация // Дж. Стиглиц; пер. с англ. А. Ещенко. – К.: Академия, 2003. – 252 с.

²⁶ Ниг.: Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек // Ф. Фукуяма, пер. с англ. – М.: АСТ. Ер-мак, 2007. – 588 с.

²⁷ Ниг.: Гантингтон, С. Столкновение цивилизаций // С. Гантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.

²⁸ Ниг.: Кузнецов, И.А. 2011 <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-razvitiyasovmestnyh-predpriyatiy-v-rossii>. 23.03.2022.

²⁹ Ниг.: Сиденко, В.Р. Глобализация европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т. – Т. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.

³⁰ Ниг.: Филипенко А.С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А.С. Филипенко. – М.: Экономика, 2010. – 512 с.

³¹ Ниг.: Сузуки, М., Саидмуродов Л.Х., Солиев А.А. Макроиқтисодиёти кушода ва инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ/ М. Сузуки, Л.Х. Саидмуродов, А.А. Солиев. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 278 с.

Баррасии мухтавои таҳқиқоти олимони мазкур имкон медиҳанд, то чунин хулосабарорӣ кунем, ки дар марҳилаи муосир муборизаи рақобатӣ дар байни кишварҳо шиддат ёфта, равандҳои тақсимои байналхалқии меҳнат пурзӯр ва нақши давлат ҳамчун зинаи маъмулии муносибатҳои байналхалқӣ заиф гардида, дар ивазаш мавқеи халқунандаро корпоратсияҳои фаромиллӣ ва бисёрмиллӣ, иттиҳодияҳои минтақавии давлатҳо ва институтҳои ғавкудавлатии идоракунӣ бо дурнамои табдилёбии онҳо ба корпоратсияҳои глобалӣ, институтҳои глобалии идоракунӣ ишғол мекунад. Меҳвари асосии фаъолияти ин ширкатҳоро шарикӣ стратегӣ ташкил медиҳад.

Ҷаҳонишавӣ маънои тақвияти вобастагии байниҳамдигарӣ ва таъсири амалан тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ: иқтисод, сиёсат, идеология, иҷтимоӣ, фарҳанг, маориф ва илм, экология, амният, тарзи ҳаёт, ҳуди шароити мавҷудияти тамаддунро дар назар дорад. Ҷаҳонишавӣ, ки тамоми минтақаҳо ва бахшҳои иқтисоди ҷаҳонро фаро гирифтааст, алоқаи байни омилҳои беруна ва дохилро дар рушди иқтисодии миллӣ ба манфиати аввал тағйир медиҳад. Ягон иқтисоди миллӣ, сарфи назар аз ҳаҷм ва сатҳи рушд, дигар ҳудуди маҳсуб намеёбад. Ҳеҷ давлат наметавонад бе назардошти афзалиятҳо ва меъёрҳои рафтори субъектҳои асосии фаъолияти иқтисодии ҷаҳонӣ стратегияи рушди иқтисодиро оқилона таҳия ва самаранок амалӣ намояд. Вазифаи асосии имрӯзаи институтҳои ҳокимият аз он иборат аст, ки ҷаҳонишавиро барои тамоми халқҳои ҷаҳон омили мусбӣ гардонад. Ин ба он вобаста аст, ки аз як тараф, ҷаҳонишавӣ имконоти бузургро фароҳам меорад, аз дигар тараф, ғайрибаҳона ва харочоти он ба таври хеле нобаробар тақсим карда шудаанд. Аз ин рӯ, ягона роҳи самаранок васл шудан ба раванди ҷаҳонишавӣ ин ба роҳ мондани шарикӣ стратегӣ мебошад³². Дар натиҷаи ҷаҳонишавӣ сохтори иқтисодии ҷаҳон, ки то ба наздикӣ ҳамчун маҷмуи иқтисодҳои

³² Ниг.: Кручинин, И.Н. Процесс глобализации: проблема неравенства в глобализации // Хроноэкономика. – М., 2019. – № 5 (18). – С. 64-69.

миллӣ фаҳмида мешуд, бо ҳамдигар тавассути низоми тақсимоти байналхалқии меҳнат, муносибатҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ пайванд буда, ҷиҳати воридшавӣ ба иқтисодиёти ҷаҳон ва омезиши зиҷ дар асоси фаромиллишавӣ ва минтақагарой мекӯшиданд. Дар ин замина, ташаккули иқтисоди ягонаи шабакавии бозории ҷаҳонӣ – геоиқтисод ва инфрасохторҳои он, тавсеаи соҳибхитиёрии давлатҳои, ки ҷеҳраҳои асосии амалкунандаи муносибатҳои байналхалқӣ дар тули чандин қарн маҳсуб меёбанд, сурат мегирад. Ба ақидаи олими рус И.В. Новикова, “раванди ҷаҳонишавӣ оқибати таҳаввули низомҳои бозории аз тарафи давлатҳо ба расмият даровардашуда мебошад”.³³

Бисёр олимони ҷаҳонишавиро бо нақши пешбаранда ва рушди пуравчи савдои байналхалқӣ марбут медонанд. Бори нахуст истилоҳи «ҷаҳонишавӣ» (глобализация)-ро бо маънои савдои равнақёбандаи байналхалқӣ К. Маркс дар яке аз номаҳои ба Ф. Энгелс дар поёни соли 1850 чунин истифода карда буд: «Акнун бозори ҷаҳонӣ дар воқеъ вучуд дорад. Бо воридшавии Калифорния ва Чопон ба бозори ҷаҳон амалан ҷаҳонишавӣ рух дод».³⁴

Бо вучуди ин, ақидаҳо ба сарчашмаҳои пайдоиши ҷаҳонишавӣ баҳсбарангезанд. Таърихнигорон ҷаҳонишавиро ҳамчун яке аз марҳилаҳои рушди ҷомеаи башарӣ баррасӣ мекунанд. Сиёсатшиносон бошанд, ба густариши ниҳодҳои демократӣ, фарҳангшиносон ба ғарбгароии фарҳанг, аз ҷумла ба пурзӯршавии нуфузи амрикоӣ тавачҷух мекунанд. Иқтисоддонони муосир ибтидои ҷаҳонишавиро бо фаромиллишавии бозорҳои молиявӣ марбут медонанд³⁵. Ҳамчунин, равиши иттилоотӣ-технологӣ низ ба фаҳмиши равандҳои ҷаҳонишавӣ вучуд дорад.

³³ Ниг.: Новикова, И.В. Глобализация, государство и рынок: ретроспектива и перспектива взаимодействия. – Мн.: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2009. – 218 с.

³⁴ Ниг.: Аттали, Ж. Мировой дух / Ж. Аттали. 1-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 406 с. – С.192.

³⁵ Ниг.: Новикова, И.В. Глобализация, государство и рынок: ретроспектива и перспектива взаимодействия. – Мн.: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2009. – 218 с.

Фосилаи замони оғози ҷаҳонишавӣ ҳанӯз пурра мушаххас нагардидааст. Дар баъзе асарҳо таъкид мегардад, ки инкишофи воқеии ҷаҳонишавии иқтисод танҳо баъди Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ рух додааст, дар осори дигар бошад, иттиҳоди мешавад, ки густариши савдо дар байни кишварҳои китъаи Аврупо дар асри XIX оғози ҷаҳонишавӣ мебошад. Аммо баъзе мутахассисон муътақиданд, ки ҷаҳонишавии иқтисод ва меъёрҳои он ба ҳамон андозае, ки инсоният қадим аст, аз умқи қарнҳо оғоз меёбад, вале хислати байналхалқиро танҳо баъди Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ касб кардааст³⁶. Ҳамин тавр, нуқтаи оғози ҷаҳонишавии иқтисодии дунёро баъди бастании Созишномаи генералӣ оид ба тарофаҳо ва савдо (СГТС) дар соли 1947 дар Женева дар байни давлатҳо ҳисобидан мумкин аст. Давлатҳои узви СГТС ба худ ухдадориро оид ба қошқ додани монеаҳои тарофавӣ, маҳдудиятҳои миқдориро дар воридот ва роҳандозии кумакпулиҳо барои савдо тавассути муоҳидаҳои иловагӣ ба зимма гирифтанд. Ҳадафи СГТС баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ дар тамоми кишварҳои дунё мебошад. Дар ин рост, барои ҷаҳонишавӣ таъсиси Созмони Милали Муттаҳид (СММ) дар соли 1945 низ аҳамияти бисолиқ дошт. Дар баробари пайдоиши созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ, пайдоиши интернет аз соли 1969 ба ин тараф ба инкишофи ҷаҳонишавӣ таъкид чиддӣ бахшид.

Ҷаҳонишавӣ дар асари бастании созишномаҳои савдои байниқитъавӣ, байни кишварҳои ду тарафи уқёнуси Атлантика боз ҳам авҷ гирифт. Минбаъд рушди ҷаҳонишавӣ бо бунёди иттиҳодҳои асҷорӣ, бастании созишномаҳои иқтисодӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи илму маориф дигар бебозгашт шуд, ки амалан натиҷаи мусбиати шарикӣ стратегӣ шинохта мешавад.

Дар бисёр соҳаҳои саноат ҷаҳонишавии иқтисодӣ, аллақай, то ба ҳақде пеш рафтааст, ки муштариён метавонанд молҳоро дар дилхоҳ мавзеи дунё истода харидорӣ ва истифода баранд. Дар ин радиқ

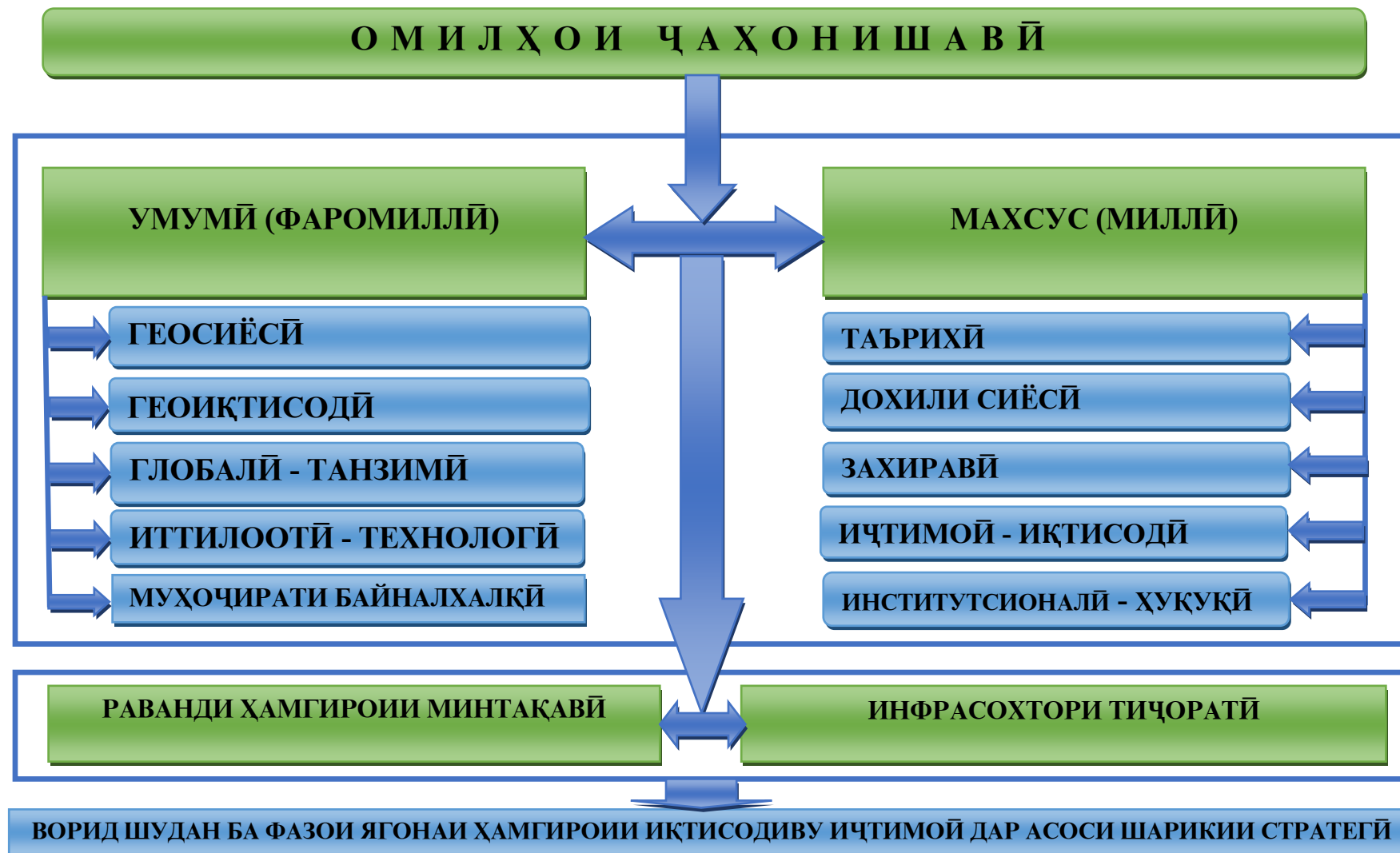
³⁶ Ниг.: Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма // Пер. с англ. – М.: АСТ, 2007. – 588 с.

чаҳонишавӣ дар соҳаи логистика ва нақлиёт хеле муҳим аст, ки аз ҳисоби чорӣ намудани контейнерҳои стандартӣ барои тамоми дунё хароҷоти ҳамлу нақл ва боркашонӣ борфарориро ба таври назаррас коҳиш доданд. Илова бар ин, дар соҳаи гардиши воситаҳои пулӣ се намуди асосии қорҷҳои қарзӣ истифода мешаванд, ки ҳамагӯза чандин миллиард доллари ИМА гардиш доранд.

Ҳамин тавр, натиҷаи асосии чаҳонишавӣ тақсимои чаҳони мекнат, муҳоҷират ва тамаркузи сармоя, қувваи қорӣ, захираҳои истеҳсоли дар миқёси тамоми дунё, стандартизатсияқунонии қонунгузорӣ, равандҳои иқтисодӣ ва технологӣ, инчунин ба ҳам наздикшавӣ ва пайванди фарҳанги кишварҳои мухталиф мебошад. Ин раванди объективист, ки ҳислати системавӣ дошта, тамоми соҳаҳои ҳаёти қомеаро фаро мегирад ва аҳаммияти вижаи шарикӣ стратегии қорҳонаву ширкатҳои мухталифро аз тамоми қитъаҳои олам инъикос менамояд.

Рушди ҳамаи низомҳои иқтисодҳои миллӣ таҳти таъсири омилҳои зиёде қарор доранд, ки онҳоро ба умумӣ ё фаромиллӣ ва махсус ё миллӣ тақсим қардан мумкин аст. Ба гурӯҳи омилҳои умумӣ омилҳои геосиёсӣ, геоиқтисодӣ, глобалӣ-танзимӣ, иттилоотӣ-технологиро шомил меқунанд. Омилҳои махсус, ки хусусиятҳои низомии иқтисодҳои миллиро инъикос менамоянд, аз омилҳои таърихӣ, дохилисиёсӣ, захиравӣ, иқтимоию иқтисодӣ ва институтсионалию ҳуқуқӣ иборат мебошанд (расми 1.1.1.).

Сарфи назар аз он, ки натиҷаҳои чаҳонишавии иқтисодиёти дунё вобаста ба гурӯҳҳои кишварҳои рушдқфта ва кишварҳои рӯ ба таракқӣ қутби худро пайдо қардаанд, теъдоди қонибдорони ин раванд дар қиёс бо муҳолиқонаш хеле бисёртар мебошад.

Расми 1.1.1. Гурӯҳбандии омилҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёти дунё

Дар зумраи далелҳо нисбат ба бартариятҳои ҷаҳонишавии иқтисод, ки аз тарафи ҷонибдорони он аксар вақт истифода мегардад, инҳо номбар мешаванд: шабакаи умумиҷаҳонии иттилоот, интернет, механизми сармоягузорӣ, логистика, долонҳои нақлиётӣ, фарҳангӣ, ба роҳ мондани шарикӣ стратегӣ. Натиҷаи ин унсурҳои таркибии ҷаҳонишавӣ пастишавии нархҳо, дастрасии харидорӣ ва имконияти истифодабарии молу хизматрасониҳо, механизмҳои мухталифи пардохту дастрас кардан, нигоҳдорӣ, истеъмоли, ба ҳам наздик шудани фарҳангҳо ва амсоли онҳо мебошанд. Ширкатҳо ба тӯфайли ҷаҳонишавии иқтисодиёт, имконияти пешниҳод кардани молу маҳсулот ва хизматрасониҳои худро дар дилхоҳ ҷой ва дар дилхоҳ вақт ба даст оварданд. Албатта, ҳаминро бояд қайд кард, ки бартарияти аз ҳама арзишманди раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёти дунё дар иштироки озодонаи ҳамаи кишварҳо дар савдои умумиҷаҳонӣ ифода меёбад.

Ҷадвали 1.1.1.

Таснифи омилҳои асосии ба раванди ҷаҳонишавӣ мусоидаткунанда*

		Таснифи омилҳои асосии ҷаҳонишавӣ
Истеҳсолӣ, техникаӣ технологияӣ	илмӣ-ва	якбора афзоиш ёфтани миқёси истеҳсолот
		гузариш ба усули нави технологияи истеҳсолот
		насли сифатан нави воситаҳои нақлиёт ва коммуникатсия
		пахнкунии босуръати донишҳои илмӣ
		якбора кам шудани хароҷоти нақлиётӣ ва телекоммуникатсионӣ, коҳиши хароҷоти коркард, нигоҳдорӣ ва истифодаи иттилоот
Ташкилӣ		шаклҳои байналмилалӣ фаъолияти истеҳсолию хоҷагидорӣ (ширкатҳои фаромиллӣ - ШФМ)
		афзоиши нақши ҷаҳонӣ созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди СММ, ХБА, Бонки ҷаҳонӣ, СУС ва ғайра
		табдилёбии ширкатҳои фаромиллӣ ба субъектҳои асосии иқтисоди ҷаҳонӣ
Иқтисодӣ		либерализатсияи тиҷорати мол ва хизматрасонӣ, бозори сармоя, қувваи корӣ, технология
		афзоиши тамаркуз ва мутамарказии сармоя, афзоиши ғаврияти воситаҳои ҳосилавии молиявӣ, камшавии вақти амалиётҳои асёрӣ
		ҷорӣ намудани меъёрҳои ягонаи сиёсати макроиқтисодӣ, асёрӣ, зиддиинҳисорӣ, кишоварзӣ, шугл
		рушди равандҳои ягонасозӣ ва стандарткунӣ

Давоми ҷадвали 1.1.1.

Иттилоотӣ	рушди системаҳои куллан нави қабул, интиқол ва коркарди иттилоот, таъсиси шабакаҳои умумичаҳонӣ, рушди интернет, почтаи электронӣ, мессенҷерҳо ва ғ.
	компютеризатсия, системаҳои суратҳисобҳои электронӣ (биллинг) ва кортҳои пластикӣ, алоқаи моҳвораӣ ва нахию оптикӣ
Сиёсӣ	осоншавии убури сарҳадот, либерализатсияи ҳаракати фаромарзии аҳоли, мол, хизматҳо, сармоя
	коҳиши зиддиятҳо ва яккақутбӣ шудани сиёсати чаҳонӣ дар асари фурупошии лагери давлатҳои сотсиалистӣ
Иҷтимоӣ фарҳангӣ	ва заифтар шудани таъсири таомулу анъанаҳо, робитаҳои иҷтимоӣ ва урфу одатҳо, рафъи маҳдудиятҳои миллӣ
	пайдоиши консенсуси чаҳонӣ дар тиҷорат
	ташаккули ВАО
	тахсилоти фосолаві
	фаромиллишавии такрористеҳсоли сармояи инсонӣ

*Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа

Чи тавре аз ҷадвали манзургардида бармеояд, омилҳои асосии чаҳонишавӣ инҳоянд:

А) истеҳсоли, илмӣ-техникӣ ва технологӣ:

- якбора афзоиш ёфтани миқёси истеҳсолот;
- гузариш ба усули нави технологияи истеҳсолот – ба технологияҳои баланди илмбунёд; паҳншавии босуръат ва васеи технологияҳо, ки монеаҳоро дар ҳаракати мол, хизматрасонӣ, сармоя бартаараф мекунад;
- насли сифатан нави воситаҳои нақлиёт ва коммуникатсия, муттаҳидшавии онҳо, ки паҳншавии босуръати мол, хизматрасониҳо, захираҳо ва ғояҳоро дар шароити мусоидтарин таъмин мекунад. Маълумот дар бораи имкониятҳои иқтисодӣ ва қарордодҳо ба зудӣ дар тамоми чаҳон интиқол дода мешавад:

- паҳнкунии босуръати донишҳои илмӣ дар натиҷаи мубодилаи зеҳнӣ;

- ба туфайли технологияҳои муосир, якбора кам шудани хароҷотҳои нақлиётӣ ва телекоммуникатсионӣ, ба таври назаррас кам кардани хароҷоти коркард, нигоҳдорӣ ва истифодаи иттилоот, ки ба ҳамгироии чаҳонии бозорҳои миллӣ мусоидат мекунад.

Б) ташкилӣ:

- шаклҳои байналмилалии шарикии стратегии фаъолияти истеҳсолию хоҷагидорӣ, ки ба ташаккули фазои бозори ҷаҳонӣ мусоидат мекунанд;

- воридшавии созмонҳои ғайриҳукуматӣ ба сатҳи бисёрмиллӣ ва ҷаҳонӣ, нақши ҷаҳонии чунин созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди СММ, ХБА, Бонки ҷаҳонӣ, СУС ва ғайра;

- табдил додани ширкатҳои бисёрмиллӣ ба ШФМ ва субъектҳои асосии иқтисоди ҷаҳонӣ.

В) иқтисодӣ:

- озодшавии тиҷорати мол ва хизматрасонӣ, бозори сармоя, қувваи корӣ, технология;

- афзоиш додани тамаркуз ва мутамарказкунии сармоя, афзоиши фаврии воситаҳои ҳосилавии молиявӣ, коҳиши вақти амалиётҳои асзорӣ;

- аз ҷониби институтҳои байналмилалии иқтисодӣ ҷорӣ намудани меъёрҳои ягонаи сиёсати макроиқтисодӣ, талаботи ягона ба сиёсати асзорӣ, зиддиинҳисорӣ, кишоварзӣ, шугъл;

- рушди равандҳои ягонасозӣ ва стандарткунонӣ. Стандартҳои яхелаи технологӣ барои тамоми иқтисодиёти ҷаҳонӣ, фаъолияти муассисаҳои молиявӣ, баҳисобгирӣ ва ҳисоботи оморӣ татбиқ карда мешаванд. Стандартҳо дар соҳаи маориф ва фарҳанг бошанд, ба таври васеъ татбиқ карда мешаванд.

Г) иттилоотӣ:

- куллан тағйир ёфтани воситаҳои иртиботи тиҷоратӣ, мубодилаи мол, иттилооти илмӣ, техникӣ, иқтисодӣ ва молиявӣ; пайдоиш ва рушди системаҳои куллан нави қабул, интиқол ва коркарди иттилоот ба таъсиси шабакаҳои умумиҷаҳонӣ имкон дод, ки бозорҳои молиявӣ ва молӣ, бозорҳои ноу-хау ва хизматрасонии тиҷоратро муттаҳид кунанд. Хадамоти иттилоотӣ ба шарофати ташкили почтаи электронӣ, интернет рушд мекунанд ва муҳаррики асосии ин рушд ҳамоно шарикии стратегии тарафҳои мухталиф ба ҳисоб меравад.

- ташаккули системаҳое, ки имкон медиҳанд объектҳои истеҳсолии дар кишварҳои гуногун ҷойгирбуда аз як маркази ягона идора шуда, масъалаҳои глобалии истеҳсоли, илмию техникӣ ва тиҷоратӣ ба таври фаврӣ ва самаранок ҳаллу ҷасл гарданд. Табодули иттилоот дар вақти воқеӣ як инқилоби воқеӣ дар менеҷмент ва маркетинг, дар идоракунии ҷараёнҳои молиявӣ ва сармоягузорӣ маҳсуб меёбад. Компютеризатсия, системаҳои суратҳисобҳои электронӣ (биллингӣ) ва кортҳои пластикӣ, алоқаи моҳворай ва нахию оптикӣ имкон медиҳанд, ки маълумоти ҷавиро интиқол диҳанд, қарордодҳо банданд, маблағро аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар, сарфи назар аз масофа ва сарҳадоти давлатҳо, интиқол диҳанд. Дар ин росто таъсири шарикӣ стратегӣ ширкатҳои мухталиф нақши калидӣ доранд.

Д) сиёсӣ:

- осон гардидани убури сарҳадҳои давлатӣ, либерализатсияи ҳаракати фаромарзии шаҳрвандон, молҳо ва хизматрасониҳо, сармоя;
- ба охир расидани Ҷанги сард, бартараф кардани зиддияти сиёсӣ байни Шарқ ва Ғарб.
- ба вучуд омадани фарҳанги шарикӣ стратегӣ мамӯлики мухталиф.

Е) иҷтимоӣ ва фарҳангӣ:

- заиф гардидани нақши таомулу анъанаҳо, робитаҳои иҷтимоӣ ва урфу одатҳо, рафъи маҳдудиятҳои миллӣ, ки одамонро аз ҷиҳати маънавӣ ва равонӣ озодтар карда, ва ба муҳочирати байналхалқӣ мусоидат мекунад;
- пайдоиши консенсуси ҷаҳонӣ дар арзёбии иқтисоди бозорӣ ва низоми савдои озод;
- ташаккули васоити барои тамоми ҷаҳон қаму беш «якхела»-и аҳбори омма, иттилот, санъат, фарҳанг;
- убури марзҳо дар таҳсил тавассути таҳсили фосолавӣ;
- озодшавии тайёрии кадрҳо, суст кардани назорати ҳукуматҳои миллӣ дар такрористеҳсоли сармояи инсонӣ.

Бартариятҳои бешакку шубҳаи ҷаҳонишавӣ инҳо мебошанд: бунёди ҷойҳои нави корӣ дар кишварҳои рушдбанда; суръатфизоии татбиқи навоариҳо; омӯзиши мутахассисони худӣ ва истифодабарии мутахассисон аз дигар кишварҳо; ҷаҳонишавии таҳқиқотҳои илмӣ; суръати роҳандозии молу маҳсулот ва хизматҳои нави; сафарбаркунии тақрибан номаҳдуд ва ғаврияти тақсимооти борҳо ва мусофирҳо дар байни кишварҳо ва қитъаҳо; имконияти дарёфти маҳсулоту маводи хоми мухталиф дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин ва бо нархҳои нисбатан паст дар навоҳии душворгузар, ки аз ҷумла имконияти бароҳмонии истеҳсолоти худиро надоранд; гуногунрангсозии воридот аз бозорҳои байналхалқӣ бо тӯфайли бекоркунӣ ва ё коҳишдиҳии бочи гумрукӣ; вусъат гирифтани шарикӣ стратегӣ ширкатҳо.

Дар асари ҷаҳонишавӣ дунё бештар бо ҳамдигар пайваст ва аз ҳамдигар вобастатар гардида, мушкилоти умумӣ давлатҳои ҳамгирошаванда меафзояд³⁷.

Муҳолифони ҷаҳонишавӣ муътақиданд, ки ширкатҳои хурдтар дар натиҷаи сиёсати нархӣ корпоратсияҳои фаромиллӣ ва байналхалқӣ аз тичорат танг карда, бароварда мешаванд. Далели бунёди ҷойҳои нави корӣ дар кишварҳои рушдбанда аз ҳисоби бароҳмонии истеҳсолот дар ҳудудҳои онҳо бо он рад карда мешавад, ки аксар вақт шароити меҳнат барои шаҳрвандони ин кишварҳо бисёр таҳқиромез мебошанд: музди пасти кор, шароити ба талабот ҷавобгӯнабуда, набудани ҳифзи иҷтимоӣ кормандон ва амсоли он. Талафоти ҷойҳои корӣ дар кишварҳои тараққикардаи саноатӣ аз сабаби сатҳи баланди музди меҳнат ва шароити кор ташаннуҷи иҷтимоиро меафзояд, дар натиҷа вобастагии кишварҳои рушдбанда ба кишварҳои тараққикардаи саноатӣ зиёд мегардад. Мукамалгардонии логистика ва амалиёти нақлиётӣ, роҳандозии корхонаҳои нави истеҳсолӣ ба вазъи муҳити атроф таъсири ногувор мерасонад. Илова бар ҳамаи ин гуфтаҳо, тақсимооти

³⁷ Ниг.: Гринин, Л.Е. Глобализация и национальный суверенитет / Л.Е. Гринин // История и современность. 2005. – № 1. – С. 6-31.

мачроҳои молиявӣ, ки дар он далели асосӣ барои бизнес то ба ҳадди баланди ниҳой расонидани фоида мебошад, хеле ноодилона сурат мегирад.

Бояд гуфт, ки ҷаҳонишавӣ ҳамчун тамоюли мураккаб, бисёррандоза ва пуртазоди рушди иқтисодӣ ҷаҳонӣ ҳамроҳ бо як қатор падидаҳои мусбат ва манфӣ сурат мегирад. Самараҳои мусбат ва манфии онро метавон чунин тавсиф намуд.

а) самараҳои мусбати ҷаҳонишавӣ:

- рушди босуръати технологӣ;
- афзоиши миқдор ва сифати маҳсулоти истеъмолкардаи аҳолии

ҷаҳон;

- ташкили ҷойҳои нави корӣ;
- дастрасии озод ба иттилоот;
- беҳтар гардидани сатҳи зиндагӣ;
- такмили ҳамдигарфаҳмӣ дар байни фарҳангҳои гуногуни

халқҳои ҷаҳон;

- инкишофи шарикӣ стратегӣ.

б) оқибатҳои манфии ҷаҳонишавӣ:

- ноустувории рушди иқтисодӣ дар бисёр кишварҳои ҷаҳон;
- тавсеаи холигоҳ дар рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ дар байни

кишварҳо;

- тафриқабандии иҷтимоӣ-иқтисодии ҷомеа;
- таъсири аз ҳад зиёди корпоратсияҳои фаромиллӣ ба иқтисодиёт

ва сиёсати ҷаҳонӣ;

- баланд шудани сатҳи муҳочирати аҳоли;
- шиддат ёфтани мушкилоти глобалӣ;
- ҷорисозии фарҳанги оммавӣ, аз даст додани хувияти миллӣ. Бо

сабаби ҷаҳонишавии иқтисодиёт нақшаҳои классикии кори иқтисоди бозорӣ низ ба тағйироти назаррас дучор гардиданд. Махсусан, таносуби тақозо ва арза тағйир ёфт: арзаҳои тақрибан номаҳдуди молу хизматрасониҳо ба вуҷуд омаданд, ки ба тақозои мавҷуда бо сабаби аз

андоза зиёд истехсол кардан мутобиқат намекунанд. Аз ин рӯ, далели асосии муҳолифони ҷаҳонишавии иқтисодиёт – воқуниши занҷиравӣ ба бухрони иқтисодӣ ва молиявӣ дар иқтисодҳои миллӣ мебошад, ки дар айни замон мо онро мушоҳида мекунем.

Ҷаҳонишавии иқтисодиёти ҷаҳонӣ як тамоюли мураккаб ва бисёрҷанбаи тамаддуни муосир мебошад. Он бисёр падидаҳо ва равандҳо, инчунин, проблемаҳо дар бар мегирад, ки ба тамоми башарият дахл доранд ва мушкилоти глобалии замони мо мебошанд.

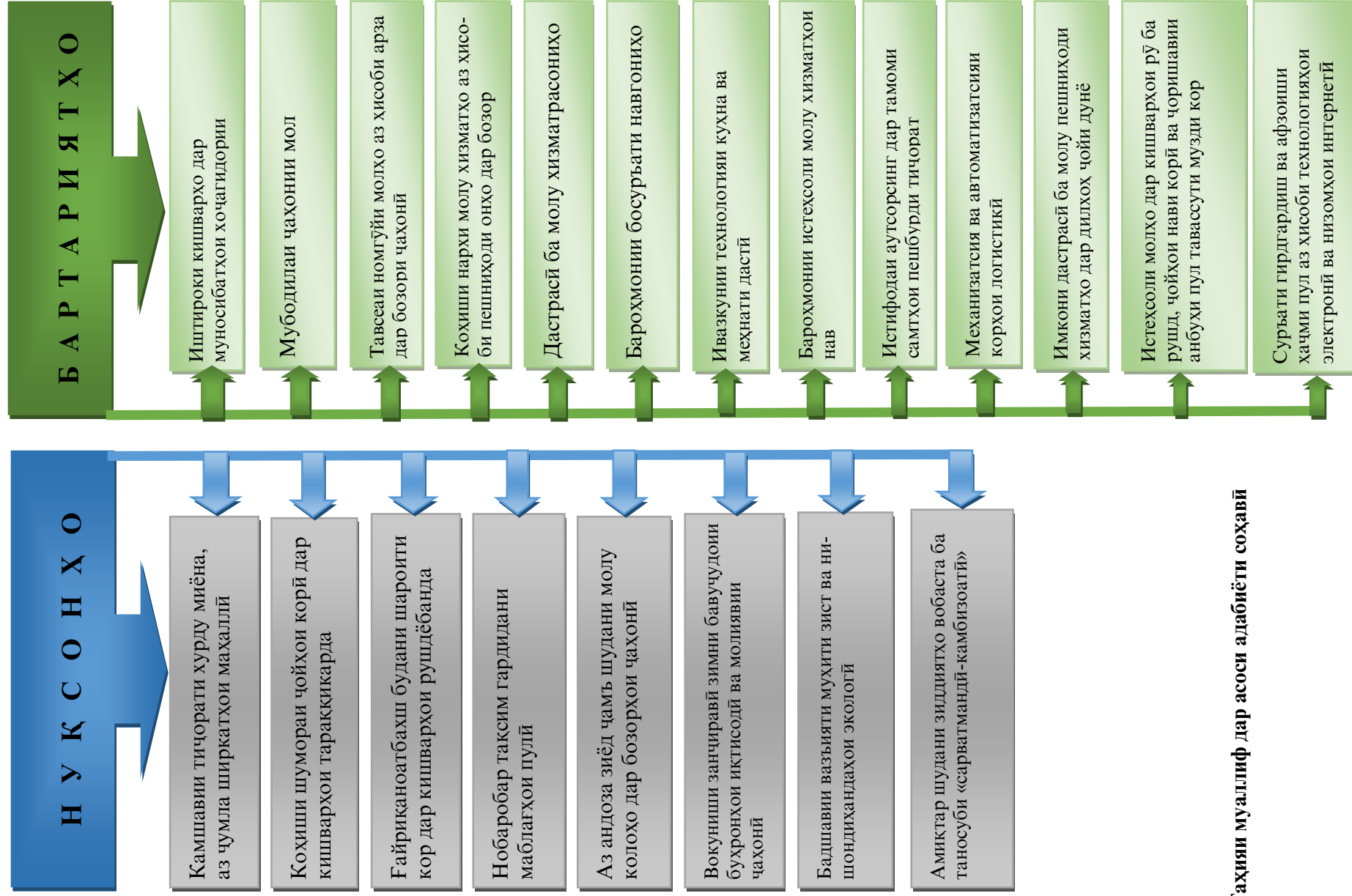
Яке аз таснифоти мушкилоти глобалӣ мушкилоти сиёсӣ иҷтимоӣ иқтисодиро (ҳифзи сулҳ ва пешгирии ҷанги ядрӣ, маҳдудкунии сабқати мусаллаҳшавӣ ва ҳалби силоҳ, устувории рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ ҷомеаи ҷаҳонӣ) дар бар мегирад. Мушкилоти дигари ҷаҳонишавӣ марбут ба рушди табиӣ ва иқтисодӣ (муҳити зист, энергетика, ашёи хом, ғизо, ҳифзи обу ҳаво, мушкилоти уқёнусҳо ва ғайра), мушкилоти иҷтимоӣ (низоъҳои қавмӣ, мушкилоти демографӣ, масъалаҳои фарҳангӣ, таҳсилот ва тандурустӣ), мушкилоти омехта, ки пайдоиш ва бартараф нашудани онҳо боиси ҳалокати оммавии одамон мегардад (низоъҳои низоми ва минтақавӣ, терроризми байналмилалӣ, ҷинояткорӣ, офатҳои технологӣ, офатҳои табиӣ), проблемаҳои илмӣ (омӯхтани фазо, пешгӯии дарозмуддат дар соҳаҳои гуногуни рушди тамаддун) мебошанд.

Гуфтаҳои болоиро хулоса карда, бартариятҳо ва камбудҳои ҷаҳонишавии иқтисодиётро дар шакли расми 1.1.2. чунин тасвир кардан мумкин аст.

Ба мушкилоти ҷаҳонӣ хусусиятҳои муштарак хос мебошанд:

- онҳо табиати умумисайёравӣ доранд, ба манфиатҳо ва сарнавишти тамоми инсонҳо таъсир мерасонанд;
- онҳо ба ҷаҳони мутамаддин бо бад шудани ҳолати зиндагӣ ё ҳатто ҳалокати он таҳдид мекунанд;
- онҳо ба ҳалли очилию фаврӣ ниёз дошта, бо ҳам зич алоқаманданд.

**Расми 1.1.2. Бартариятҳо ва нуқсонҳои ҷаҳонишавии
иктисодиёти дунё**

* Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳавӣ

Бо мақсади ҳал ва коҳиши шиддатнокии онҳо, ҳамкорӣ ва амалҳои муштаракӣ тамоми кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳама субъектҳои иқтисодиёти байналмилалӣ зарур мебошад.

Проблемаҳои ҷаҳониро наметавон зуд ва дар сатҳи давлатҳои алоҳида ҳаллу фасл кард³⁸. Ҷиҳати ташкили механизми ягонаи байналмилалӣ нозрат ва танзими онҳо таъини меъёрҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ зарур аст. Уҳдадорӣ асосии ҳалли мушкилоти байналмилалӣ, пеш аз ҳама, ба СММ, ХБА, СУС, ташкилотҳои минтақавӣ ва соҳавӣ дигаре, ки дар ҳамроҳсозии ҳамкориҳои байналмилалӣ, истифодаи захираҳо ва танзими иқтисоди ҷаҳонӣ таҷрибаи калон доранд, вогузор шудааст.

Ҳамкорӣи глобалӣ тавассути таъсис додани институтҳои расмӣ ё ғайрирасмӣ байналмилалӣ механизми муҳимми ҳалли мушкилоти раванди ҷаҳонишавӣ мебошад. Бо кӯмаки он суботро дар ҷаҳони ҳамгирошуда ба даст овардан мумкин буда, рушди иқтисодро дар ҳама ҷо таъмин кардан, рушди кишварҳои камбизоаттаринро суръат бахшидан ва мушкилоти иқтисодии ҷаҳонишавиро ҳал кардан имконпазир мебошад.

Дар асри XXI руқуд дар соҳаи анъанавӣ савдо ва идоракунии молия барои трансформатсияи рақамӣ ба омили асосии рушди иқтисоди ҷаҳонӣ шароит фароҳам овард. Натиҷаҳои таҳқиқоти зиёд комёбии устувори ҷаҳонишавиро таъйид месозанд ва ҳуди ҳамин рақам, ки ҷаҳонишавӣ хидматҳо дар саросари ҷаҳон 9% дар як сол афзоиш меёбад, барои ин гуфтаҳо кофист. Ин маънои онро дорад, ки агентҳои иқтисодӣ дар бораи оқибатҳои ҷаҳонишавӣ торафт пештар огоҳ гардида, ба онҳо фаъолона омода мешаванд.

Трансформатсияи рақамӣ, ки имрӯз ба раванди ҷаҳонишавӣ шиддат бахшидааст, дар ҷорӣ кардани технологияҳои навтарин дар ҳама самтҳои соҳибкорӣ барои самаранокии равандҳои корӣ ҳар як бахш

³⁸ Ниг.: Кузибаева, Б.М. Нақши корхонаҳои муштарак дар рушди саноати мамлакат / Б.М. Кузибаева // «Паёми ДДҲБСТ. 2022 – №2 (91) – 72-81.

зоҳир мегардад. Ба кадом соҳае, ки корхона тааллуқ дошта бошад, новобаста ба андозаи он, дар дурнамои наздик маҳз шаклбадалкунии рақамӣ феҳристи ҳадафҳои асосии онро муайян мекунад. Яке аз чузъҳои таркибии трансформатсияи рақамӣ бизнес-технологияҳои стратегӣ мебошанд. Яъне, пеш аз он, ки дар бораи трансформатсия фикр кунем, ҳар як созмон бояд доираи зарурии афзор ва инфрасохтори худро фароҳам созад. Омӯзонидани кормандон барои кор бо ин системаҳо, ҳамгирии таъминоти ҷадиди барномавӣ бо платформаҳои мавҷуда ва тағйирёбии миқёсан васеи амалиётҳо номгӯи вазифаҳоеанд, ки дар ин марҳила зарури маҳсуб мешаванд.

Трансформатсия ба кишварҳои тараққикарда барои ҳарчи бештар ба тичорати байналхалқӣ ҷалб гардидан мусоидат мекунад. Масалан, ширкатҳо аз Осиёи Ҷанубу Шарқӣ барои ҷалби мутахассисони шинохта аз кишварҳои мухталиф аз стратегияҳои гуногун истифода мебаранд, то дар масофаи дур кор кунанд. Ба туфайли воситаҳои дуруст онҳо тавонистанд, ки ин корро бидуни қатъи тичорат анҷом диҳанд. Ҷаҳонишавӣ танҳо бо мол маҳдуд намешавад, балки ҷаҳонишавӣ, дар маҷмӯъ, ба хидматрасонӣ таъсири хеле муҳим дорад. Дар ҳолати мавҷудияти дастрасӣ ба интернет ширкатҳо метавонанд мутахассисеро киро кунанд, ки лоиҳаи худро барои аутсорсинг дар дилхоҳ нуқтаи дунё медиҳад. Бо шарофати навоариҳои технологӣ, шумораи афзояндаи воситаҳое мавҷуданд, ки барои муносибгардонии истехсолот ёрӣ мерасонанд³⁹.

Трансформатсияи ҳақиқӣ натиҷаи муттаҳидшавии ҳарсе унсур (афзорҳои зарурӣ, одамон ва хидматҳо) мебошад. Ҳарчанд ширкатҳо метавонанд дар як вақт танҳо иҷрои яке аз ғояҳои худро пайгирӣ намоянд, дар ниҳояти кор, барои тезондани кори корхона, ба ҳамаи унсурҳо ниёз пайдо хоҳад шуд. Стратегияи олий ҳеч аст, агар кадрҳои

³⁹ Ниг.: Ғаниев, Т.Б. Фарҳанги сарватшиносӣ ва созандагии роҳбарӣ ҳамчун кодекси функционаливу сохтори менеҷментӣ / Т.Б Ғаниев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: 2020. – № 5-2. – С. 23-28.

баландхисос набошанд, ки онро дар ҳаёт татбиқ намоянд. Ҳатто кормандони беҳтарин аксаран барои иҷрои вазифаҳо ҷиҳати беҳсозии маҳсулноки ба кумак ниёз доранд. Аз ин рӯ, унсурҳои дар боло овардашуда муттаҳид гардида, роҳи пуриқтидори тавсеаи истеҳсоли маҳсулот ва хидматҳоро ташкил медиҳанд. Аммо як унсур махсусе ҳаст, ки мо мехоҳем ба он тавачҷуҳи бештар диҳем ва ин ҷаҳонишавии хидматҳост. Дар ҳоле ки аксарияти корхонаҳо аз уҳдаи татбиқи технологияҳо ва стратегияҳои нави захираҳои инсонӣ мебароянд, ҷаҳонишавӣ дар соҳаи хидматрасонӣ ҳамчун соҳае боқӣ мемонад, ки аксарияти корхонаҳо метавонанд ба он такмил ёбанд ва аз донишҳои иловагӣ истифода баранд. Илова ба дигаргунӣ, ки мо шоҳиди он гаштем, табдилёбии рақамӣ ташаккули ҷаҳони муосирро идома хоҳад дод ва солҳои оянда метавонад як марҳилаи тағйирёбанда бошад. Тибқи иттилои Донишкадаи Маркетинги Рақамӣ⁴⁰, солҳои наздик аксари ширкатҳо имкони охири мустаҳкам кардани стратегияи интихоби кадрҳо ва густариши ҷаҳониро пеш аз он ки рақибон аз онҳо гузаранд, хоҳанд дошт ва ҷаҳонишавии хидматҳо ба ин равандҳо таъсири бузург хоҳад дошт.

Аз нуқтаи назари амалӣ, ҷаҳонишавӣ вазъиятеро мемонад, ки роҳбари лоиҳа ба як гурӯҳи кормандони дурдаст фармони муттаҳидшавиро додааст. Гурӯҳҳои виртуалӣ барои баланд бардоштани ҳосилноки, сифати умумии хидматрасонӣ ва сатҳи даромад шароити хуб фароҳам меоранд, аммо онҳо низ дар навбати хеш нуқсонҳои худро доранд. Масалан, ширкатҳо метавонанд бо гум шудани паёмакҳои электронӣ ё фарқиятҳои фарҳангӣ, ки боиси нофаҳмӣ мегарданд, дучор шаванд. Худи ҷараёни кор, вақте ки ҳама амалиётҳои корӣ бояд дар видео-чатҳо гузаронида шаванд, мушкилу мураккабтар мегардад. Бо вучуди ин, азбаски бартарҳои ҷаҳонишавӣ нисбат ба камбудии он хеле зиёданд, таҷҷубовар нест, ки ин тамоюл афзоиш ёбад.

⁴⁰ Ниг.: gital Marketing Institute. (<https://digitalmarketinginstitute.com/>).

Далелҳои зиёде шаҳодат медиҳанд, ки тиҷорати байналхалқии хизматрасонӣ нисбат ба савдои мол зудтар меафзояд. Ҳоло хидматҳо тақрибан аз чор се ҳиссаи тамоми фаъолияти иқтисодиро дар кишварҳои пешрафта, ба монанди ИМА ва кишварҳои ИА ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, шабакаҳои мавҷудаи таъминоти ҷаҳонӣ аз сохтани арзиши хизматрасонӣ хеле вобастагӣ доранд ва дар ояндаи наздик мо инкишофи ин тамоюлро хоҳем дид.

Ғолибан, раванди ҷаҳонишавӣ дар солҳои наздик ба тағйироти назаррас оварда мерасонад. Чунончи, шумораи тимҳои фосилавӣ меафзояд. Ширкатҳо теъдоди бештари кормандонро ба таври фосилавӣ ҷалб мекунанд ва ин боиси мушкилоти дахлдор мегардад. Тавре ки дар боло қайд кардем, системаҳо ва воситаҳои муассир барои иртибот барои пешгирӣ кардани душвориҳои марбут ба монетаҳои забонӣ ва фарқиятҳои фарҳангӣ ва ҳатто ба чизҳои одие, ба монанди фарқият дар вақт ниёз доранд. Илова бар ин, дар бораи идоракунии воҳидҳои воқеъ дар минтақаҳои гуногун савол ба миён меояд. Роҳҳои маъмулии муошират дар интернет, ба монанди истифодаи носозгори электронӣ, ба таври кофӣ самаранок намудани тими фосилавӣ, иштирокчиёнаш имконияти вохӯрданро дар ҷаҳони воқеъ надоранд⁴¹.

Шарикии стратегӣ дар байни корхонаҳои хурд ва брендҳои бузург аз зуҳуроти наवे мебошад, ки ояндаи дурахшон дорад. Дар маркази тавачҷуҳи агентҳои ба бозори ҷаҳонӣ воридшаванда на танҳо тимҳои фосилавӣ, балки корхонаҳои хурде низ қарор доранд, ки ба бунёди маҳсулоти воқеитар, нодир ва бозоргир, ки дар бозорҳои мақсаднок талабгор дорад, мусоидат мекунанд. Эҳтимолияти зиёде вучуд дорад, ки ҷаҳонишавӣ ба авҷи ҷолибияти худ барои истеъмолкунандагон мерасад, мутаассифона, чунин тамоюл ба назар то ҳадде одӣ набуда, ҳамкорӣ бо тиҷорати хурд танҳо кофӣ нест. Ин бояд шарикии стратегӣ бошад ва

⁴¹ Ниг.: Ганиев, Т.Б. Инновационная деятельность руководителя как основной фактор обеспечения конкурентоспособности международных компаний / Т.Б Ганиев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе: 2019. – № 4, Часть II. – С. 23-28.

новобаста ба он ки сухан дар бораи фаҳмиши ягонаи концепсияи тижоратӣ, эътибори бренд ё созмони мушаххас меравад, ҷустуҷӯи ҳамкориҳои самаранок дар шарикӣ бо ширкатҳои «заминитар» метавонад таҳкурсии фаъолияти якҷояи судманд гардад⁴².

Аз нуқтаи назари тижорат, ҷаҳонишавӣ беш аз пеш муносибати инноватсиониро аз ширкатҳои бузург тақозо дорад. Барои таъмини рақобатпазирии худ ширкатҳои тозатаъсис ва ширкатҳои хурд бояд қарорҳои часуруна қабул карда, дасти худро дар набзи замон нигоҳ доранд. Вақте ки онҳо аз дастгирии созмонҳои бузурги байналмилалӣ бархурдор мегарданд, шарикони онҳо дар мубодилаи технологияҳо, натиҷаҳо ва усулҳои пешрафта доираи аудиторияро васеъ мекунанд. Барои муваффақияти шарикӣ соҳибкорон бояд ҳамон омилҳоеро ба назар гиранд, ки гӯё бо он ба як қорменти фосилавӣ муносибат мекарданд. Бо назардошти ин раванд, гуфтан мумкин аст, ки шарикии стратегӣ бо қорхонаҳои хурд дар замони муосир ҳатмӣ мегарданд. То даме ки чунин муносибатҳо ба манфиати тарафайн ҳастанд, онҳо имкон медиҳанд, ки ашхоси иқтисодӣ чараёнҳои таркибии бозорро хубтар дарк намоянд.

Ҳамин тавр, метавон дар ҷамъбасти ин зерфасл чунин хулоса кард, ки ҷаҳонишавӣ ҳамчун раванди ташаккули фазаи умумии иқтисодии ҷаҳон, ки дар асари инқилоби иттилоотию коммуникатсионӣ ва рушди сохторҳои фаромиллӣ ба вучуд омадааст, пеш аз ҳама, ба кишварҳо – пешсафҳои иқтисодиёти ҷаҳонӣ, манфиатоваранд. Рушди тамоми низомҳои иқтисодии миллӣ таҳти таъсири омилҳои сершуморе қарор дорад, ки онҳоро мо ба умумӣ (фаромиллӣ) ва ҷузъӣ (миллӣ) дастабандӣ кардаем. Банизомдарории бартариятҳо ва нуқсонҳои ҷаҳонишавӣ дар бораи шумораи бештар доштани бартариятҳо шаҳодат

⁴² Ниг.: Низомова, Т.Д. Стратегия развития легкой промышленности региона на основе кластерного подхода / Т.Д. Низомова, П. А. Мухсинова // Монография – Душанбе: Ирфон - 2021. – 174 с.; Низомова, Т.Д. Иқтисодиёти саноат. Китоби дарсӣ. – 2020. – 458 с. – С. 78.; Макогон, Ю.В. Глобализация и Украина в мировой экономике // Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова. – Донецк: ДонНУ, 2004. – 478 с.

медихад, аммо аҳаммияти онҳо барои ҳар як давлат метавонад гуногун бошад.

Чи тавре қайд кардем, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа таҳти таъсири ин раванди фарогир мондаанд, аз ҷумла, фаъолиятҳои иқтисодӣ низ аз он мустасно нестанд. Аз ин рӯ, шарикӣ стратегӣ низ таҳти таъсири мустақими раванди ҷаҳонишавии иқтисодӣ қарор гирифта, амиқтаргардии ҳамкориҳо дар самтҳои мухталиф, аз қабили якҷоя ҷалб ва истифода намудани воситаҳои молиявӣ, муттаҳидсозии захираҳои технологӣ ва меҳнатӣ, сохтани маҳсулоту хизматрасониҳои муштарак, гузаронидани сиёсати умумии фурӯш, маркетинг, таблиғотӣ ва амсоли онро дар назар дорад. Ин равандҳо ҷиҳати дастрасӣ ба вазифаҳои стратегӣ, аз ҷумла афзоиши даромаднокии бизнес, беҳтарсозии эътибор, дарёфти бартариятҳои рақобатӣ ва дар ниҳояти қор, ба афзоиши рақобатпазирии ҳам созмонҳои алоҳида ва ҳам тамоми иқтисод равона гардидаанд.

Шарикӣ стратегӣ алтернативаи аз ҳама тезтар ва аз ҳама камтар хавфнокбудаи инкишофи созмонро ифода карда, яке аз тарзҳои ҳалли мушкилоти пешбурди маҳсулот ё хизматрасонӣ дар бозор маҳсуб меёбад. Дар робита ба истифодаи васеи ин вожа олимони этимологияи мафҳуми «шарикӣ стратегӣ»-ро таҳқиқ намудаанд. Чунончи, мафҳуми шарикӣ ҳамчун «муносибати байни афрод ё гурӯҳи одамонро ифода мекунад, ки бо ҳамкорӣ ва масъулият ҷиҳати дастрасӣ ба ин ё он ҳадаф тавсиф мегардад».⁴³ Аз ин таъриф бармеояд, ки шарикӣ шакли муваққатӣ ё вобаста ба вазъият муносибатҳои ҳамкориро ифода мекунад. Мо ба тафсири муаллифони “Фарҳанги вожаҳои ҷомеашиносӣ” розием, ки таҳти мафҳуми шарикӣ фаъолияти якҷояеро мефаҳманд, ки ба ҳуқуқу ҳақдорихои баробар асос ёфта, барои дастрасӣ ба ҳадафҳои умумӣ нигаронида шудааст⁴⁴. Стратегия бошад, нақша ё нави маҳсули тартиби

⁴³ Ниг.: The American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. Houghton Mifflin Company, 2000. – 2112 p. – P. 771.

⁴⁴ Ниг.: Джери, Д. Большой толковый социологический словарь. В 2 т. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с. – С. 388.

бошуурона ва мақсаднок таҳияшудаи амал мебошад, ки дар вазъият ё соҳаи мушаххас тибқи он амал менамоянд ва ду тавсифи ибтидоӣ дорад: пешакӣ тарҳрезӣ шудан ва ба мақсади муайян нигаронида шудан.

Бо боризтар гардидани нақши созмону институтҳои байналхалқӣ ва фаромиллӣ дар асари ҷаҳонишавӣ онҳо дар муайян кардани таърифи мафҳумҳои калидии фаъолияти иқтисодӣ, аз ҷумла тафсири шарикӣ стратегӣ нақши муҳим мебозанд. Чунончи, тибқи асноди СММ, шарикӣ муносибатҳои байниҳамдигарии ихтиёрӣ ва ба ҳамкорӣ асосёфтаи байни субъектҳои мухталифе мебошад, ки ҳам давлатҳоро муаррифӣ мекунанд ва ҳам бо онҳо алоқаманд нестанд ва тибқи ин муносибатҳо, иштирокчиён аҳд мекунанд, ки бо ҷаҳду талоши муштарак ба ҳадафҳои муштарак ноил мегарданд ва якҷоя омилҳои номатлубро бартараф месозанд, масъулияти муштарак доранд ва тарафайн захираҳо, донишҳо ва натиҷаҳои ноилгардидаро ба таври муштарак истифода мебаранд.⁴⁵ Мувофиқи раванди стандартизатсияи асноди қонунгузорӣ дар асари ҷаҳонишавӣ, таърифи мазкур барои муҳтавои муқаррароти асноди лозима дар сатҳи иқтисодҳои миллӣ чандон фарқ нахоҳад дошт.

Ҳанӯз дар оғози солҳои 2000-ум дар назария ва амалияи менеҷмент нақши шарикӣ дар дастрасӣ ба рақобатпазирӣ ва рушди босуботи созмонҳо дақиқ муайян гардида, зарурати самти стратегӣ касб кардани он таъкид карда шуда буд. Ба андешаи муаллифони “Фарҳанги мафҳумҳои тичоратии Кембриҷ”, истилоҳи «шарикӣ» ва «стратегия» бо ҳам якҷо ба кор рафта, шарикӣ стратегӣ ин созишномаи байни ду ва ё зиёда созмонҳо оид ба фаъолияти муштарак ё кумаки муштарак мебошад, чиҳати ноилгардӣ ба аҳдофи стратегӣ имкон медиҳад.⁴⁶

Мутаносибан ба ин, шарикӣ стратегӣ бояд бо арзишҳои умумӣ ва муштарак асос ёбад. Чунончи дар муқаррароти «Стратегияи амнияти

⁴⁵ Ниг.: Enhanced cooperation between the United Nations and all relevant partners, in particular the private sector: report of the Secretary-General. URL: un.org/partnerships [санаи муроҷиат 22.02.2021].

⁴⁶ Ниг.: Cambridge English Dictionary Online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/businessenglish/strategic-partnership> [санаи муроҷиат 19.09.2023].

Аврупо» дарҷ гардидааст, эҳтирому арҷгузорӣ ба арзишҳои муштарак ҳаракатро ба сӯи шарикӣ стратегӣ суръат мебахшад.⁴⁷

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи дигар кишварҳо аз нуқтаи назари имкониятҳои истифодабарии онҳо дар раванди мукамалгардонии минбаъдаи низоми иқтисоди миллӣ, мутобиқсозии он ба шароити ҷаҳонӣ фаъолият қобили таваҷҷуҳ буда, ки зарурати таҳқиқоти минбаъдаро таъкид мекунад.

Натиҷаи асосии ҷаҳонишавӣ ва тақсимои ҷаҳонӣ меҳнат, муҳоҷират ва тамаркузи сармоя, қувваи корӣ, захираҳои истехсолӣ дар миқёси тамоми дунё, стандартизатсиякунонии қонунгузорӣ, равандҳои иқтисодӣ ва технологӣ, инчунин баҳамназдикшавӣ ва пайванди фарҳанги кишварҳои мухталиф мебошад.

1.2. Ҷанбаҳои назариявии инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ

Имрӯз бештари ширкатҳо ва корхонаҳои азими фаромиллӣ, ки ба рушди иқтисоди ҷаҳон таъсири назаррас мегузоранд, дар амалияи худ аз бартариятҳои шарикӣ стратегӣ нисбат ба дигар шаклҳои ҳамкориҳои байнифирмавӣ, ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи байналхалқӣ, истифода мебаранд.

Бо назардошти ин ки Ҷумҳурии Тоҷикистон узви фаъолу комилҳуқуқи иқтисодӣ ҷаҳонӣ ва равандҳои дар ҷараён будаи ҷаҳонишавӣ мебошад, инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ барои хоҷагии халқи кишвар бисёр муҳимму мубрам арзёбӣ мегардад.

Одатан, шарикӣ стратегиро нисбат ба якҷояшавӣ ва ғуруҷбарии як ширкат аз тарафи дигар, ба шаклҳои ҳамкориҳои чандирӣ мансуб меконанд. Дар шароити амиқтар шудани рақобати байналхалқӣ ва мушкилоти навро, ки дар асари ҷаҳонишавӣ ва рӯйдодҳои сиёсии солҳои охир аз муҳити берун ба мо ворид мешаванд, ба ширкатҳо барои боқи мондану аз вартаи нобудӣ ҳифз кардани худ зарур меояд, ки қидду ҷаҳди

⁴⁷ Ниг.: Борко, Б.А. Россия – Европейский Союз: стратегия стратегического партнерства. – М.: ИЕ РАН, ОГНИТД, 2005. – 78 с.

худро муттаҳид созанд. Дар доираи ҳамкориҳо сохтор бояд ба таври кофӣ чандир бошад, то ҳам манфиатҳои шариконро ба инобат гирад ва ҳам тағйироти заруриро дар муносибатҳои байнихамдигарӣ таҳаммул намояд. Ҳамин тавр, гуфтан метавон, ки шарикии стратегӣ зимни интихоби шаклҳои муносибатҳои байнифирмавӣ аз ҷониби ширкатҳо рӯз аз рӯз серхаридортар шуда, бунёди ин гуна шарикӣ ба вазифаи муҳимми стратегии корхонаҳо табдил ёфтааст.

Тағйироти муҳити беруна ба инкишофи шаклҳои мухталифи шарикии стратегӣ таъсири амиқ гузошта, талаботро ба самаранокии онҳо, ҳам дар марҳилаи бунёди ин шарикӣ ва ҳам дар марҳилаи фаъолияти бояду шояди он, хеле зиёд кардааст. Дар шароити бавучудомада коркарди меъёрҳои самаранокии шарикии стратегӣ ва методикаи муайян кардани он вазифаи бисёр мубрам ба ҳисоб меравад.

Тамоюлҳои мавҷудаи муосир дар иқтисодиёт ва бахши корпоративӣ, бо коҳиши умқи шаклҳои ҳамгирӣ ва ҷустуҷӯи шаклҳои аз ҳама пурсамари иттиҳод аз ҷониби иштирокчиёни бозор, дар бораи афзоиши аҳаммияти сохторҳои шабакавӣ шаҳодат медиҳанд, ки иттиҳодияҳои стратегӣ ба онҳо шомил мешаванд.

Иттиҳодҳои стратегиро ба шаклҳои ба истилоҳ “наrm”-и ҳамгирӣ мансуб мекунанд, ки ҳифзи сохторҳои корпоративии ҳар кадоме аз созмонҳои иштирокчиро дар назар доранд. Иттиҳодияҳо имкон медиҳанд, ки ширкатҳо хароҷоти зиёди вобаста ба равандҳои ҳамгирӣ ва ташаккули созмонҳои азими сохторашон зинанизомӣ, аз ҷумла, зимни қарордоди якҷояшавӣ ва фурӯбариро сарфа намоянд.

Ақидае вучуд дорад, ки вожаи «шарикии стратегӣ» дар назарияи иқтисодӣ барои маънидод кардани шаклҳои кооператсияи захираҳо ва ҳамохангсозии фаъолияти ширкатҳо бо мақсади манфиатҳои мутақобилан судманд ё, ба истилоҳ, самарои синергия истифода шудааст. И. Ансофф аз аввалинҳо шуда, барои муайян кардани таърифи

синергия ҳамчун падидаи нодири иқтисодӣ⁴⁸ кӯшиш кардааст. Мавсуф чор унсури таркибии стратегияро ҷудо кардааст: микёси бозори молӣ, масири рушд, бартариятҳои рақобатӣ ва синергия. Ӯ қайд мекунад, ки синергия яке аз таркибҳои калидии стратегияи сатҳи корпоративӣ маҳсуб ёфта, зерсохти иқтисодии синергияро нишон медиҳад, ки кӯшишҳои муштаракӣ якҷанд корхона нисбат ба фаъолияти мустакилонаи онҳо самараро бештаре хоҳад дод.

Ҳамин тавр, шарикӣ стратегӣ, ки як қатор бартариятҳои рақобатӣ дорад, барои ҳамаи иштирокчиёни он манфиатовар буда, чиҳати баланд бардоштани рақобатпазирии шарикон нигаронида шудааст, ки дар заминаи татбиқи самараҳои синергетикӣ, гуногунрангсозии тиҷорат, ноил гардидан ба ҳадафҳои муштаракӣ стратегиро имконпазир месозад.

Дар ҷадвали 1.2.1. равишҳои асосиро оид ба таърифи категорияи «шарикӣ стратегӣ» дар шакли ҷадвал пешниҳод мекунем.

Дар айни ҳол, бисёре аз муҳаққиқон ва олимон оид ба самарои синергетикӣ шубҳаю эродҳои худро иброз медоранд. Аз ҷумла, Ф. Тротвейн қайд кардааст, ки аксар кӯшишҳои дастрасӣ ба синергизм ба нокомӣ меанҷоманд.⁴⁹ Аммо исботи амалии комёбӣ дар дастрасӣ ба самарои синергетикӣ низ вучуд дорад. Чунончи, Г. Ҳемел дар бораи корпоратсияҳои ҷопонӣ, ки тавонистанд салоҳиятҳои калидиро созанду истифода баранд ва, пеш аз ҳама, донишҳои технологиро дар соҳаҳои дахлдор ба қор бурданд.⁵⁰ М.А. Портер бошад, концепсияи синергияро хеле муҳим мешуморад ва муътақид аст, ки сабаби нокомии синергия на камбудии худӣ ин назария, балки набудани қобилияти дарки моҳияти он ва татбиқи амалии он дар воқеият аз ҷониби ширкатҳо мебошад.

⁴⁸ Ниг.: Ансофф, И. Стратегическое управление. – М., 1989. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. (20.02.2021). URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/4155> [санаи муроҷиат 14.10.2022].

⁴⁹ Ниг.: Trautwein, F. Merger Motives and Merger Prescriptions. Strategic Management Journal, 1990, vol. 11, no. 4, p. 283-295. doi: 10.10.22 / smj.4250110404.

⁵⁰ Ниг.: Prahalad, С.К., Hamel G. The Core Competence of the Corporation. Harvard Business Review, 1990, May-June. – P. 79-91.

Равишҳои асосӣ оид ба муайян кардани таърифи мафҳуми «шарикии стратегӣ»*

Муаллифон	Таъриф	Сарашма
Д.М. Розенберг	Ҳамкории як созмон бо созмони дигари калонтару қавитар, чиҳати дастрасӣ ба ҳадафҳои муштаракӣ иқтисодӣ ва стратегӣ асос меёбад.	Розенберг, Д.М. Менеджмент: терминологический словарь. – М.: Инфра, 1997. – 464 с. – С. 178.
И.В. Аржанова, А.Г. Бадалова, М.Ю. Баришников	Шакли сабтшудаи ҳукукии ҳамкории ду ва ё зиёда субъектҳои хоҷагидор, ки ба ташаккули бартариятҳои рақобатии устувор ва дурнамои дарозмуддат дар бозорҳои соҳавӣ дар асосӣ ҳамгирии захираҳо, салоҳиятҳо ва технологияҳо нигаронида шудааст.	Аржанова, И.В., Бадалова, А.Г., Барышникова, М.Ю. Основные положения методологии экспертной оценки процессов формирования и развития стратегических партнерств на основе кластерных проектов с участием ведущих инженерных вузов // Управление экономическими системами. 2011. – № 36. – С. 55-74.
Pricewaterhouse Coopers	Шарикии стратегӣ метавонад як қатор шаклҳои созишномаҳои расмиро, ҳам дар байни ду (шарикии дутарафа) ва ҳам дар байни зиёда иштирокчиён (шабакаи шарикӣ) дар назар гирад, ки барои бо ҳам дидани захираҳои молиявӣ, маҳоратҳо, иттилоот ё дигар захираҳо барои расидан ба мақсадҳои муштарак розӣ шудаанд.	Strategic Partnerships: The Real Deal. URL: http://www.pwc.co.uk/en_UK/uk/assets
М. Уорнер, П. Гринер	Иттифоқ байни тарафҳо, ки метавонад ҳукумат, бизнес, ҷомеаи шаҳрвандиро дар бар гирад ва дар он захираҳо ва қобилиятҳои ҳар як тараф барои посухгӯӣ ба ҷолишҳои калидии замона ба таври стратегӣ муттаҳид карда мешаванд. Ин афзорест, ки ба рушди устувори ба принципҳои тақсимои хавфҳо, харочот ва манфиати муштарак асос ёфтааст.	Global Knowledge Partnership. Multi-Stakeholder Partnerships. Issue Paper. URL: odi.org/sites/odi.org.uk/files/odiassets/publications-opinion .
С.М. Вдовин, Т.А. Салимова,	Шарикии стратегӣ воситаи зарурии коҳиш додани сатҳи хавфе мебошад, ки вобаста ба талаботи пайваста тағйирёбандаи муҳити берун, афзоиши рақобат, аз як тараф ва аз тарафи дигар, сатҳи баланди вобастагии байниҳамдигарии созмонҳо ба миён	Вдовин, С.М., Салимова, Т.А., Гуськова, Н.Д. Стратегическое партнерство национального исследовательского университета: реалии и

Н.Д. Гускова	меоянд. Ин шарикӣ ба тақвияти самараи синергетикӣ аз муттаҳидсозии кӯшишҳо ҷиҳати ноил гардидан ба аҳдофи муштарак низ нигаронида шудааст.	перспективы (монография). – Саранск: Изд-во Мордовского университета, 2014. – 200 с.
Н.И. Фокин	Ҳамкории шарик бо шарикӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ муҳим, чун қоида, дар сатҳи шахсони ҳуқуқӣ, яъне ҳамкории як ташкилот бо созмони калонтару аз ҷиҳати молиявӣ қавитари дигар, ки метавонад барои дастрасӣ ба ҳадафҳои стратегии ҳар ду захираҳои заруриро таъмин созад.	Фокин, Н.И. Партнерство // Аналитический обзор. URL: http:// dictionary-economics.ru
В.А. Дергачев	Умумият ва наздик будани манфиатҳо ва ҳадафҳои дарозмуддати давлатҳо ва халқҳои дахлдор.	Дергачев, В.А. Международные экономические отношения // Краткий словарь-справочник. URL: http:// dergachev.ru
Д.А. Ҳодиев	Ба ҳам мувофиқ омадани манфиатҳои тарафҳои мухталиф дар раванди ҳамкориҳои иқтисодӣ дар давраи дарозмуддат.	Ҳодиев, Д.А. Барҳӯрди манфиатҳо дар сутуҳи мухталифи ҳамгирӣ: ҷанбаҳои минтақавӣ / Д.А. Ҳодиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2012. – №7 (98). – С. 96-101.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти олимони соҳа

Дар баробари андешаҳои боло метавон таърифи мафҳуми шарии стратегиро чунин хулоса кард, ки он “Ҳамкории як ширкат бо ширкати дигар ва ё ҳамкории якчанд ширкат ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои стратегӣ фаҳмида мешавад”⁵¹.

Мафҳуми «шарикӣ стратегӣ» аз вожаи мураккаби аз ду истилоҳ: «шарикӣ» ва «стратегӣ» таркиб ёфта, калимаи аввал бо ҳамкории муштарак, иттифоқ ва ҳамбастагӣ марбут буда, истилоҳи дуюм маънои хислати дарозмуддату тулонӣ доштани муносибатҳоро ифода мекунад. Дар воқеъ, мувофиқи назарияи созмон, шарикӣ стратегӣ яке аз шаклҳои ҳамгирӣ ширкатҳо мебошад. Чунон ки дар осори иқтисодчиёни маъруф М. Зингер ва Ҷ.

⁵¹ Ниг.: Маҳмадуллоев, А.С. Таҳлили вазъи муосири фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.С. Маҳмадуллоев, Э. Миршарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №1. – С. 152-157.

Йенки қайд гардидааст, шарикии стратегӣ шакли «нарми» ҳамгиروي ташкилотро ифода мекунад, ки бо нигоҳ доштани сохтори корпоративии ҳар як созмони иштирокчӣ аз дигар навъҳои ҳамгироӣ фарқ мекунад.⁵² Баръакси ин, шакли «сахт»-и ҳамгироӣ бо тағйирёбии назорату сохтори корпоративӣ ифода ёфта, ба фуру бурдани як ё якчанд созмон аз тарафи ширкати дигар оварда мерасонад, ки дар ниҳояти кор метавонад фаъолиятро аз номи худ идома диҳад, ё шакли худро бо сохтани созмони нав тағйир диҳад. Ба чунин шакли ҳамгироӣ, масалан, консерн, трест ва амсоли онҳо дохил мешаванд.

Шаклҳои ҳамгиروي ширкатҳо бо мурури инкишофи иқтисодӣ ва тақвияти равандҳои ҷаҳонишавӣ, афзоиши таъсиру нуфузи ширкатҳои азими фаромиллӣ, шаклҳои нав ба нави ҳамгиروي созмонҳо пайдо мешаванд. Ба андешаи баъзе иқтисоддонон, корпоратсияҳои фаромиллӣ имрӯз торафт бештар мавқеи рақобати озодро дар бозор тангтар намуда, захираҳои бузургро дар худ андӯхта, ба сифати паҳнкунандагони мавҷҳои макросистема дар механизми танзими бозорӣ дар сатҳи корхонаҳои алоҳида баромад мекунанд.⁵³

Дар робита ба ин, иштирокчиёни бозор шаклҳои аз хама самараноктари иттиҳодно меҷӯянд, ки ин раванди ҷустуҷӯ дар тули садсолаи охир босуръат идома дорад.⁵⁴ Ҳамин тариқ, дар охири садаи гузашта ба консортсиумҳо, конгломератҳо, картелҳо, синдикатҳо, трестҳо ва кластерҳо шаклҳои шарикии стратегӣ илова гардид, ки миқдори онҳо дар давраи солҳои 1989-2000 аз 1050 то 8419 адад⁵⁵, яъне зиёда аз 8 маротиба афзуд. Зимнан, шаклҳои ба тозагӣ пайдошудаи ташкилии ҳамгироӣ, ба монанди шарикии стратегӣ, шаклҳои қаблан мавҷудбудаи ҳамгироиро тангу маҳдуд насохта,

⁵² Ниг.: Singer, M.I. Organizational Metamorphosis: a Study of Mergers, Acquisitions and Consolidations / M.I. Singer, J.A. Yankey // Management and Leadership. – 1995. – P. 357-380.

⁵³ Ниг.: Львов Д.С. Экономика развития / Д.С. Львов – М.: Экзамен, 2002. – 512с. – С. 422.

⁵⁴ Ниг.: Kang, N. New Patterns of Industrial Globalization. Cross-border Mergers and Acquisitions and Strategic Alliances / N. Kang, K. Sakai. – Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 2001. – 178 p. – P. 126.

⁵⁵ Ниг.: Cartwright, S. Managing Merger, Acquisitions and Strategic Alliances: Integrating People and Cultures / S. Cartwright C.L. Cooper. – Oxford, Boston: Butterworth-Heinemann, 1996. – 250 p. – P.5.

балки онҳоро пурра намуда, гуногунрангии шаклҳоро боз ҳам васеътар мекунанд⁵⁶ (ҷадвали. 1.2.2).

Ҷадвали 1.2.2.

Тавсифи муқоисавии шаклҳои сохторҳои ҳамгирошудаи корпоративӣ*

Шаклҳои ҳамгироӣ	Мақоми ҳуқуқӣ	Механизми муттаҳидшавӣ	Мавҷудияти кооператсияи истеҳсолӣ	Мавҷудияти стратегияи ягонаи рушд	Мавҷудияти маркази ягонаи ҳамроҳангосозии фаъолият	Мавҷудияти рақобати дохилӣ
Картел	Муоҳада	Шартнома	-	-	-	+
Синдикат	Муоҳада	Шартнома	-	-	-	+
Иттиҳодия (Ассотсиатсия)	Муоҳада / шахси ҳуқуқӣ	Шартнома	-	-	-	+
Консортиум	Муоҳада / шахси ҳуқуқӣ	Шартнома Ширкати лоиҳавӣ	+	-	+	+
Конгломерат	Шахси ҳуқуқӣ	Якҷояшавӣ ва фурӯбарӣ	-	+	+	+
Кластер	Шахси ҳуқуқӣ	Ҳамкории баробарҳуқуқӣ	+	+	+	+
Консерн (холдинг)	Шахси ҳуқуқӣ	Шартнома	+	+	+	-
Шарикии стратегӣ	Муоҳада / шахси ҳуқуқӣ	Шартнома (агар шарикии стратегӣ дар шакли корхонаи муштарак таъсис ёфта бошад)	+/-	+	-	+/-

*Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти илмӣ⁵⁷

Чи тавре аз ҷадвали 1.2.2. мушоҳида гардид, шарикии стратегӣ яке аз шаклҳои аз ҳама чандиртари ҳамгироии ширкатҳоро ифода мекунад, ки як қатор нишонаҳои барҷастаи фарқкунанда дорад.

Бояд қайд кард, ки маҳз тамоюлҳои рушди иқтисодии ҷаҳон самтҳои инкишофи шаклҳои ҳамгироиро дар байни ширкату созмонҳо

⁵⁶ Ниг.: Низамова, Т.Д. Стратегия развития легкой промышленности региона на основе кластерного подхода / Монография – Душанбе: “Ирфон”, 2021. – 174 с.

⁵⁷ Ниг.: Кузнецов, И.А. Развитие форм стратегического партнерства // Дисс.на соиск. уч. степ. к.э.н. – М., 2014. -С.13.

муайян мекунанд⁵⁸. Ба ақидаи баъзе муҳаққиқон,⁵⁹ равандҳои кунуни дар иқтисодиёти ҷаҳон ҷараёndoштаро метавон ҳамчун табдилёбии модели ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки ба танзими бозорӣ асос ёфтааст, ба модели ҷомеаи корпоративӣ таҳти таъсири сохторҳои шабакавӣ қаламдод кард. Дар амалия ин табдилёбӣ маънои онро дорад, ки раванди банақшагирии стратегӣ дар шакли иттиҳоди стратегӣ татбиқ мегардад.

Ҳамин тавр, таҳлили анҷомёфтаи равишҳои олимон нисбат ба муайян кардани таърифи шарикии стратегӣ нишон дод, ки чунин шакли ҳамкорӣ дар байни ташкилотҳо, аз як тараф, аз ҷиҳати назариявӣ ба таври кофӣ омӯхта шудааст⁶⁰, аммо, аз тарафи дигар, дар амалияи байналхалқии менечмент таърифи ягонаи он вучуд надорад. Сарфи назар аз тафовути дидгоҳҳои манзургардида, муҳтавои категорияи мавриди баррасиро, ба ақидаи мо, таърифи С.М. Вдовин нисбатан пурратар инъикос мекунад, ки тибқи он, “шарикии стратегӣ воситаи зарурии коҳиш додани сатҳи хавфе мебошад, ки вобаста ба талаботи пайваста тағйирёбандаи муҳити беруна, афзоиши рақобат, аз як тараф ва аз тарафи дигар, сатҳи баланди вобастагии байнихамдигарии созмонҳо ба миён меоянд”⁶¹. Натиҷаи шарикии стратегии муассисаҳо ва корхонаҳо бояд барномаи муайяни фаъолияти ҳамаи иштирокчиёни он бошад, ки инҳоро муқаррар мекунад: кадом маҳсулот ё хизматрасонии навро онҳо ба муштариёни худ пешниҳод мекунанд, кадом тағйиротро онҳо бояд ба самтҳои пешинаи фаъолияти худ ворид созанд, кадом тавр нархи маҳсулот ё хизматрасонии нав муайян карда мешавад, шаклҳои аз ҳама

⁵⁸ Ниг.: Коуз, Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Новое издательство, 2017. – 224 с.; Ефимов, А.В. Стратегические альянсы как метод достижения конкурентоспособного преимущества / А.В.Ефимов, Г.А. Буренина, А.Н. Петров. – СПб.: СПбГУ-ЭФ, 1997. – 28 с.

⁵⁹ Ниг.: Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект: монография / под общ. ред. д.э.н., проф. И.Ю. Беляевой, д.э.н., проф. М.А. Эскиндарова. – М.: КНОРУС, 2008. – С.51.

⁶⁰ Ниг.: Богданов, А.В. Международные стратегические альянсы как инструмент интеграции России в мировое хозяйство / А.В. Богданов. – СПб : Изд-во Байкальского государственного университета экономики и права, 2004. – 128 с.

⁶¹ Ниг.: Вдовин, С.М. Стратегические направления развития / С.М. Вдовин // Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарева. Университетское управление: практика и анализ. 2010 (6). – С.17-21.

муносибтари то ба истеъмолкунанда бурда расонидани онҳо кадоманд, чи тавр онҳоро бояд таблиғ кард. Ҳосили шарикӣ стратегӣ бояд расидан ба аҳдофи қаблан тарҳрезӣшудаи стратегӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва дигар нишондиҳандаҳои матлуб бошад, ки ба таври назаррас афзоиш ёфтани истеъмоли маҳсулоти хизматрасониҳои истехсолшавандаро дар назар дорад⁶².

Дар таҳқиқоти бо мушкилоти шарикӣ стратегӣ марбут, дар баробари мафҳуми “шарикӣ стратегӣ”, бисёр вақт мафҳуми “иттиҳоди стратегӣ” низ истифода бурда мешавад. Азбаски чунин шакли эътилофи ҳамгирӣ нисбатан ба тозагӣ пайдо шудааст, ҷомеаи илмӣ то ҳанӯз равиши ягонро нисбат ба ҷудокунии бисёр мафҳумҳои қаробатдошта таҳия накардааст. Чунончи, дар осори олимони маъруфи хориҷӣ, ба мисли Р.Л. Уоллес⁶³, Г. Минтсберг⁶⁴, Ҷ.Р. Линколн⁶⁵, Б. Алстренд⁶⁶ ва дигарон, ҳам мафҳуми “шарикӣ стратегӣ” ва ҳам вожаи “иттиҳоди стратегӣ” ҳамчун ибораҳои баробармаъно мушоҳида мешаванд. Бо назардошти гуфтаҳои мазкур ва чандон тавофути усулӣ надоштани ин вожаҳо, мо низ онҳоро ҳамчун мафҳумҳои ҳаммаъно муродифи якдигар истифода мебарем.

Ҳамзамон, таҳлилгарон дар баҳши корпоративӣ тағйироти назаррасро мушоҳида кардаанд. Чунончи, агар чараёни ҳамгироиро бо

⁶² Ниг.: Кузнецов, И.А. Развитие форм стратегического партнерства // Дисс.на соиск. уч. степ. к.э.н. – М., 2014. – С.29.

⁶³ Ниг.: Уоллес, Р.Л. Стратегические альянсы в бизнесе. Технологии построения долгосрочных партнерских отношений и создания совместных предприятий / Р.Л. Уоллес // пер. с англ. – М.: Хорошая книга, 2005. – 288 с.

⁶⁴ Ниг.: Минтсберг, Г. Стратегический процесс. Концепции. Проблемы. Решения // Г. Минтсберг / Куинн. – Питер, 2016. – 236 с.

⁶⁵ Ниг.: Lincoln, J. Japan's Network Economy: Structure, Persistence, and Change / J. Lincoln, M. L. Gerlach. - New York: Cambridge University Press, 2004. - 409 p.; Lincoln, J. Strategic Alliances in the Japanese Economy: Types, Critiques, Embeddedness, and Change [Электронный ресурс] / J. Lincoln. - Institute for Research on Labor and Employment. Working Paper Series (University of California. Berkeley). – 2009. – Режим доступа: <http://repositories.cdlib.org/iir/iirwps/iirwps>. (дата обращения: 04.09.2022).

⁶⁶ Ниг.: Богданов, А.В. Международные стратегические альянсы как инструмент интеграции России в мировое хозяйство / А.В. Богданов. – СПб Байкальского государственного университета экономики и права, 2004. – 128 с.

категорияҳои пешниҳоднамудаи Т.Мак Лафлин⁶⁷ тавсир намоем, сатҳи зинанизомӣ доштани сохтор тадричан коҳиш ёфта, умқи шаклҳои ҳамгироӣ низ камтар мешавад. Умқи ҳамгироӣ ин дараҷаи тамаркузи функцияи қабули қарорҳо ва тасмимот дар шакли ягона, мақоми ягонаи идоракунии созмонҳои ҳамгирошуда мебошад.

Ҳамин тавр, тамоилҳои муосири дар иқтисодиёт ва бахши корпоративӣ вучуддошта дар бораи афзудани аҳаммияти сохторҳои шабакавӣ шаҳодат медиҳанд, ки мо шарикии стратегиро низ ба онҳо мансуб медонем. Барои он ки моҳияти шабакавӣ доштани шарикии стратегиро ошкор кунанд, таҳқиқотчи рус А.Г. Мовсесян иттиҳоди стратегиро ҳамчун механизми муттаҳид кардани ширкатҳо ба шабакаи корпоративии ширкатҳои фаромиллие тасвир мекунад, ки ба тӯфайли онҳо марзҳои ширкатҳо ва гурӯҳҳои саноатӣ торафт берангтар мегарданд.⁶⁸ Бад-ин тартиб, онҳо ба худ шакли “галаситора”-ро мегиранд, ки фарогири ширкатҳои мустақили андозаашон ва соҳаи фаъолиятшон мухталиф мебошанд.

Р.Л. Уоллес дар асари “Иттиҳодҳои стратегӣ дар тичорат. Технологияи бунёди муносибатҳои дарозмуҳлати шарикӣ ва корхонаҳои муштарак”⁶⁹ шарикии стратегиро амалан бо корхонаи муштарак як медонад. Ба ақидаи ӯ, корхонаи муштарак метавонад, ки як ҷиҳати аз он созмонҳои мустақилро барои дастёбӣ ба ҳадафи ягона - гирифтани натиҷаи муайяне, муттаҳид созад, ки барои ҳар кадоми он созмонҳо дар алоҳидагӣ муяссар намегардад. Як қатор муҳаққиқони муосири рус низ дар асарҳои худ байни мафҳумҳои “шарикии стратегӣ” ва “корхонаи муштарак” тавофути чандоне нагузошта, ҳамин қадар қайд кардаанд, ки муҳлати мавҷудияти онҳо бо тулонӣ будан ё набудани ҳамгироӣ ва

⁶⁷ Ниг.: McLaughlin, T.A. Mergers and Alliances: a Strategic Planning Guide / T.A. McLaughlin. – New-York, Wiley. 1998. – P. 24.

⁶⁸ Ниг.: Мовсесян, А.Г. Транснационализация в мировой экономике. – М.: Финансовая академия при Правительстве РФ, 2001. – С. 93.

⁶⁹ Ниг.: Уоллес, Р.Л. Стратегические альянсы в бизнесе. Технология построения долгосрочных партнерских отношений и создания совместных предприятий. – М.: Добрая книга, 2005. – 284 с.

чузъияти шартномаи байни муассисон метавонад аз ҳам фарқ кунад.⁷⁰ Дар асарҳои олимони ватанӣ низ мавқеи корхонаҳои муштарак чун шакли барҷастаи шарикӣ стратегӣ ба таври хос қайд шудааст⁷¹.

Ба назари мо, беҳтар аст корхонаи муштарак ва шарикӣ стратегӣ муродифи ҳам доништа нашаванд, зеро ҳамгирӣ байни иштирокчиёни шарикӣ стратегӣ хислати хеле гуногунранг дошта, танҳо бо бунёди сохтори ташкилӣ, ки корхонаи муштарак аст, иктифо намекунад. Шарикӣ стратегӣ мақоми миёнаравиро дар байни сохтори зинанизомии корпоративӣ ва ҳамкорӣ дар муҳити пурра бозорӣ ишғол мекунад, ҳамзамон, дар худ бартарияти марказонидан ва ғайримарказонидани идоракуниро зимни муттаҳидсозии ширкатҳо таҷассум менамояд.

Ҳамин тариқ, шарикӣ стратегӣ на танҳо бунёди сохтори ташкилӣ, балки боз муносибатҳои шартномавиеро дар бар мегиранд, ки барои муносибатҳои озоди бозорӣ хос мебошанд.

Мувофиқи назарияи хароҷоти трансаксионӣ, бунёди сохтори ташкилӣ вобаста ба сатҳи пасти хароҷот дар дохили ширкат нисбат ба сатҳи хароҷоти бозорӣ сурат мегирад. Хароҷоти трансаксионӣ ин хароҷотест, ки бо иҷрои трансаксияҳо (бастанӣ қарордодҳо) алоқаманд буда, масрафҳоро оид ба гирифтани иттилооти зарурӣ, пешбурди гуфтушунидҳо, ҷустуҷӯи шарикон, бастанӣ шартномаҳо дар бар мегирад. Тибқи ақидаи бунёдгузори назарияи хароҷоти трансаксионӣ Р. Коуз, вақте сатҳи ниҳонӣ ширкат ба даст меояд, равандҳои ҳамгироиро муносибатҳои бозорӣ иваз мекунад: муоҳидаҳои шартномавӣ дар байни ширкатҳои мустақил дар бозор амал мекунад.⁷² Мувофиқи назарияи хароҷоти трансаксионӣ, шарикӣ стратегиро шакли ҳамзистии байни бозор ва созмон номидан мумкин аст. Шарикӣ бо муҳити худ ва сатҳи хароҷоти амалиёти худ тавсиф мешавад: онҳо нисбат ба бозори

⁷⁰ Ниг.: Веснин, В.Р. Стратегическое управление. – М.: Проспект, 2004. – С. 215.

⁷¹ Ниг.: Низомова, Т.Д. Ҳолати муосир ва ояндабинии тараққиёти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҷанбаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ / Т.Д. Низомова // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2019. – № 4, ҷ. 2. – С. 74-82.

⁷² Ниг.: Коуз, Р. Фирма, рынок и право. – М.: Новое издательство, 2017. – С.44.

кушода камтаранд, зеро шарикӣ трансаксия пешакӣ муайян карда мешавад, аммо аз сатҳи худӣ ҳамон ширкат баландтар аст, зеро ширкатҳое, ки ба муносибот ворид мешаванд, фарқиятҳое дар фарҳанги корпоративӣ ва сохтори ташкилии худ доранд. Бо назардошти сатҳи яхелаи хароҷоти амалиётӣ дар доираи шарикӣ, ҳам бунёди сохтори нави ташкилӣ ва ҳам бастанӣ шартномаҳо байни аъзои ин иттиҳоди стратегӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Гуногунрангии ҳадафи бунёди шарикӣ стратегӣ зарурати ташаккули равиши маҷмуиро нисбат ба таърифи ангезаҳои иштирокчиёни раванди таъсисёбии шарикӣ ба миён меорад. Дар робита ба ин, метавон гурӯҳҳои умумии ҳадафҳои бунёди шарикиро чудо намуд⁷³, ки бо муҳтавои худ ба ҳамдигар қаробат дорад. Равиши универсалиро чунин тасвир кардан мумкин аст (расми 1.2.1.).

Ба гурӯҳи якуми ҳадафҳо ангезаҳои зерини бунёди шарикӣ стратегӣ шомил мешаванд: баромадан ба бозорҳои нави байналхалқӣ, миллий, минтақавӣ; пайдо кардани дастрасӣ ба бозори дорои монеаҳои зиёди сиёсӣ, иқтисодӣ ё ҳуқуқӣ; таҳкими мавқеъҳо дар соҳаҳои нав, гирифтани малакаю маҳорати ҷадид.

Барои гурӯҳи дуюми аҳдофи манзуршуда мақсадҳои пайдо кардани дастрасӣ ба технологияҳои ҷадид, ноу-хау, трансферти технологияҳо, гузаронидани таҳқиқот ва коркардҳои муштарак, баланд бардоштани ҳиссаи маҳсулоти инноватсионӣ хос мебошанд.

Гурӯҳи сеюми ҳадафҳо, ки ба рушди иқтисодӣ нигаронида шудаанд, мақсадҳоеро ба мисли густариш додани пойгоҳи захиравӣ, коҳиши хароҷоти трансаксионӣ ва монанди онҳоро дар бар мегирад.

Гурӯҳи чоруми ҳадафҳои бунёди шарикӣ стратегиро мақсадҳои ташкил медиҳанд, ки ҷиҳати дастёбӣ ба самараи сарфа дар микёси истехсолот аз ҳисоби тавсеаю густариши истехсолот ва истифодаи муштаракӣ омилҳои истехсолот нигаронида шудаанд.

⁷³ Ниг.: Вдовин, С.М. Стратегические направления развития / С.М. Вдовин // Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарева. Университетское управление: практика и анализ. 2010 (6). – С. 17-21.

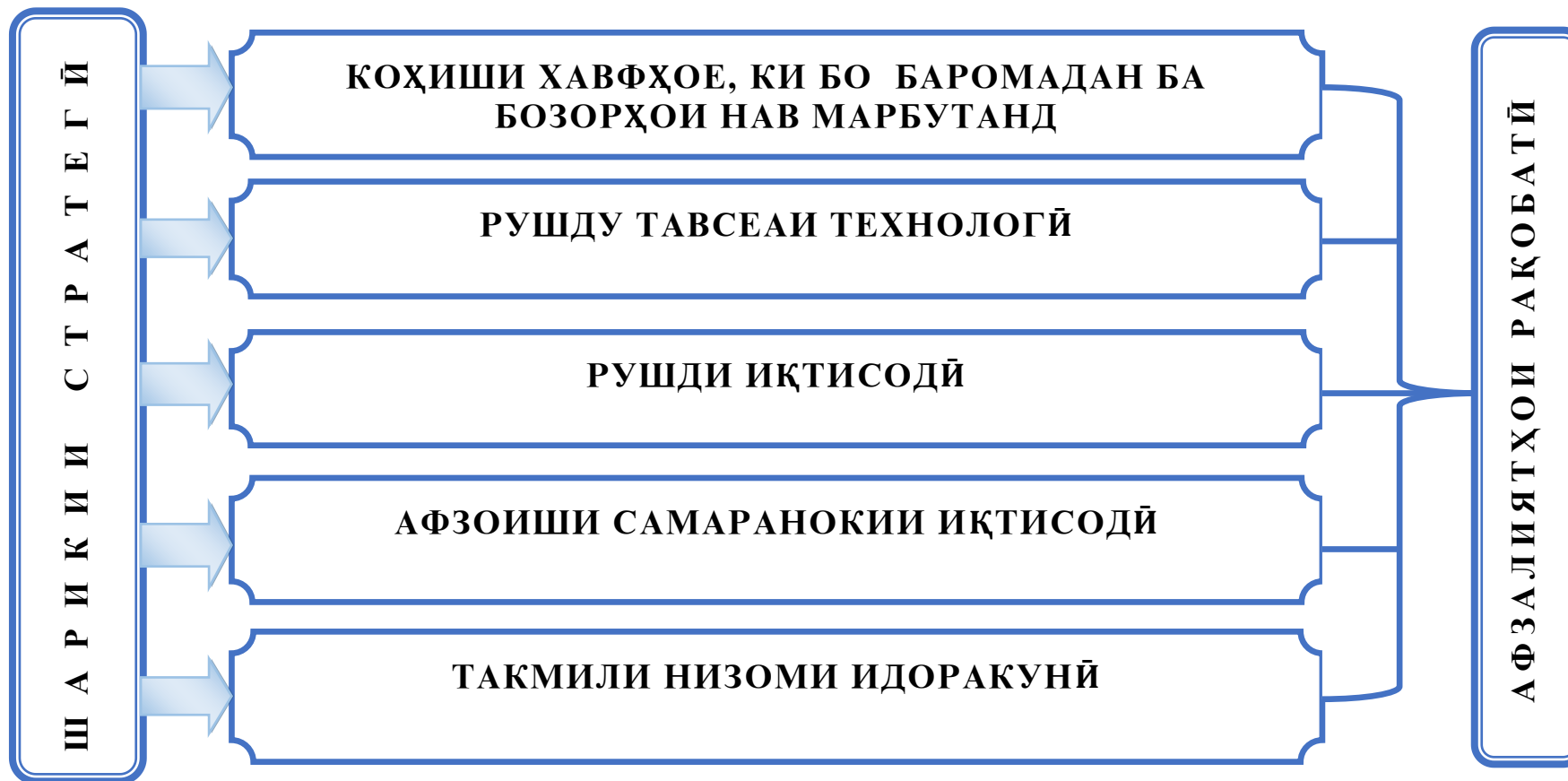
Ҳадафи гурӯҳи панҷуми манзургардида ҷустуҷӯ ва мувофиқсозии модели тиҷоратии аз ҳама самараноктари рушди ширкат, стратегияи нав, сохтори корпоративӣ, принципҳои идоракунӣ, амалияи беҳтари менеҷмент, бунёди низоми масъулияти иҷтимоии корпоративиро дар созмони фаро мегирад.

Таснифоти шарикӣ стратегӣ як дастаи васеи меъёрҳо дар бар мегирад. Дар айни ҳол равиши асосӣ ба таснифоти шаклҳои ташкилии шарикӣ стратегӣ равише мебошад, ки ба омилҳои назорати корпоративӣ, яъне ба ҳиссаи иштирок дар сармояи шарикӣ бунёдшаванда таъҷиб мекунад. Шарикҳои ба ҳиссагузорӣ асоснафта иттиҳоди созмонҳо дар заминаи шартнома ва ҳамкории ба шартнома асосёфтаи онҳо мебошанд. Дар байни онҳо қарордод оид ба истеҳсолоти шарикӣ, маркетинг, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва амсоли онҳо буда метавонанд. Шарикҳо дар заминаи ҳиссагузорӣ корхонаҳои муштарак махсуб меёбанд. Қарордоди оид ба хариду фурӯш, шартномаҳои иҷозатномадиҳӣ ва франчайзингҳо ба шарикӣ стратегӣ шомил намекунанд.

Равиши комили таснифи шаклҳои шарикӣ стратегӣ, ба андешаи мо, бояд дар баробари назорат, инчунин, меъёри нав, яъне тааххуд ба захираҳо низ ба инобат гирад. Чунин, иттиҳодҳои шартномавӣ, умуман ба захираҳо безътиноӣ зоҳир мекунанд, чунки барои бунёди онҳо аз иштирокчиён инвестицияҳои (маблағгузориҳо) иловагӣ талаб карда намешавад ва муносибатҳо тавассути шартнома ба танзим дароварда мешаванд. Корхонаҳои муштарак, баръакс, бо шартҳои ҳиссагузорӣ кардани иштирокчиён ба сармояи саҳомии корхона ташаккул меёбанд, аз ин рӯ, онҳо сатҳи баланди тааххудо ба захираҳо доранд. Дар низоми идоракунӣ корхонаҳо, ки ба шарикӣ стратегӣ тааххуд бастаанд бояд, тағйиротҳои мувофиқ дароварда шаванд, то ҳуқуқҳои баробари тарафайн

Расми 1.2.1.

АФЗАЛИЯТҲОИ РАҚОБАТИИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ

Сарчашма: Тахияи муалиф дар асоси маълумотҳои соҳавӣ

дар вақти тасмим гирифтани ба ин ё он фаъолиятҳои муштарак таъмин карда шавад⁷⁴.

Албатта, ин шартҳо дар фаъолияти кластерҳои минтақавӣ ба таври назаррас мушоҳида мешаванд. Таҷрибаи идоракунии кластерӣ имкон медиҳад, ки шакли аз ҳама самаранокии шарикӣ стратегӣ дар амал татбиқ карда шавад.

Ҳамин тавр таснифоти додашуда ҳангоми тасмимгирии созмон оид ба ташкили шарикӣ стратегӣ аҳаммияти амалӣ касб мекунад.

Зикр кардан ба маврид аст, ки шарикӣ стратегӣ алтернативаи аз ҳама зудтар ва аз ҳама камхавфтар рушди созмонро ифода мекунад, ки ҳалли осони масъалаи пешбурди маҳсулот ё хизматрасониро дар бозор низ фаро мегирад. Таҳлили гузаронидаи мо оид ба муайян кардани таърифи шарикӣ стратегӣ нишон дод, ки чунин шакли ҳамкорӣ дар байни созмонҳо аз як тараф, дар назария тавачҷуҳи олимони зиёдеро ба худ ҷалб кардааст ва, аз тарафи дигар, дар амалияи байналхалқии менечмент таърифи ягонаи категорияи “шарикӣ стратегӣ” вучуд надорад. Бинобар ин, гуфтаҳои муҳаққиқони ватанию хориҷиро оид ба ин категория ҷамъбаст намуда, чунин таърифи шарикӣ стратегиро пешниҳод намудан мумкин аст: шарикӣ стратегӣ омили зарурии коҳиши сатҳи хавф мебошад, ки вобаста ба талаботи ба таври динамикӣ тағйирёбандаи муҳити беруна, афзоиши рақобат ва сатҳи баланди ҳамбастагии байни ширкатҳо ба вучуд меояд. Л.Х. Саидмуродов ба ин назар аст, ки “натичаи шарикӣ стратегии субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ бояд барномаи мушаххаси фаъолияти ҳар кадом иштирокчиро дар бар гирад, ки чунин меъёрҳоро муайян мекунад: кадом маҳсулот ва хизматрасониҳои навро ба муштариён пешкаш хоҳанд кард; онҳо бояд дар самтҳои пешини фаъолият чӣ тағйиротро ворид кунанд; нархҳои маҳсулот ва хизматрасониҳои навро чӣ гуна муқаррар кунанд;

⁷⁴ Ниг.: Ғаниев, Т.Б. Фарҳанги сарватшиносӣ ва созандагии роҳбарӣ ҳамчун кодекси функционаливу сохтори менечменти / Т.Б. Ғаниев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: Сино, 2020. – № 5-2. – С. 23-28.

шаклҳои аз ҳама муносибтари пешкаш намудани онҳо ба истеъмолкунанда кадомҳоянд; чӣ гуна онҳоро таблиғ кунанд. Самараи шарикӣ стратегӣ бояд баланд бардоштани рақобатпазирии ташкилотҳои иштирокчӣ бошад, ки ба афзоиши чашмраси истеъмоли молу маҳсулот ва хизматрасониҳо оварда мерасонад”⁷⁵.

Меъёри истиқлолият ё мустақилият, ба андешаи мо, ҳангоми муайян кардани таърифи “шарикӣ стратегӣ” меъёри асосӣ мебошад, чунки имкон медиҳад, шарикиро аз дигар шаклҳои муносибатҳои байниширкати фарқ намоем. Таҳти мустақилияти ҳуқуқӣ пешниҳод мешавад, ки соҳибхитиёрии иштирокчиёни шарикӣ стратегӣ дар аснои қабули тасмиму қарорҳои идоракунӣ фаҳмида шавад.

Ҳамин тавр аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки шарикӣ стратегӣ барои корпоратсияҳои кишварҳои мухталиф манфиатовар буда, дар тули 15-20 соли охир нишондиҳандаҳои хеле хуби рушдро нишон дода, мубрамияти худро гум накардааст. Ширкатҳои байналмилалӣ дар тули ин давра шарикӣ стратегиро яке аз афзорҳои муборизаи рақобатии глобалии худ ва ворид шудан ба бозорҳои кишварҳои рушдбанда кардаанд. Сабаби асосии тавачҷух ба шарикӣ стратегӣ, ба андешаи мо, дар он аст, ки он имкон медиҳад, то шарикон ба ҳадафҳои гузошташуда, аз ҷумла ба ҳадафҳои дарозмуддати худ, даст ёбанд ва зимни ин захираҳои худро сарфа намоянд.

Дар асоси таҳқиқоти анҷомдода пешниҳод менамоем, ки таърифи комплекси мафҳуми шарикӣ стратегӣ ҳамчун муттаҳидшавии ду ва ё зиёда созмонҳо дар асоси шартнома, ё бо роҳи бунёди сохтори нави ташкилӣ барои расидан ба ҳадафҳои дарозмуддати мутақобилан судманд, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳои узв зимни нигоҳ доштани истиқлолияти ҳуқуқӣ ва иқтисодии онҳо равона гаштааст, доништа шавад.

⁷⁵ Ниг.: Саидмуродов, Л.Х. Стратегические цели и принципы развития Республики Таджикистан на период до 2030 года // Евразийский юридический журнал. 2021. – № 7 (158). – С.134-139.

Механизми ташаккулёбӣ ва инкишофи шарикии стратегиро метавон дар шакли расми 1.2.2. тасвир кард:

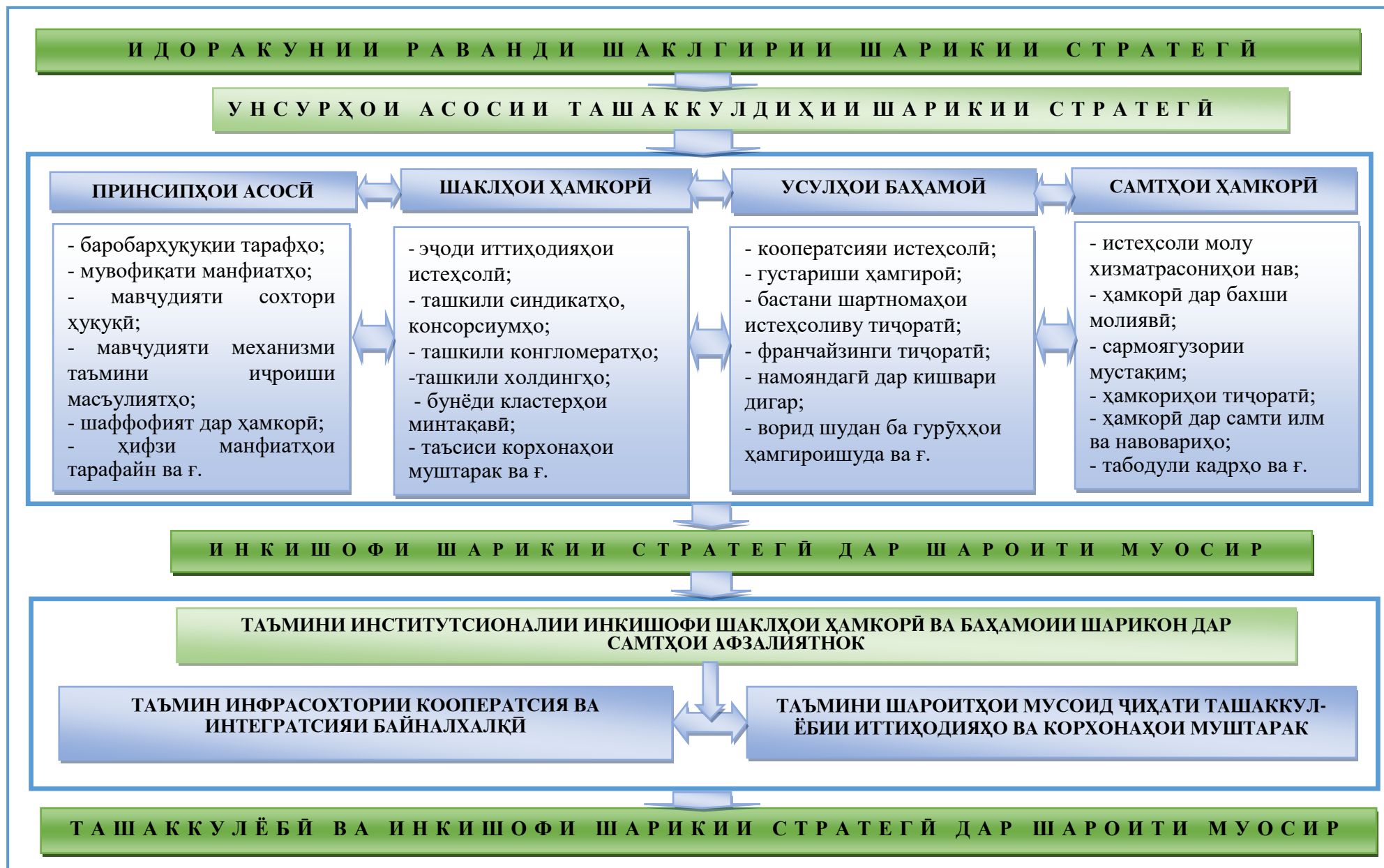
Принсипҳое, ки дар расми 1.2.2. оварда шудаанд, аз талаботи объективии ба роҳ мондани шарикии стратегӣ арзёбӣ мешаванд. Бештар принсипи шаффофият ва ҳифзи манфитҳои тарафайн дар муқобили тарафи сеюм аз аҳаммияти назаррас бархӯрдор мебошанд. Инчунин, дар робита ба инкишофи шарикии стратегӣ метавон гуфт, ки беш аз ҳама таъмини институтсионалии раванди мазкур бо тавачҷуҳ ба таъмини инфрасохтори кооператсия ва ҳамгироии байналхалқӣ ва шароити мусоид чихати ташаккулёбии иттиҳодияҳо ва корхонаҳои муштарак дорои аҳаммияти махсус мебошанд.

Тафохум шарти муҳимми шарикии стратегӣ дар ҳама даври замон мебошад. Давлат муваззаф аст, ки шароити ниҳодиеро ба вучуд оварад, ки фазои мусоиди тафохум дар байни субъектҳои иқтисодӣ ҳукмрон гардад. Ба қавли Л.Х. Саидмуродов, “маҳз созиш муносибатҳои ибтидоии иқтисодӣ дар механизми амалигардонии сиёсати пешгирикунандаи иҷтимоию иқтисодие мебошад, ки ба таъмини амнияти иқтисодии кишвар нигаронида шудаанд. Дар акси ҳол субъектҳои иқтисодиёт тамоюли тараққиёти иқтисодиётро ба таври гуногун дарк намуда, интизориҳои иқтисодии онҳо ба ҳамдигар муҳолифат карда, ба суръати иҷрои вазифаҳои дар давраи дигаргунсозӣ ва интегратсия ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ гузошташуда монё мешаванд ва, мутаносибан, ба амнияти иқтисодии кишвар таҳдид мекунанд”⁷⁶.

Сохибхитиёрии иқтисодии шарикон, мувофиқи шарикии стратегӣ, дар бораи маҳдудсозии амволи дар моликияти муштаракӣ иштирокчиён дар доираи шарикии стратегӣ қарордошта ва ҳар кадом шарик дар алоҳидагӣ шаҳодат медиҳад. Ҳамин тавр ҳавфи иқтисодӣ аз фаъолияти шарикии стратегӣ танҳо ба дороиҳое паҳн мешавад, ки аз тарафи иштирокчиён ба ихтиёри шарикии стратегӣ дода шудааст ва ба фаъолияти асосии ҳар кадом шарик, ки аз доираи шарикӣ берун аст, таъсир намерасонад.

⁷⁶ Ниг.: Саидмуродов, Л.Х. Уроки мировых кризисов и принцип превентивности в обеспечении экономической безопасности страны / Л.Х. Саидмуродов // Международные отношения и безопасность. 2022. – №1 (1). 141-154. – С. 143.

Дар инҷо, асосҳои назариявӣ ва методии ташаккулёбӣ ва инкишофи шарикӣ стратегиро хулоса намуда, метавон гуфт, ки шарикӣ стратегӣ тақозои объективӣ ҳифзи рақобатпазирӣ ва инкишофи босуботи субъектҳои хоҷагидор дар шароити муосир ба ҳисоб меравад. Идоракунии раванди мазкур таҳияи стратегияи махсусро дар сатҳи ҳукумати кишвар бо таваҷҷуҳ ба коркарди чорабиниҳои мушаххас ва муайян намудани масъулияти мақомоти дахлдор дар ин самт тақозо менамояд. Механизми ироашудаи ташаккулёбӣ ва инкишофи шарикӣ стратегӣ дар ин самт метавонад ба унвони дастури методии дар амал татбиқ намудани он дар сатҳи ҷумҳурӣ хизмат намояд.

Расми 1.2.2. Механизми ташаккулёбӣ ва инкишофи шарикӣ стратегӣ

1.3. Принципиҳои асосӣ ва авомили муассир ба инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ

Шарикӣ равиши воқеии алтернативӣ барои ҳалли мушкилоти рушди ҷамъият мебошад, ки на ба рақобат, балки ба ҳамкорӣ асос ёфтааст. Шарикӣ стратегӣ бошад, чи тавре дар фаслҳои қаблӣ таҳқиқ намудем, номи умумии шаклҳои кооператсияи захираҳо ва ҳамроҳангсозии фаъолияти ширкатҳо бо мақсади гирифтани манфиати мутақобилан судманд (самараи синергия) мебошад. Яъне, шарикӣ стратегӣ ин ҳамкориҳои як ширкат бо ширкати аз ҷиҳати молиявӣ пурқудрату калонтареро мефаҳмонад, ки метавонад дастрасӣ ба ҳадафҳои стратегӣ ва иқтисодии онро таъмин намояд.

Дар маҷмӯъ, муҳтавои муносибатҳои шарикӣ дар он зоҳир мегардад, ки дороии асосии корхона на фондҳои асосӣ, аз қабили биноҳо, иншоот, таҷҳизот, мошинаҳо, механизмҳо, на молу тамғаҳои молӣ, патентҳо, на захираҳои инсонӣ ва неруи зеҳнии онҳо, бо он ки тамоми ин унсурҳо хеле муҳим мебошанд, балки муносибатҳои шарикӣ мебошанд. Муносибатҳои неки шарикӣ ба ширкат инҳоро кафолат медиҳанд:

- бақои тулонӣ дар бозор;
- сатҳи пасти хавфҳо;
- имконияти зиёд кардани ғоида дар дурнамои дарозмуддат.

Шарикӣ стратегӣ дар шаклҳои гуногун сурат мегирад. Муҳаққиқон⁷⁷ шаклҳои зерини шарикӣ стратегиро ҷудо кардаанд:

- пешбурди муштараки бизнес бо харидорони доимии маҳсулот;
- шаклҳои мухталифи ҳамкорӣ бо ширкатҳои рақиб;
- бунёди корхонаҳои муштарак зимни роҳандозии навҳои мухталифи стратегияҳои интернатсионалӣ;

- муттаҳидшавӣ барои пешбурди кӯшишҳои ҳаводорӣ (лоббӣ) дар сатҳи соҳа ва ғ.

⁷⁷ Ниг.: Тукубаев, Р.Ж. Особенности стратегического партнерства как способ интеграции предприятий / Р.Ж. Тукубаев // Вестник Московской международной академии. 2022. – №2. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-strategicheskogo-partnerstva-kak-sposob-integratsii-predpriyatii> (дата обращения: 01.04.2023).

Барои барқарор намудани муносибатҳои шарикӣ стратегӣ шароити муайян заруранд, аз ҷумла:

– мавҷудияти ҳадафҳои стратегии барои иштирокчиён усулан муҳим, ки ноилшавӣ ба онҳо дар доираи ҳамкории муқаррарӣ ғайриимкон буда, танҳо бо роҳи ба сатҳи нави шарикӣ стратегӣ баровардани муносибатҳои имконпазир мебошад. Ҳадафҳои стратегӣ чунинанд:

- таъмини комплекси хоҷагидорӣ бо захираҳои ҳаётан муҳимми энергетикӣ, молӣ, молиявӣ;
- таъмини дастрасии боэътимод ва бехатар ба минтақаҳои ҳаётан муҳим;
- ҳаллу фасли муштараки проблемаҳои амният, аз қабилӣ мубориза бо ҷинояткорӣ муташаккил, муҳожирати ғайриқонунӣ, қочоқи маводи мухаддир ва яроқ, ҷудоихоҳии ифротӣ, ифротгароӣ ва амсоли он.

– мавҷудияти дидгоҳи муштарак ва равишҳои умумӣ оид ба мушкилоти сиёсати байналхалқӣ, рушди глобалӣ ва минтақавӣ. Ин намуди шароит барои шарикӣ стратегӣ дар сатҳи кишварҳои дунё муҳим мебошад.

Ба мисли ҳама гуна муносибатҳои хоҷагидорӣ шарикӣ стратегӣ низ дар заминаи принципҳои роҳандозӣ мешавад, ки дар сурати ҳалалдор гардидани онҳо ё риоя нагардидан, дар байни шарикон суитафохум ба вучуд меояд. Принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ дар шакли расми 1.3.1. манзур мегарданд.

Чи тавре дар расм дида мешавад, пеш аз ҳама, баробархуқуқи шарикон лозим аст, вале ин маъноӣ баробарии онҳоро нахоҳад дошт, зеро дар ҳолати ҳамкории тарафҳои, ки дар ҳаҷми захира, иқтидор ва нуфуз баробар нестанд, баробархуқуқӣ, албатта, маъноӣ баробар будани шариконро не, балки ҳуқуқи иштироки баробар дар идора кардани амолу иншооти ба ихтиёри шарикӣ стратегӣ гузоштасударо мефаҳмонад.

Расми 1.3.1. Тавсифи принципҳои асосии шарикии стратегӣ

Ҳамчунин, дар мавриди шаффофии кори шарикон ҳаминро бояд кайд кард, ки аз рӯи мантиқ, агар иштирокчиёни раванди шарикӣ дар мавриди объекти шарикии стратегӣ аз якдигар пинҳонкорӣ кунанд, аллакай, ин маънои вайрон шудани принсипи якумро хоҳад дошт. Дар мавриди принсипи сеюм, яъне ба инобат гирифтани манфиати тарафҳо, бояд зикр кунем, ки агар ҳар кадом шарик ба фаъолияти муштарак сахми бояду шояди худро гузорад, пас, онҳо ҳуқуқ доранд, ки манфиати бадастомадаро дар байни худ тақсим намоянд. Як назар ба ин се принсип кофист, ки ба ҳамбастагии байни онҳо пай барем. Дар сурати ҳалалдор шудани яке аз ин принсипҳо пояҳои ҳама шарикӣ хароб хоҳанд шуд.

Муносибатҳои шарикии стратегӣ дар заминаи принсипҳои зерин бунёд карда мешаванд:

– манфиатдории умумии шарикон ба ҳамкории пурмаҳсул, эътирофи тарафайн оид ба ҳислати стратегӣ доштани муносибатҳо;

– омода будан барои ба инобат гирифтани манфиатҳои тарафи дигар, барои расидан ба ҳадафи стратегӣ ба муросо ва мусолиҳа тайёр будан, ҳатто агар чунин иқдом аз нуқтаи назари манфиатҳои худӣ он қадар мувофиқи мақсад набошад ҳам;

– даст кашидани тарафҳо аз амалҳои нисбат ба якдигар ҳасмона, фишор овардан ё таҳдидкунӣ;

– ҳислати дарозмуддат доштани муносибатҳои шарикӣ, чунки шарикии стратегӣ барои ду-се сол не, балки барои дурнамои тулонӣ барқарор карда мешавад;

– мавҷуд будани механизми амалкунандаи роҳандозии муносибатҳо дар шакли шарикии стратегӣ;

– аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба расмият дароварда шудани муҳтаво ва механизмҳои шарикии стратегӣ дар асноди аз тарафи ҷонибҳо батасвибрасида, зеро ҳадафҳои стратегии ҳамкорӣ набояд бо ивазшавии роҳбарияти тарафҳо (роҳбарияти ширкатҳо, давлатҳо ва ғ.) тағйир ёбанд;

– муназзамӣ будан, пайдархамӣ, пешгӯишаванда будан, ухдадорихои худро бечунучаро риоя кардани шарикон;

– самаранокии баланди шарикии стратегӣ – боздеҳӣ аз ҳамкориҳои стратегиро бояд ҳар як тараф дар худ эҳсос кунад, аз ҷумла, агар шарикии стратегӣ дар сатҳи давлатҳо бошад, бояд на танҳо элитаҳои сиёсӣ, балки субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ, шахрвандони қатории кишварҳои узви шарикӣ манфиатро аз чунин ҳамкорӣ эҳсос намоянд. Агар шарикии стратегӣ дар сатҳи корхонаю ширкатҳо ба роҳ монда шуда бошад, пас, бояд, на танҳо роҳбарияти онҳо, балки ҳар як корманди одӣ аз ин раванд манфиат бинад⁷⁸.

Боэътимодии шарикии стратегӣ бо ҳамин муайян карда мешавад, ки тарафҳои иштирокчӣ омодаанд, то манфиатҳои ҳамдигарро ба назар гиранд, механизмҳои амалкунандаи татбиқи ҳамкорӣ дар байни онҳо вучуд дошта, муносибатҳои шарикӣ дар доираи интизомнокӣ ба роҳ монда шуда бошанд.

Дар илми муосири иқтисодӣ барои фаҳмонидани шарикии стратегие, ки метавонад дар шаклҳои мухталиф, ҳатто пешбурди тичорат бо харидорони асосӣ ё ҳамкорӣ бо рақибон зухур кунад, истилоҳи бричинг “bridging”- ро истифода мебаранд, ки дар забони англисӣ маънои бунёди пули ҳамдигарфаҳмиро дорад. Бричинг ин иттифоқи аз хама зичи созмон бо ҳамон стейкхолдерҳое мебошад, ки барои он аз хама муҳимтаранд. Стейкхолдер гуфта, гурӯҳ, ташкилот ё фардери мегӯянд, ки ба он ширкат таъсир мерасонад ва аз он вобастааст.

Бричинг воситаи коҳиш додани ҳам номуайяни, ки вобаста ба талаботи пешгӯинашавандаи вазъият ба амал меояд ва ҳам фишорест, ки вобаста ба сатҳи баланди вобастагии байниҳамдигарии созмонҳо руҳ медиҳад. Бричинг ба ширкатҳо имкон медиҳад, ки бо тарафҳои

⁷⁸ Ниг.: Куценко, А.В. Современные формы стратегического взаимодействия – слияния и поглощения и создание стратегических альянсов на примере нефтегазовой отрасли / А.В. Куценко // Российское предпринимательство. 2011. –№6-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-formy-strategicheskogo-vzaimodeystviya-sliyaniya-i-pogloscheniya-i-sozdanie-strategicheskikh-alyansov-na-primere> (дата обращения: 01.04.2023).

манфиатдор «пули бовариро» таъсис дода, ҳадафҳои муштаракро пайгирӣ кунанд. Брицинг ба дарёфти иттилооти саривақтӣ ва пурра оид ба стейкхолдерҳо, ба афзоиши боварӣ ва беҳтарсозии нуфузи корпоратсия оварда мерасонад.

Таснифоти шарикӣ стратегӣ доираи васеи меъёрҳо дар бар мегирад. Қисман ин ҳолатро бо бисёрфункционалӣ ва чандирии муташаккили шарикӣ нисбат додан мумкин аст.

Илова бар ин, шарикӣ стратегиро аз рӯйи сатҳи рақобат дар байни ширкатҳои иштирокчӣ ин муносибатҳо тасниф кардан мумкин аст. Мувофиқи равиши мазкур, шарикӣ стратегӣ ба шарикӣ ширкатҳои рақобаткунанда ва шарикӣ байни ширкатҳои бо ҳамдигар рақобатнадошта ҷудо карда мешавад.

Шарикӣ ширкатҳои рақиб хислати дугона доранд, аз як тараф, ширкатҳо дар бозор бо ҳам сабқат мекунанд, аз тарафи дигар, онҳо шарикӣ ҳамдигар маҳсуб меёбанд. Вобаста ба чунин ҳолат, як қатор мушкилот ба вучуд меоянд, чунки ҳамкорӣ аз ҳад заиф дар доираи иттиҳод барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда мусоидат намекунад ва ҳамкорӣ аз ҳад зич бошад, ба заъфи мавқеи рақобатӣ дар муборизаи рақобатӣ оварда мерасонад. Метавон як қатор меъёрҳои таснифи шарикӣ стратегиро ба таври ҷадвал ҷудо намуд:

Ҷадвали 1.3.1.

ТАСНИФИ ШАРИКӢ СТРАТЕГӢ

АЛОМАТИ ТАСНИФОТ	ТАСНИФОТ
Чуғрофӣ	Шарикӣ стратегии байналхалқӣ, милли, минтақавӣ.
Самтҳои вазифавӣ	Сармоягузорӣ, истеҳсолӣ, фурӯш, таҳқиқотӣ, молиявӣ.
Бахшҳои иқтисодиёт	Корпоративӣ, иҷтимоӣ, байнисоҳавӣ.
Соҳаҳо	Маводи хом, шарикӣ дар автомобилсозӣ, дорусозӣ, кишоварзӣ, соҳаҳои дорои технологияҳои баланд (инноватсионӣ): аэроқайҳонӣ, телекоммуникатсионӣ, технологияҳои компютерӣ ва барномарезии компютерӣ, авиатсионӣ ва ғ.
Муҳлати фаъолият	Кӯтоҳмуддат (то ду сол), миёнамуҳлат (аз 2 то 5 сол), дарозмуддат (зиёда аз 5 сол).
Шумораи иштирокчиён	Дугарафа, бисёртарафа.

Стратегияи рушд	Рушди чуғрофӣ, рушди соҳавӣ, гуногунрангсозии соҳаи фаъолият.
Самти ҳамкорӣ	Навъи X (шарикии фирмаҳое, ки дар марҳилаи гуногуни занҷираи арзиши маҳсулот кор мекунанд), навъи Y (шарикии фирмаҳои дар як соҳа коркунанда).

*Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти олимони соҳа

Ҳол он ки бо ёрии иттиҳод ширкатҳои рақобаткунанда метавонанд чидду ҷаҳди худро бар зидди дигар ширкатҳо, масалан, ширкатҳои дигари рақиб, таҳвилкунандагон, муштариён ва ҳатто давлат равона кунанд ва бо ҳамин, муштарак амал карда, мавқеи якдигарро дар бозор мустаҳкамтар кунанд⁷⁹.

Ба шаклҳои стратегии иттиҳоди байни ширкатҳои рақобаткунанда гурӯҳҳои созишномаҳои зеринро мансуб мекунанд:

- иттиҳодҳои ҳамгирӣ;
- иттиҳодҳои тамаркузи қалбақӣ;
- иттиҳодҳои комплиментарӣ.

Иттиҳодҳои ҳамгирӣ ин созишнома дар байни ширкатҳое мебошад, ки ҳадафшон муттаҳидсозии чидду ҷаҳди истеҳсоли дар марҳилаи муайяни занҷираи технологӣ, бо мақсади тавлиди муштаракӣ унсурҳои таркибии маҳсулот (масалан, қисмҳои таркибӣ, деталҳо) мебошад. Аз ҳисоби чунин муттаҳидшавӣ ширкатҳо хароҷоти истеҳсолиашонро муносибтар карда, самарайи дилхоҳро аз микёси истеҳсолот ба даст меоранд. Аз рӯи номгӯи боқимондаи маҳсулоти истеҳсолшаванда бошад, ширкатҳо ҳамчунон рақибӣ якдигар боқӣ мемонанд.

Ба иттиҳодҳои ҳамгирӣ, чун қоида, ширкатҳое шомил мешаванд, ки андозаҳои ба ҳам шабеҳи иқтисодӣ, иқтидорҳои истеҳсоли ва мавқеи бозорӣ доранд. Тамоюли мазкур вобаста ба он аст, ки агар фарқият дар байни ширкатҳои ҳамгирошаванда аз андоза зиёд бошад, пас, самаранокии иттиҳод барои шарикӣ нисбатан заифтар манфӣ хоҳад буд.

⁷⁹ Porter, M.E. Competition in Global industries / M.E. Porter. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press. 1986. – 359 p.

Бозорҳои нав барои ширкати на он қадар калон даромаднокии заруриро, ки хароҷоти бунёд ва идоракунии иттиҳоди ҳамгироро пӯшонанд, оварда наметавонанд.

Иттиҳодҳои ҳамгирӣ бештар вақт дар саноати автомобилсозӣ, инчунин, дар истеҳсоли техникаи компютерӣ ва ҳисоббарор вомехӯранд, ки мақсад аз бунёди онҳо иҷрои таҳқиқоти муштаракӣ илмӣ ва коркардҳои илмӣ мебошад.⁸⁰

Дар мавриди он вақте, ки ширкатҳо маҳсулотро ба таври муштарак коркард мекунанд, истеҳсол мекунанд ё ба фурӯш мебароранд, пас дар он ҳолат онҳо иттиҳодҳои тамаркузи қалбакиро ба вуҷуд меоранд. Ба фарқ аз иттиҳодҳои навъи ҳамгирӣ, ҳамкорӣ дар доираи тамаркузҳои қалбакӣ танҳо бо марҳилаи алоҳидаи истеҳсолӣ ё унсури маҳсулот маҳдуд намегардад. Ширкатҳо маҳсулоти ниҳоиро ба фурӯш мебароранд, ки ба ҳамаи иштирокчиён тааллуқ дорад. Ҳадафи чунин муттаҳидшавӣ низ ноилгардӣ ба самарои миқёс мебошад. Дар робита ба ин, шарикон дороиҳои бо ҳам шабеҳи моддӣ ва ғайримоддӣ ва коркардҳои илмиро пешниҳод мекунанд. Ба бозор бо мақсади истисно кардани тағйироти имконпазири нархҳо, агар дар ҳолате, ки ширкатҳо маҳсулоти муштаракона истеҳсолшударо алоҳида ба фурӯш мебароварданд, маҳсулоти ягона арза карда мешавад. Дар натиҷа, ин ҳолат ба он оварда мерасонад, ки дар байни ширкатҳои рақобаткунанда рақобат аз рӯи маҳсулоти дар доираи иттиҳод истеҳсолгардида барҳам мехӯрад.

Иттиҳодҳои қалбакӣ бо трансаксияҳои байни иттиҳоди ташкилкардаи шарикон ва бозор (созишномаҳое, ки гузаштҳои тарафайнро дар пай дорад) тавсиф карда мешаванд. Инчунин, ҳислати фарқкунандаи иттиҳодҳои тамаркузи қалбакӣ ин кооператсия дар ҳамаи марҳилаҳои фаъолият, аз ҷумла, таҳқиқот ва сохтани технология, истеҳсол ва ниҳоят фурӯши маҳсулот ба харидор мебошад.

⁸⁰ Ниг.: Herget, M. Trends in International Collaborative Agreements / M. Herget, D. Morris // Columbia Journal of World Business. 1997. – Vol. 22. – №2. – P.15-21.

Аз нуқтаи назари ташкилӣ чунин иттиҳодҳо тақсимои фаъолиятро оид ба истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар байни иштирокчиёни иттиҳод дар назар доранд, ки дар он ҳар як ширкат вазифаи муайянеро аз таҳқиқоти илмӣ, истеҳсол ё фурӯш ба зиммаи худ мегиранд. Дар айни ҳол, муттаҳидсозии ҳамаи вазифаҳои номбаршуда дар доираи як сохтор, ки барои ҳамаи марҳилаҳо масъул бошад, имконпазир аст. Чунин сохтор, одатан, шакли корхонаи муштаракро дорад.

Шарикии ширкатҳои рақобаткунанда, ки дар доираи он иштироки шарикон аз ҳисоби манзуркунии дороиҳои табиатан мухталиф таъмин карда мешавад, иттиҳоди комплиментарӣ номида мешавад. Намунаи маъмулии ин гуна иттиҳод шарикие мебошад, ки дар он як шарик ба коркарди маҳсулот, шарик дигар бошад, ба фурӯши он тавассути шабакаи савдои худ машғул аст.

Зимни иттиҳоди комплиментарӣ маҳсулоте, ки ба иттиҳод мансуб аст, бо маҳсулоти ягон нафар аз иштирокчиён мустақиман ба рақобат ворид намешавад. Дар робита ба ин, иттиҳодҳои комплиментарӣ ширкатҳоеро таъсис медиҳанд, ки онҳо дар бозорҳои гуногун муаррифӣ шудаанд ва номгӯи васеи маҳсулоти гуногунрангро мебароранд ё дар бозорҳои дақиқан мушаххасгардида амал мекунанд.

Ба фарқ аз иттиҳодҳои ҳамгиро ё тамаркузи қалбакӣ, иттиҳодҳои комплиментарӣ, асосан, на зиёда аз ду ширкатро муттаҳид месозанд. Аксар вақт ҳадафи асосие, ки иттиҳодҳои комплиментарӣ онро пайгирӣ мекунанд, дар фурӯши тичоратии маҳсулот ва гоҳе дар истеҳсоли он зоҳир мегардад.

Шарикии стратегие, ки дар чорчӯбаи он рақобат дар байни иштирокчиён вучуд надорад, аз тарафи ширкатҳои созмон дода мешавад, ки мансуби соҳавиашон аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Набудани рақобати мустақим дар байни иштирокчиён, маҳз бо ҳамин омил вобаста аст. Ҳадафи чунин иттиҳодҳо ба даст овардани бозорҳои нави фурӯш ва азхудкунии технологияҳои нави истеҳсолӣ мебошад, ки чун қоида, онҳо дар ихтиёри шарик дигар дар доираи иттиҳод вучуд доранд. Чунин

шарикӣҳо ба сифати яке аз воситаҳои баррасӣ мегарданд, ки ба ширкатҳо имкон медиҳанд ба самтҳои нави рушд бароянд, то навҳои нави фаъолияти истеҳсолиро аз худ намоянд.⁸¹

Шарикӣҳои стратегии ширкатҳои бо ҳамдигар рақибнабуда се навъ мешаванд:

- корхонаҳои муштаракӣ байналхалқӣ;
- шарикӣҳои амудӣ;
- созишномаҳои байнисоҳавӣ.

Корхонаҳои муштаракӣ байналхалқӣ аз тарафи ширкатҳои таъсис дода мешаванд, ки дар кишварҳои гуногун ҷойгиранд. Ангезаи асосии бунёди чунин иттиҳодҳо ба даст овардани бозорҳои нави мебошад, ки дар онҳо яке аз шарикон, аллакай, кор мекунад ва мавқеи устуворро соҳиб шудааст, шарикӣ дигар бошад, ба тозагӣ бо маҳсулоти худ ба ин бозор ворид мешавад. Ҳамин тавр ба як иттиҳод муттаҳид гардида, ширкати хориҷӣ бозори нави фурӯш ва ширкати маҳаллӣ бошад, имконияти фурӯши маҳсулоти барои бозораш навро соҳиб мешаванд.

Корхонаҳои муштаракӣ байналхалқӣ аз ҷиҳати ғосибии байналхалқии ширкатҳои фаромиллӣ маҳсуб ёфта, ба сифати алтернативаи таъсиси намояндагӣ ё филиали ширкатҳои мазкур дар дигар кишвар баромад мекунанд. Ҳамчунин, корхонаҳои муштаракӣ байналхалқӣ метавонанд, ки ба сифати алтернативаи содироти маҳсулот ба бозорҳои беруна баррасӣ шаванд. Барои ширкатҳои миллӣ таъсисдиҳии корхонаи муштарак имконияти бароҳмонии тавлиди маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда дар шароити маҳаллӣ мебошад.

Дар доираи иттиҳоде, ки тавассути бунёди корхонаи муштаракӣ байналхалқӣ ташаккул меёбад, иштирокчиён бартариятҳои рақобатии ҳамдигарро истифода мебаранд. Чунинчӣ, шарикӣ маҳаллӣ бо бозори миллии худ хубтару беҳтар ошно буда, инфрасохтори заруриро дар ихтиёр дорад ва дорои муносибатҳои рақобатии тичоратии дуруст

⁸¹ Ниг.: Harrigan, K.R. Strategic Alliances and Partner Asymmetries / K.R. Harrigan. Graduate School of Business, Columbia University, 2006. – P. 26.

бароҳмондашуда, аз ҷумла, бо сохторҳои давлатӣ мебошад, ки барои роҳандозии бомуваффақияти маҳсулот заруранд. Маҳз ҳамин омил зикршуда бештар вақт барои ширкатҳои фаромиллӣ ҷиҳати таъсиси корхонаи муштаракӣ байналхалқӣ омил ҷалқунанда маҳсуб меёбад.

Шарикии амудӣ иттиҳоди стратегие мебошад, ки аз тарафи ширкатҳои дар бахшҳои ба ҳам мучовири наздики «занҷираҳои истеҳсолӣ» қарор дорад, таъсис дода шуда, аз созишномае иборат аст, ки онро ҳамчун алтернативаи қарордоди одӣ оид ба таҳвили байни таҳвилгар ва харидор баррасӣ кардан мумкин аст. Дар як вақт шарикии амудӣ ин алтернативаи ҳамгирии пурраи ширкатҳо дар намуди сохтори холдингӣ низ мебошад. Дар ҳолати муттаҳид шудан ширкатҳо мустақилияти худро гум намекунанд ва ба ихтиёри пурраи яке аз шарикон намегузаранд. Дар айни замон, ҳеҷ як шарик дар алоҳидагӣ ба он намекушад, то корхонаи мустақил гардад, балки ҳамчун истеҳсолкунанда дар қитъаи истеҳсоли худ боқӣ монданро афзалтар медонад ва ҳамчунон аз таҳвилгарон ё харидорон, яъне ширкатҳое, ки дар марҳилаҳои баъдии раванди истеҳсол қарор доранд, вобаста мемонад.

Мақсади бунёди шарикии амудӣ ин муносибгардонии хароҷоти истеҳсолӣ бо роҳи дарёфти посух ба як савол: «бояд истеҳсол кард ё харид?» мебошад. Мудирияти корхона манфиатҳоро аз истеҳсоли мустақилонаи унсури зарурӣ ё қисми таркибӣ аз харидории масолеҳи нимтайёр аз истеҳсолкунандаи беруна муайян мекунад. Бо назардошти таҳлили гузаронидашуда, ширкат ё ба фоидаи иттиҳоди амудӣ бо мақсади роҳандозии истеҳсоли муштаракӣ қисми таркибии мазкур ё ба фоидаи таҳвил аз истеҳсолкунандагони беруна, қарори дахлдор қабул мекунад. Ҳамгирӣ дар шакли иттиҳод ба ширкат имкон медиҳад, ки дар сохтани қисмҳои таркибии худӣ сарфакорӣ намояд, чунки тайёр намудани он, пеш аз ҳама, гузаронидани корҳои илмию таҳқиқотӣ ва коркард, дарёфти маводи хом ва масолеҳи зарурӣ, сохтани иқтидорҳо ва ташкили раванди истеҳсолотро тақозо мекунад, ки дар сурати бунёди

иттиҳод ширкат метавонад ин корҳоро ба зиммаи шарикӣ худ дар чорчӯбаи иттиҳод вогузор намояд.

Иттиҳодҳои уфуқӣ ё созишномаҳои байнисоҳавӣ ба фарқ аз иттиҳодҳои амудӣ, аз тарафи ширкатҳои соҳаҳои мухталифе таъсис дода мешаванд, ки бо занҷираи ягонаи истеҳсоли пайванд нестанд. Ангезаи асосии бунёди чунин иттиҳод тавсеаи фаъолияти истеҳсоли, ноилшавӣ ба самараи синергияи тиҷоратӣ ва технологӣ мебошад.

Ба монанди корхонаҳои муштаракӣ байналхалқӣ яке аз шарикон дар доираи иттиҳоди уфуқӣ кӯшиш мекунад, ки воридшавии худро ба соҳаи нави, ки шарикӣ дуюм дар он кор мекунад, осонтар намояд. Иттиҳод дар ин маврид барои ширкате, ки фаъолияти худро дигаргун месозад, алтернативаи фуру бурдани ширкате мебошад, ки аллакай дар таркиби соҳавии мувофиқи мақсад амал мекунад.

Яке аз мушкилоти асосии созишномаҳои байнисоҳавӣ ин талошҳои ширкатҳо ҷиҳати таъмин намудани пешсафии технологӣ дар шарикӣ мебошад. Барои ширкати навтаъсис ин кор барои ҳарчи зудтар аз худ кардани технологияҳои соҳавӣ ва дастрасӣ ба мустақилияти истеҳсоли лозим аст. Барои ширкати собиқадор пешсафии технологӣ кафили бартарияти рақобатӣ бар ширкати навтаъсис ва боқӣ нигоҳ доштани вобастагии он мебошад.

Созишномаҳои байнисоҳавӣ аксар вақт дар робита бо мубодилаи технологӣ дар асари рушди ду низоми мутафовити иқтисодӣ баста мешаванд. Масалан, ба ҳам наздикшавии бахши технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба майдон меояд, дар ҳоле, ки қаблан бо ҳамдигар алоқамандӣ надоштанд. Ҳамин тавр дар мавриди конвергенсияи технологӣ ва ё тиҷоратӣ созишномаҳои байнисоҳавӣ барои ширкатҳо воситаи азхудкунии соҳаҳои нави фаъолият шуда, ҷиҳати дарёфти самараи синергетикӣ мусоидат менамоянд.

Ҳамзамон, ба андешаи мо, дар таснифоти мазкур як камбудии назаррас, яъне яке аз аломатҳои бунёдии иттиҳоди стратегӣ – мақсади мавҷудияти иттиҳод, дар ин таснифот дида намешавад. Дар робита ба

ин, ба назар мерасад, ки вобаста ба ҳадафҳои амалишавандаи лоиҳаҳои шарикӣ додани таснифоти шарикӣ стратегӣ дурусттар мебошад.

Таснифи иттиҳодҳо вобаста ба аломатҳои ҳадафмандии онҳо аз тарафи олимони ғарбӣ М. Ёшино ва У.С. Ранган⁸² пешниҳод гардидааст. Онҳо ҳадафҳоеро, ки маҳз ба хотири он ширкатҳо ба иттиҳод шомил мешаванд, чамбаст намуда, онҳоро ба ду гурӯҳ: 1) ҳадафҳои мусбат ва 2) ҳадафҳои ҳимоятӣ ҷудо менамоянд. Ба ҳадафҳои мусбат онҳо баланд бардоштани арзиши ширкат, андӯхти таҷриба, дарёфти донишхоро шомил кардаанд.

Ба ҳадафҳои ҳимоятӣ бошад, ҳифзи салоҳиятҳои калидӣ ва сиёсати чандирро шомил карданд. Дар натиҷа, онҳо ҳамаи шарикӣҳоро ба иттиҳодҳои бо мақсади баланд бардоштани самаранокӣ (ҳадафҳои мусбат) ва иттиҳодҳои бо мақсади нигоҳдории самаранокӣ (ҳадафҳои ҳимоятӣ) ҷудо намудаанд.⁸³

Иттиҳодҳои стратегиро, инчунин, аз дидгоҳи муҳтавои лоиҳаҳои роҳандозикардаи онҳо низ тасниф кардан мумкин аст: илмӣ, таҳсилотӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, венчурӣ.

Иттиҳодҳои илмӣ ин ҳамкорӣ дар байни марказҳои таҳқиқотӣ мебошад. Иттиҳоди илмӣ дар байни ширкатҳо, чун қоида, ҳамчун сохтори муваққатӣ таъсис дода шуда, онҳо озмоишгоҳҳои умумӣ надоранд, чунки хавфи берун рафтани иттилоот ба вучуд меояд. Ҳамзамон, шарикӣ стратегии дар байни марказҳои илмӣ-таҳқиқотии давлатӣ басташаванда нисбат ба иттиҳоди илмӣ ширкатҳо ҳамкориҳои нисбатан зичтарро дар назар доранд. Ин ҳолат вобаста ба он аст, ки аввалан, пояи чунин иттиҳодҳоро созишномаҳои байнидавлатие ташкил месозанд, ки устувориро кафолат медиҳанд сониян, дар заминаи иттиҳод шабакаи илмӣ-таҳқиқотие ташаккул меёбад, ки табодули иттилоот ва

⁸² Ниг.: Yoshino, M.Y Strategic alliances: an entrepreneurial approach to globalization / M.Y. Yoshino. U.S. Rangan. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2005. 259. – pp.. 215.

⁸³ Ниг.: Yoshino, M.Y Strategic alliances: an entrepreneurial approach to globalization / M.Y. Yoshino. U.S. Rangan. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2005. – 259 pp. – P. 217.

донишхо, инчунин, истифодабарии муштараконаи таҷҳизотро таъмин менамояд. Ҳамин тавр сухан дар бораи табодули комили технологияҳо, таҷрибаҳо, коркардҳои таҳқиқотӣ дар чорчӯбаи низоми махсус бунёдгардидаи озмоишгоҳҳо меравад⁸⁴.

Иттиҳодҳои таҳсилотӣ созишнома оид ба ҳамкорӣ дар байни муассисаҳои таҳсилотӣ, асосан, дар байни донишгоҳҳо мебошад, ки мақсадаш таҳияи равишҳои сифатан нав ба раванди интиқоли дониш аз ҳисоби муттаҳидсозии тарафҳои қавии ҳар як шарик дар доираи лоиҳаҳои татбиқшаванда мебошад. Дар миқёси умумичаҳонӣ ҳамкорӣ дар доираи иттиҳодҳои таҳсилотӣ коркарди созишномаҳои нави институтсионалиро суръат мебахшад, ки мавҷудияти онҳо суръати мубодилаи донишхоро дар байни марказҳои таҳсилотӣ баланд мекунад. Аммо илова ба ҷанбаҳои таҳсилотӣ, инчунин, паҳлуҳои иҷтимоӣ низ вучуд доранд. Дар доираи иттиҳоди таҳсилотӣ, ҳамзамон, вазифаҳои муҳимми иҷтимоӣ, аз ҷумла оmodасозии кадрҳои омӯзгориро ҳал кардан мумкин аст.

Иттиҳодҳои иҷтимоӣ иттиҳодияҳое мебошанд, ки махсус аз тарафи ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ бо мақсади роҳандозии амалии барномаҳои иҷтимоӣ сохта мешаванд. Онҳо аз шарикҳои муқаррарии стратегӣ, ҳам аз рӯйи аҳдофи худ ва ҳам бо ангезаи шарикони ҷалбгардида, тафовут доранд. Мушкилоти асосие, ки бо фаъолияти иттиҳоди иҷтимоӣ марбут аст, ин набудани таҷрибаи фаъолияти муштарак, ҳамкорӣ бо ташкилоте, ки ба дигар бахши иқтисодӣ мансуб аст: шарикони лоиҳа дар ҳалли вазифаҳои дар наздашон гузошташуда равишҳои гуногунро истифода мебаранд.⁸⁵

Дар баробари ин, хато мебуд, агар чунин меҳисобидем, ки аз ташкили иттиҳодҳои иҷтимоӣ танҳо ва танҳо созмонҳои ҷамъиятӣ бурд

⁸⁴ Ниг.: Комилов, С.Дж. Теория инновационного развития / Монография. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 264 с.

⁸⁵ Ниг.: Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект: монография / под общ. ред. д.э.н., проф. И.Ю.Беляевой, д.э.н., проф. М.А. Эскиндарова. – М.: КНОРУС, 2008. – С. 248.

мекунанд. Иштирок дар иттиҳодҳои иҷтимоӣ бартарияти стратегиеро медиҳад, ки онро бо пул баркашида намешавад. Ширкат фаълоне дар амалисозии барномаҳои иҷтимоӣ иштирок намуда, бо ҳамин ба шарикони эҳтимолии худ нишон медиҳад, ки бо вай саруқор кардан мумкин аст. Бо ҳамин монанд, ҷалби ширкатҳо ба лоиҳаҳои ҳифзи муҳити зист яъне, иттиҳодҳои экологӣ, ки ҳамкориҳои корпоратсияҳо бо ҷамъияти «сабзхоҳон» ифода мекунад, баҳои хеле баланд мегирад⁸⁶.

Иттиҳодҳои экологӣ ҳамчун шакли махсуси ҳамкорӣ таърихи на он қадар тулонӣ доранд. Дар оғози солҳои 90-уми асри гузашта онҳо хеле кам густариш ёфта буданд. Иллати пайдоиш ва инкишофи онҳо ивазшавии самтгирии корпоратсияҳо мебошад: ширкатҳои калон чунин ҳисоб карда баромадаанд, ки беҳтараш бо «сабзхоҳон» ҳамкориро ба роҳ монда, донишҳои онҳо дар рафти замонависозии технологияҳои истеҳсолоти барои табиат хатарнок истифода намоянд. Ҳамзамон, вобаста ба сабабҳои объективӣ яке аз хислатҳои хоси иттиҳодҳои экологӣ мураккаб будани маросими мувофиқсозии манфиатҳо дар байни фонди экологӣ ва корпоратсияҳо мебошад. Аммо мушкилоте, ки корпоратсия дар иттиҳоди экологӣ бо онҳо мувоҷеҳ мегардад, метавонанд рӯпӯш гарданд. Чунончи, яке аз иттиҳодҳои маъруфтари экологӣ, иттиҳод байни ширкати МакДоналдс «McDonald's» ва Фонди ҳифзи табиат «Environmental Defence Fund» мебошад. Фонди мазкур баъд аз он ки ширкати МакДоналдс лифофаҳои аз маводи зарарноки пенополистерол сохташударо бо тавсияи ҳамин фонд дар шабакаи тарабхонаҳои худ бо бастаи қоғазӣ иваз намуд, як қатор иқдомҳои дӯстонаро пеш гирифта, аз чунин амалҳои ширкат таҳсин карда, ба мустаҳкамтар гардидани мавқеи ширкати МакДоналдс дар бозор мусоидат намуд.

Дар ниҳояти қор, иттиҳодҳои венчурӣ бастанӣ созишнома дар байни ширкатҳо бо мақсади маблағгузориҳои лоиҳаи инноватсиониро

⁸⁶ Ниг.: Ганиев, Т.Б. Формирование и эффективное использование человеческого капитала в аграрном секторе экономики / Монография. – Душанбе, 2018. – 181 с.

мефаҳмонад, ки коркарди технологияи нав ва тичоратикунони минбаъдаи онро дар бозор дар назар дорад. Аз лоиҳаҳои сармоягузори лоиҳаи венчурӣ бо мавҷуд будани хавфҳои баланд, ки бо ноқомии имконпазири коркарди мавриди назар дар рафти таҳқиқот ва ҳамчунин бо ноқомии эҳтимолӣ дар бозор марбутанд, фарқ мекунанд. Дар ин радиф, шарикӣ стратегӣ имкон медиҳад, ки хавфҳои мавҷудаи лоиҳа ва хароҷот барои коркарди он дар байни иштирокчиёни шарикӣ тақсим карда шавад.⁸⁷

Бояд тазаққур дод, ки равишҳои дар боло баррасишуда нисбат ба таснифоти шарикӣ стратегӣ мустақиман ба шаклҳои, ки иттиҳоди дар шакли бунёдшуда, фаъолият карда метавонанд, дахл надоранд. Принсипи маҳдудсозии ҳамаи шарикӣҳои стратегӣ бо шаклҳои ташкилии онҳо аз тарафи олимони М. Ёшино ва У. Ранган пешниҳод гардидааст, ки ба омили назорати ҳиссаширикӣ дар сармояи иттиҳоди бунёдшаванда асос ёфтааст. Ҳамин тавр иттиҳоди ба ҳиссаширикӣ ва бидуни он ҷудо мешаванд. Ҷойгоҳи шарикӣ стратегӣ дар низоми муносибатҳои байниширкатҳо, таъя ба андешаҳои олимони мазкур дар шакли нақша дар поён тасвир карда мешавад (расми 1.3.2.).

Маълум мегардад, ки муаллифони номбурда додугирифтӣ содаи хариду фурӯш, иҷозатномадиҳӣ, франчайзинг, инчунин, ҳамроҳшавӣ ва фурӯбариро ба шарикӣ стратегӣ мансуб наметонанд. Корхонаҳои муштарак, инчунин, созишномаҳо оид ба истеҳсоли муштарак, маркетинг, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, иштироки саҳомӣ дар сармояи ширкатҳои амалкунанда бошанд, шаклҳои шарикӣ стратегӣ маҳсуб меёбанд.

Бо фаҳмиши содатар, иттиҳоди ғайриҳиссаӣ иттиҳоди ширкатҳо дар асоси шартнома мебошад, яъне тартиби ҳамкориҳои мутақобилаи ширкатҳои иштирокчӣ дар шартнома сабт гардидааст. Чи

⁸⁷ Ниг.: Комилов, С. Дж. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан / Монография. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 192 с.

тавре пештар ишора шуд, шарикии стратегӣ хислати шартномавӣ доштамебошад.

Иттиҳоди ҳиссашарикӣ корхонаҳои муштаракро дар назар дорад. Шакли мазкури шарикии стратегӣ бунёди воҳиди мустақилеро мефаҳмонад, ки “сармояи саҳомии он бо як таносуби муайяне дар байни иштирокчиёнаш тақсим гардидааст”⁸⁸. Ҳамин тавр хавфҳои истехсолӣ, молиявӣ ва дигар таҳдидҳо, ҳамзамон, моликияти корхонаҳои муштарак дар байни иштирокчиён вобаста ба ҳиссаи онҳо дар сармояи саҳомии (оинномавии) корхонаи муштарак тақсим гардида, бо андозаи сармояи оинномавӣ маҳдуд карда мешавад. Дар айни ҳол иштирокчиёни чунин шакли иттиҳод мустақилияти ҳуқуқии худро нигоҳ медоранд.

Дар баробари ин, иштироки саҳмиро дар сармояи корхонаи амалкунанда ба шарикии стратегӣ мансуб кардан аз лиҳози мантиқӣ душвор ва мураккаб ба назар мерасад. Назорат аз ҳисоби иштироки миноритарӣ дар сармояи чунин корхона аз тарафи шарик таъмин карда намешавад, зимнан шарик уҳдадорихои муайянеро вобаста ба сармоягузорӣ ба тичорати аллақай амалкунандаи корхонаи фаъол ба зимма мегирад.

Яке аз омилҳои муассир ба рушди шаклҳои шарикии стратегӣ, ки таъсири он ба инкишофи ин муносибатҳо муайянкунанда мебошад, ин қонунгузориҳои қорӣ дар кишварҳои олам аст. Қонунгузориҳои кишварҳои рушдёртаро дар ин самт дида мебароем.

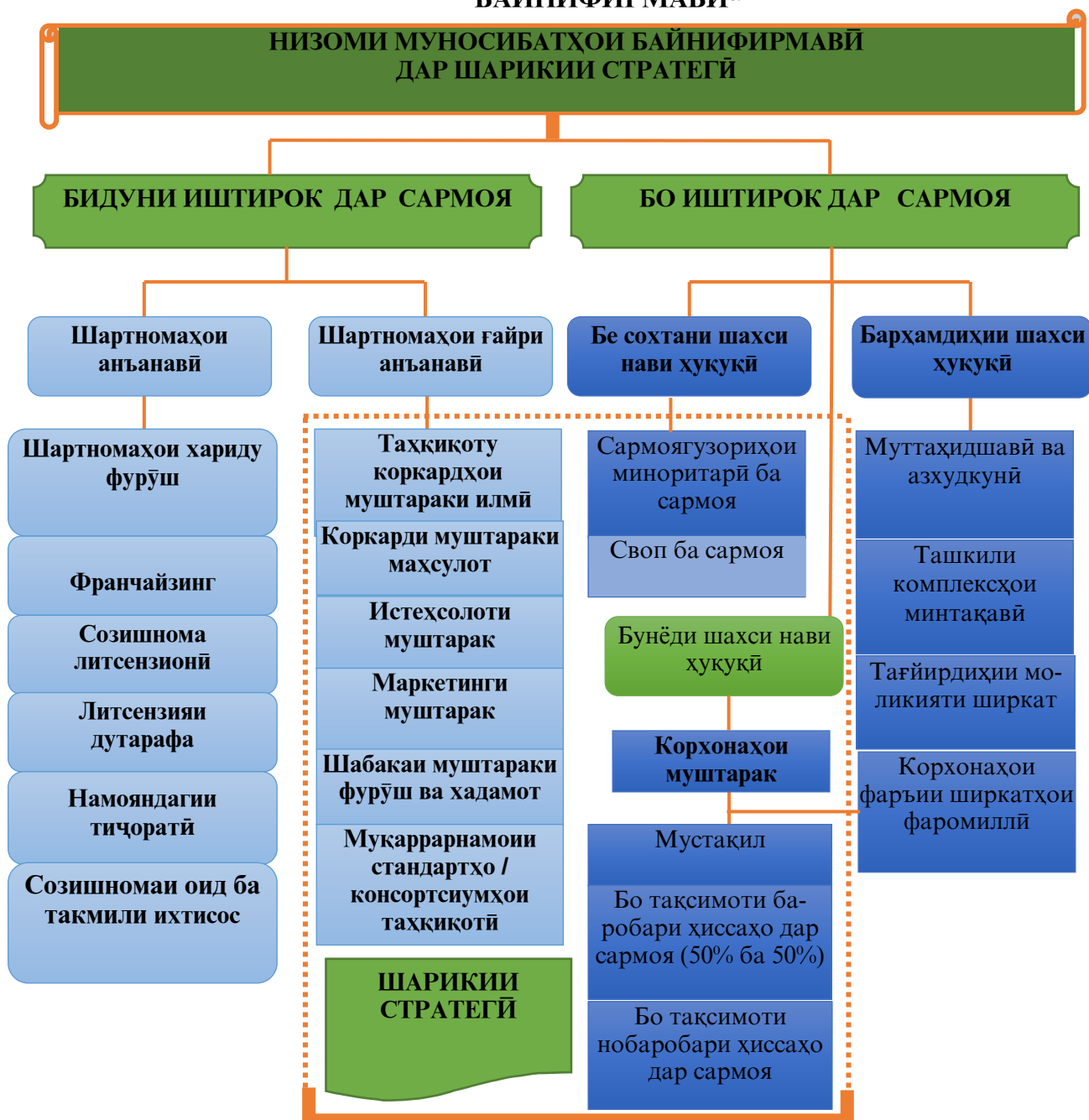
Қонуни зиддиинҳисории ИМА шарикии стратегиро ҳамчун мафҳуми мобайни якҷояшавӣ ва созишномаҳои дарозмуддат дар байни иштирокчиёни бозор тафсир мекунад. Бо ҳамин, тичорат имконияти манёвр карданро дар байни қонунҳо ва сафарбаркунии талошхоро ҷиҳати аз ин банди қонунгузорӣ гузаштан соҳиб мешавад. Дар ИМА, чун қоида, шарикии стратегӣ ҳамчун роҳи баланд бардоштани самаранокии истехсолот ва рақобатпазирии савдо баррасӣ гардида,

⁸⁸ Ниг.: Yoshino, M.Y Strategic alliances: an entrepreneurial approach to globalization/ M.Y. Yoshino. U.S. Rangan. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2005 . – 259 p.

давлат вобаста ба тафсири васеи қонунгузорӣ, одатан, ба раванди таъсисёбии онҳо даҳолат намекунад. Маҳз ҳамин омил сатҳи баланди маъруфияти иттиҳоди стратегиро дар иқтисоди амрикоӣ муайян кардааст.

Расми 1.3.2.

ҶОЙГОҲИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ДАР НИЗОМИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНИФИРМАВӢ⁸⁹

⁸⁹ Ниг.: Таҳияи муаллиф дар асоси маводи: Yoshino, M.Y Strategic alliances: an entrepreneurial approach to globalization / M.Y. Yoshino. U.S. Rangan. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2005. – 259 p.

Инчунин, барои рушди муттаҳидшавӣ дар ИМА чораҳои сиёсати давлатӣ, ки ба баланд бардоштани самаранокии онҳо равона гардидаанд, мусоидат мекунанд. Чунончи, Вазорати савдои ИМА бо мақсади дастгирии консорсиумҳои инноватсионӣ ва афзоиши рақобатпазирии корхонаҳои амрикоии дорои технологияҳои баланд “Барномаи пешрафтаи технологӣ”, “The Advanced Technology Program – АТР” -ро қабул кардааст. Барномаи мазкур ҳанӯз соли 1990 оғоз гардида, воситаи асосии сиёсии роҳандозии он таъмини маблағгузори консорсиумҳои таҳқиқотӣ мебошад. Аллакай, дар панҷ соли аввали фаъолияти ин барнома 96 консорсиуми амрикоӣ маблағгузориро дарёфт карда буданд.

Ба фарқ аз ИМА қонунгузорию аврупоӣ ба иттиҳодҳои шарикӣ муносибати мухталиф дорад, ки вобаста ба узви Иттиҳоди Аврупо (ИА) будан ё набудани иштирокчиёни шарикӣ стратегӣ амалӣ мешавад. Агар ҳама шарикон дар қаламрави ИА қарор дошта бошанд, пас, муносибати байни шарикон тибқи Шартнома дар бораи ИА танзим карда мешавад. Мувофиқи моддаи 85 ҳамина Шартнома, ҳама гуна шарикӣҳо, аз ҷумла шарикӣҳои стратегӣ, дар ҳолати ба манфиати яке аз кишварҳои узви ИА ҳалал ворид кардан, ё озодии рақобатро дар дохили бозори умумӣ вайрон намудан безътибор дониста мешаванд. Аз ҷумла, амалҳои зерин дар байни харидорон ва фурӯшандагон, ки озодии рақобатро ҳалалдор мекунанд, ғайриқобили қабул ва аз ҷиҳати ҳуқуқӣ комилан безътибор маҳсуб меёбанд:

- ба таври мустақим ё ғайримустақим муқаррар намудани нархи хариду фурӯш ё дигар шартҳои ба қарордод марбут;
- маҳдудсозӣ ва назорат аз болои истехсол, фурӯш, рушди техникӣ ё маблағгузориҳо;
- тақсим кардани бозорҳо ё манбаъҳои таъминот;
- истифодаи равиши нобаробар нисбат ба шарикони тичоратӣ дар ҳолати шароити баробар, ки онҳоро зимни рақобат дар ҳолати номусоид мегузорад;

- асосноккунии бастанӣ қарордодҳо ба воситаи қабул кардани шартҳои иловагӣ аз тарафи шарикон, ки аз рӯи хислати худ ё бо сабаби амалияи тиҷоратӣ, бо объекти шартнома рабт надоранд⁹⁰.

Агар ҳангоми таъсиси иттифоқҳои байналмилалӣ стратегӣ шарикони кишварҳои ИА дар доираи Шартнома қарор гиранд, пас, муқаррароти он ба шарикони аврупоӣҳо бо шарикони дигар кишварҳо татбиқ намегардад, ба шарт ки иттиҳоди стратегӣ таъсисёфта ба сатҳи рақобат дар кишварҳои ИА таъсир нарасонад.

Ба андешаи мо дар Канада масъалаҳои татбиқи қонунҳои зиддимонополӣ ба иттиҳодҳои стратегӣ дар муқоиса бо қонунҳои дигар кишварҳо беҳтар таҳия шудаанд. Воситаҳои асосии зиддимонополӣ Санад (Қонун) дар бораи рақобат ва Бюллетени Санади мазкур ба Қонуни аз ҷониби Бюрои Канада оид ба рақобат бароварда шуда мебошанд. Дар бюллетен дар бораи кадом иттиҳодҳо ба танзим дароварда мешаванд, нишондодҳои сарҳ дода шудааст. Дар он ҷуфта мешавад, ки бисёр шарикҳои стратегӣ аз ҷониби шарикони мустақил ва ҳадафҳои муштараки миёнамуҳлат ва дарозмуддат тавсиф мешаванд. Дар навбати аввал, шарикҳои стратегӣ уфуқӣ баррасӣ мешавад, ки бештар рақибонро ба истифодаи қудрати бозор нисбат ба шарикҳои стратегӣ амудӣ водор мекунад. Асоси санадҳои қонунгузории баррасишаванда сиёсати зиддимонополӣ мебошанд. Сарфи назар аз шаклҳои шарикҳои стратегӣ, таҳлили рақобат ба самарае, ки шарикон ба даст меоранд, равона карда мешавад. Қувваи бозор дар сатҳи фурӯш ё харид ба миён меояд ва ба фурӯшанда имконият медиҳад, ки нархро нисбат ба рақибон баланд бардоранд (сифат, интиҳоб, фаъолнокӣ дар пешбурди мол, инноватсия) ва агар иттиҳодҳои стратегӣ боиси кам шудани рақобат шаванд, пас, қонуни мазкур татбиқ мешавад.

⁹⁰ Ниг.: Покулевская, М.С. Теоретические аспекты международных стратегических альянсов / М.С. Покулевская // Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2016. - №40-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-aspekty-mezhdunarodnyh-strategicheskikh-alyansov> (дата обращения: 01.04.2023).

Ҳамзамон, фишори қонунҳои зиддимонополӣ, аз як тараф, раванди навоарӣ ва шароити бозор, аз тарафи дигар, муносибати мутавозинро ба ташкили иттиҳодҳои стратегӣ фароҳам меорад. Маҷмуи ин шароит дар ин санадҳо инъикос ёфтааст, ки таҷрибаи тичорат ва самаранокии рақобатро аз нуқтаи назари манфиатҳои иқтисодиёти Канада ба таври кулӣ баррасӣ мекунанд. Санади рақобат як қатор моддаҳо ва муқарраротро оид ба ҳимояи манфиатҳои иштирокчиён дар бар мегиранд, ки метавонанд ба иттиҳодҳои стратегӣ татбиқ карда шаванд, аз қабилӣ созишномаҳо оид ба мубодилаи иттилооти оморӣ, муайян кардани стандартҳо барои маҳсулот, андоза ва усули бастабандии мол, ҳамкорӣ дар соҳаи таҳқиқот ва таҳия, таблиғи молҳо ва ғ.

Дар асоси таҳлили амалияи танзими фаъолияти шарикӣ стратегӣ дар кишварҳои пешрафта, ба монанди ИМА, ИА ва Канада, хулосаҳои зерин баровардан мумкин аст:

1) қонунгузори аксарияти кишварҳо ба иттиҳодҳои стратегӣи уфуқӣ (ҳамгирӣ ва тамаркузи қалбакӣ) равона карда шудаанд;

2) танзими иттиҳодҳои стратегӣ бо роҳи додани иҷозатномаҳои махсус, литсензияҳо ва бақайдгирии расмӣ дар чараёни таъсиси онҳо сурат мегирад;

3) механизмҳои танзими зиддиинҳисорӣ дар ин кишварҳо нисбат ба вазифаи таъмини рақобатпазирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ дар бозори ҷаҳонӣ аҳаммияти дуҷумдараҷа доранд. Дар натиҷа, ҳолатҳои пешбурди сиёсати стандартҳои дугона вучуд доранд. Ин раванди объективист, ки ҳислати системавӣ дошта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаро фаро мегирад ва аҳаммияти вижаи шарикӣ стратегӣи корхонаву ширкатҳои мухталифро аз тамоми қитъаҳои олам инъикос менамояд. Дар чунин вазъият шароит ва заминаҳои шарикӣ стратегӣи ширкатҳои саноатӣ ба вучуд меояд.

Аз таҷрибаи давлатҳои пешрафта дар самти ба танзимдарории шарикӣ стратегӣ бармеояд, ки зимни батанзимдарории ин муносибат,

пеш аз ҳама, чӣ гуна таъсир расонидани он ба сатҳи рақобатпазирии истеҳсолоти дохилӣ ва самаранокии он ба назар гирифта мешавад

Хулоса, раванди ҷаҳонишавӣ ба инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ таъсири бисёр назаррас мерасонад, зеро ҳуди шарикӣ стратегӣ як навъи ҳамгирӣ буда, ҷаҳонишавӣ, дар маҷмӯъ, ба ҳамаи ҷараёнҳои ҳамгироӣ ҳамбастагии фаъолиятҳои иқтисодӣ таъсиррасон мебошад. Шарикӣ стратегӣ бар пояи принсипҳои муайяне сурат мегирад, ки асоси онҳо принсипҳои барои ҳама гуна муносибатҳои шарикӣ хос, яъне баробарҳуқуқии шарикон, шаффофу ошкоро будани муносибатҳо ва фаъолияти шарикон дар назди ҳамдигар, ба мутақобилан судманд будани шарикӣ барои тарафҳо ташкил медиҳанд.

БОБИ 2. ТАҲЛИЛИ ҲОЛАТИ КУНУНӢ ВА ТАМӢЮЛӢОИ ИНКИШОФИ ШАРИКӢИ СТРАТЕГӢ ДАР БАҲШИ САНОАТИ ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. АрзӢбии умумии инкишофи ширкатҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити кунунӣ

Соҳаи саноат муҳимтарин баҳши иқтисодиёти ҳар кишвар ба ҳисоб рафта, сатҳи инкишофи он суботу пешрафтро дар иқтисодиёти миллӣ муайян менамояд. Вобаста ба ин нақши саноат дар таъмини аҳолии кишвар ба маҳсулоти тайёр, таъмини шахрвандони кишвар ба шуғли пурмаҳсул ва доимӣ, воридоти арзи хориҷӣ тавассути содироти молу маҳсулоти саноатӣ, истихроҷу истифодаи босамари захираҳои табиӣ, коркарди маҳсулоти хому нимтайёр ва амсоли он бениҳоят бузург мебошад. Дар баҳши саноат маводи хом ба худ шакли маҳсулоти тайёр ва қобили истеъмолро пайдо мекунад ва дар бозорҳои дохиливу хориҷӣ ба фурӯш бароварда мешавад. Муҳаққиқи ватанӣ Т.Д. Низомова низ ба мақсади рушди саноат таъкид мекорад, ки “мамлакат бояд, пеш аз ҳама, ба тараққиёти соҳаи саноат аҳаммияти махсус диҳад, зеро саноат соҳаи асосӣ ва муҳимтарини хоҷагии халқ мебошад. Саноат ҳамаи соҳаи хоҷагии халқро бо техникаи пешрав таъмин мекунад”.⁹¹

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2030 (СМР-2030)⁹² сценарияҳои мухталифи рушди иқтисоди миллӣ ба назар гирифта шудааст, ки яке аз муҳимтарини он сценарияи индустриалии рушд ба ҳисоб меравад. Дар робита ба амалишавии ин сценария, аз ҷумла қайд гардидааст, ки «Сценарияи индустриалии рушд татбиқи бомуваффақи лоиҳаҳои амалкунанда ё оғозшудаи энергетикӣ инфрасохтор, истифодаи оқилонаи захираҳои обу замин, энергетикӣ ва дигарҳо, инчунин, барқарор кардани иқтидорҳои мавҷуда ва ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсоли дар саноат ва соҳаи кишоварзиро

⁹¹ Ниг.: Низомова, Т.Д. Иқтисодиёти саноат. Китоби дарсӣ. Душанбе, 2020. – 458 с. – С. 6.; Низомова, Т.Д. Самаранокии таҷдиди фондҳои асосии истеҳсолии саноатии Тоҷикистон: ҷанбаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 108-113.

⁹² Ниг.: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030. – Душанбе, 2017. – 88 с.

пешбинӣ мекунад. Сенарияи мазкур ислоҳоти муваффақонаи сохториро бахши воқеии иқтисодиёт, низоми идоракунии давлатӣ, фароҳам овардани шароити рақобати одилона, бартарафсозии монеаҳоро дар пешрафти бахши хусусӣ ва ҷалби сармоягузориҳо, тақвияти қонунгузорӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои молумулкӣ, баланд бардоштани сифати таҳсилоти касбиро пешбинӣ мекунад. Дар пайомади сенарияи мазкур таҳкурсии барои рушди модели саноатӣю аграрӣ бунёд мегардад».⁹³

Шарикии стратегӣ яке аз омилҳои муҳим ва калидии инкишофи саноат дар шароити феълӣ шинохта шудааст. Вобаста ба ин ва бо таваҷҷуҳ ба нақши саноат дар пешрафти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлилу арзёбии рушду инкишофи ин бахши муҳимми иқтисодиёт ва омилҳои муассир бар он аз аҳаммияти баланди илмӣ амали бархӯрдор мебошад.

Агар ба истилоҳоти таҳассусии ин бахши иқтисодиёт таваҷҷуҳ кардан хоҳем, бояд ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат” муроҷиат намоем, ки аз ҷумла қайд шудааст “Саноат соҳаи иқтисодиёти миллӣ, ки ба рушди қувваҳои истеҳсолкунанда таъсири ҳалкунанда мерасонад”.⁹⁴ Фаъолият дар соҳаи саноат – маҷмуи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дахл доранд:

- субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат – шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, ки фаъолиятро дар соҳаи саноат амалӣ менамоянд;
- истеҳсолоти саноатӣ – истеҳсолоте, ки дар рафти он ашёи хом, масолеҳи асосӣ ё нимтайёр бо истифодаи таҷҳизоти саноатӣ ба маҳсулоти тайёр мубаддал мегардад;
- маҳсулоти саноатӣ – молҳои, ки дар натиҷаи амалисозии фаъолият дар соҳаи саноат истеҳсол мешаванд;

⁹³ Ниг.: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030. – Душанбе, 2017. – 88 с. – С.19.

⁹⁴ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат. – Душанбе, 30 майи соли 2017. – №1415.

- инфрасохтори саноатӣ – маҷмуи объектҳои молумулкии ғайриманқул (қитъаҳои замин, бино, иншоот), шабакаҳо (барқӣ, газтақсимкунӣ, гармидиҳӣ, обтаъминкунӣ, корезӣ, нақлиётӣ, алоқаи барқӣ), ки барои амалисозии фаъолияти саноатӣ заруранд;

- иттиҳодияи (ассотсиатсия) субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат – ташкилотҳои ғайритиҷоратие, ки аз ҷониби субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат бо мақсади ҳамоҳангсозии фаъолияти онҳо таъсис дода шуда, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳоро ҳимоя мекунанд.

Аз ин бармеояд, ки саноат яке аз бахшҳои муназзам ва барномарезишудаест, ки чорчӯбаи фарогирии он дар сохтори иқтисодиёти кишвар қаблан мушаххасшуда мебошад⁹⁵. Бо тавачҷуҳ ба ин таҳлили таҳқиқи ин бахш низ бояд дар ҳамин чорчӯб сурат бигирад.

Дар қонуни мазкур дар робита ба сиёсати давлат дар бахши саноат қайд шудааст: “Мақсади сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат аз инҳо иборат аст: рушди босубот ва инноватсионии саноат; афзунгардонӣ ва таъмини рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ ва дар асоси он ҳал намудани вазифаҳои иҷтимоии давлат, таъмини амнияти миллӣ; гузариши иқтисодиёти кишвар аз шакли тавлидкунандаи ашъи хом ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳойӣ; мусоидат ба шуғли аҳоли, ташкили ҷойҳои нави корӣ”⁹⁶. Ба андешаи мо, таъмини ҳусни тафохум, ҳамкориҳои самаранок, кооператсияи истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ низ аз самтҳои муҳимми сиёсати давлат дар ин бахш ба ҳисоб меравад.

Таҳлили вазъияти иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он шаҳодат медиҳад, ки рушди иқтисодӣ, ҳалли бештари муаммоҳои

⁹⁵ Ниг.: Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030. – Душанбе, 2017. – 88 с.

⁹⁶ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат. – Душанбе, 30 майи соли 2017. – №1415.

ичтимоӣ, баландбардории некуахволии аҳолии мамлакат маҳз дар асоси инкишофи соҳаи саноат муайян карда мешавад⁹⁷.

Ин гувоҳи он аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатиро дар самти рушди ин соҳаи муҳимми иқтисоди миллӣ дар радифи аввал гузошта, таъмини рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ, таъмини амнияти миллӣ, мусоидат ба шуғли аҳоли ва ташкили ҷойҳои нави кориро бо ҳалли масоили марбут ба саноат алоқаманд меонад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир тамоюли мусбати рушд дорад. Чунончи, аз маълумот (ҷадвали 2.1.1.) бармеояд, дар зарфи 8 соли охир шумораи корхонаҳои саноатӣ 492 адад ва ё 121,2% афзоиш ёфтааст⁹⁸. Ин дар ҳолест, ки ин давра ба давраи бӯҳронҳои иқтисодӣ молиявӣ ва вазъияти ноороми Шарқи Наздик, инчунин татбиқи таҳримҳои иқтисодӣ алайҳи яке аз шарикони стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Федератсияи Россия рост меояд.

Ҷадвали 2.1.1.

ДИНАМИКАИ НИШОНДИҲАНДАҲОИ АСОСИЕ, КИ РУШДИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОНРО ТАВСИФ МЕКУНАНД

№	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2015 (% / мар.)
I	2310	2043	1999	2161	2164	2283	2397	2802	121,2
II	16770	19650	23835	26362	29543	32143	38829	43025	2,5
III	81,2	80,9	86,8	85,6	84,2	84,3	85,3	86,3	106
IV	67,0	65,9	73,8	72,1	73,2	67,7	68,3	71,2	106
V	111,3	116,0	121,3	110,6	113,2	108,8	120,8	109,7	-1,6

Эзоҳ: **I** - шумораи корхонаҳои саноатӣ, воҳид; **II** - ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бо нархҳои с. 2022, млн. сомонӣ; **III** - шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатӣ иستهсолӣ, ҳазор нафар; **IV** - аз он коргарон, ҳазор нафар; **V** - шохисҳои истеҳсолоти саноатӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта.

Мухосибаи муаллиф дар асоси: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2023. – С. 9. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

⁹⁷ Ниг.: Низомова, Т.Д. Нақши соҳаи саноат дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Т.Д. Низомова // Маводи конфронси байналмилалӣ илмӣ-амалии “Масоили мубрами ташаккулдиҳии ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамои инкишоф” (Душанбе, 15 майи соли 2018). – Душанбе: Дониш, 2018. – 461 с. – С. 209.

⁹⁸ Ниг.: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2023. – С. 9.

Таҳлил нишон дод, ки шохиси маҳсулоти саноатӣ назар ба солҳои гузашта мунтазам меафзояд. Дар давраи ҳисоботӣ шумораи миёнасолонаи коркунони саноат ва шумораи коргарони асосӣ 106% баробар афзудааст. Бо ибораи дигар гуем, корхонаҳо аз ҳисоби чорӣ намудани технологияи ҳозиразамон шумораи коркунони маъмуриро ихтисор кардаанд, ки ин ба баланд шудани самараи истеҳсолот мусоидат мекунад.

Албатта, дар ин самт андешидани чораҳои муассирро дар назар бояд гирифт. Чунончи, Т.Д. Низомова қайд менамоянд: “Барои оқилона ташкил намудани сохтори тайёркунӣ ва бозомӯзии кадрҳои баландихтисос дар ҳама сатҳҳо аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар муассисаҳо, ки ба тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳо сару кор доранд, зарур аст, ки барои хатмкунандагони мактабҳо тадбирҳои интихоби касбу ҳунар андешанд, низоми пешниҳоди иттилоотро доир ба бозори меҳнат беҳтар намоянд, таҷрибаи мамлакатҳои хориҷиро омӯхта, ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ карда, ба ҳаёт татбиқ намоянд, то хатмкунандагон ва дигар гурӯҳҳои аҳолиро дар ҷустуҷӯи ҷойҳои кору таҳсилот беҳтар хабардор намоянд”⁹⁹.

Афзоиши назаррас дар истеҳсоли маснуоти резинӣ ва пластмасӣ мушоҳида мешавад (8,6 баробар ва бештар), ки бо рушди ҳамкорихои стратегии корхонаҳои саноатӣ ва ширкатҳои ҷинӣ алоқаманд аст. Дар байни нишондиҳандаҳое, ки дар (ҷадвали 2.1.2.). оварда шудаанд, танҳо дар як маврид (истеҳсоли маҳсулоти нафту кимиё) афзоиши нокифоя ва тамоюли ноустувори ҳаҷми истеҳсолот мушоҳида карда мешавад. Чунончи медонем, дар солҳои охир дар Тоҷикистон якчанд ширкати ҷинӣ тариқи ҳамкорӣ бо ширкатҳои ватанӣ корхонаҳои шарикӣ таъсис

⁹⁹ Ниг.: Низомова, Т.Д. Самтҳои калидии таъмини самараноки тарбия ва бозомӯзии кадрҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Тоҷикистан ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2018. – №4 (63). – С. 19-199.

додаанд¹⁰⁰, ки ба истехсоли ин навъи маҳсулоти стратегӣ муосидат намудааст. Ҳамчунин, истехсоли мошинсозӣ (6,3 баробар ва бештар) ва хар гуна соҳаҳои саноат (6,9 баробар) низ ба таври назаррас зиёд гардидааст¹⁰¹. Инкишофи ин соҳаҳо дар ҷумҳурӣ бо афзоиши талабот ба маҳсулоти ин соҳаҳо маънидод мегардад. Дар баробари ин, инкишофи шарикӣ стратегӣ дар ин соҳаҳо низ ба назар мерасад, ки ба натиҷаҳои ниҳоии фаъолияти истехсолии корхонаҳои ин соҳа низ бетаъсир намононад.

Дар байни нишондиҳандаҳое, ки дар (ҷадвали 2.1.2) оварда шудаанд, танҳо дар як маврид коҳиши ҳаҷми истехсолот мушоҳида мешавад, ки Он ҳам бошад, дар соҳаи истехсоли маҳсулоти нафт ва истехсоли селулозаю қоғаз, фаъолияти таъбу нашр мебошад. Мутаассифона, як қатор созишномаҳои байнидавлатӣ, ки хусусияти шарикӣ стратегӣ доранд ва ба гузаронидани корҳои иқтисодии геологӣ бо мақсади ҷустуҷӯи қонҳои нафту газ ва коркарди минбаъдаи онҳо нигаронида шудаанд, пурра иҷро нашудаанд, ки ин аз осебпазирии принципҳои асосии рушди шарикӣ стратегӣ дар бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, гувоҳӣ медиҳад.

Боиси қаноатмандист, ки ҳиссаи арзиши изофай соҳаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) рӯ ба афзоиш аст (ҷадвали 2.1.3.). Дар давраи аз соли 2015 то соли 2022 ҳиссаи арзиши иловагии саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ аз 15,1% то 17,0% афзудааст. Дар байни солҳои 2015 ва 2021 (23%) афзоиши нисбатан босуръат мушоҳида мешавад. Шумораи коргарон дар ҳамаи соҳаҳои саноат 106% баробар зиёд гардид.

¹⁰⁰ Ниг.: Кузибаева, Б.М. Нақши корхонаҳои муштарак дар рушди саноати мамлакат / Б.М. Кузибаева // «Паёми ДДҲБСТ. 2022 – №2 (91) – С. 72-81.

¹⁰¹..Ниг.: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2023. – С. 14-15.

ДИНАМИКАИ ҲАҶМИ МАҲСУЛОТИ САНОАТӢ АЗ РӢИ СОҲАҶОИ АСОСИИ САНОАТ

млн. сомонӣ

№	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2015 (% / мар.)
I	3482	3690	4304	4900	5399	7089	7608	10383	2,9
II	1292	1520	2354	2479	2636	2870	4096	4720	3,6
III	41	49	57	63	71	91	120	137	3,3
IV	77	103	119	138	148	142	125	147	190
V	143	115	142	241	260	182	210	272	190
VI	52	62	79	105	127	87	123	77	148
VII	86	95	107	147	154	182	268	439	5,1
VIII	61	86	157	200	265	291	390	524	8,6
IX	1201	1655	2091	2298	2593	2713	2856	2924	2,4
X	1450	1850	2187	2708	3874	4978	5967	6093	4,2
XI	93	114	142	203	308	291	392	588	6,3
XII	28	30	37	38	117	138	158	193	6,9
XIII	2549	2718	3729	5688	6808	7527	8107	7622	2,9

Эзоҳ: **I.** истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, аз он ҷумла нӯшокӣҳо ва тамоку; **II.** истеҳсоли нассочӣ ва дӯзандагӣ; **III.** истеҳсоли чарм, маснуот аз чарм ва истеҳсоли пойафзол; **IV.** коркарди чӯбу тахта ва истеҳсолоти маснуот аз чӯб; **V.** истеҳсоли селулозаю коғаз, фаъолияти табъу нашр; **VI.** истеҳсоли маҳсулоти нафт; **VII.** истеҳсоли кимиёвӣ; **VIII.** истеҳсоли маснуоти резинӣ ва пластмассӣ **IX.** истеҳсоли ҳаргуна маҳсулоти ғайрифилизии маъданӣ; **X.** истеҳсоли металлургӣ ва истеҳсоли маснуоти тайёри филизӣ; **XI.** мошинсозӣ; **XII.** ҳар гуна соҳаҳои саноат; **XIII.** истеҳсоли тақсими неруи барқ, об, газ ва гармӣ.

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: АОПҶТ, 2022, 2023. - С. 14-15. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Аммо ин нишондиҳанда нисбат ба нишондиҳандаҳои дигар давлатҳо, бахусус давлатҳои мутараққии саноатӣ хеле кам мебошад. Масалан, нишондиҳандаи ИМА, Чопон, Олмон ва Русия хеле баланд мебошад.

Давлатҳое, ки нишондиҳандаҳои баландро ноил гардидаанд, бешак, аз принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ дар сатҳи хеле баланд истифода мебаранд.

Чадвали 2.1.3.

ДИНАМИКАИ ҲИССАИ АРЗИШИ ИЗОФАИ СОҲАИ САНОАТ ДАР МАҲСУЛОТИ УМУМИИ ДОХИЛӢ

№	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*	2022/2015 (мар.)
I	50977,8	54790,3	64434,3	71059,2	79109,8	83958,3	101076,3	115739,4	2,2
II	15,1	19,9	19,9	21,2	21,2	23,1	23,8	17,0	1,9
<p>Эзоҳ: I – маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, млн. сомонӣ (бо нархҳои чорӣ), II – ҳиссаи саноат дар маҳсулоти умумии дохилӣ, ба ҳисоби фоиз, * – маълумоти пешакӣ.</p>									

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2022, 2023. – С. 23. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Теъдоди аҳолии машғул дар соҳаи саноат низ сол ба сол афзоиш ёфта истодааст. Дар воқеъ, рушди воқеии саноат яке аз роҳҳои расидан ба ҳадафи муҳим ва калидии стратегии миллии рушд, яъне ноил шудан ба шуғли маҳсулноқ мебошад. Нишондиҳандаҳои чадвали 2.1.4 гувоҳи онанд, ки саноат торафт бештар аҳолии кишварро ба шуғли нисбатан маҳсулноқ таъмин менамояд.

Таҳлили маълумоти омории нишош медиҳад, ки дар 8 соли баррасишаванда дар тамоми бахшҳои саноат теъдоди кормандон то 106% афзоиш пайдо намудааст. Рушди бештар дар истеҳсоли маснуоти резинӣ ва пластмассӣ 6 баробар, истеҳсоли чарм, маснуот аз чарм 2,5 маротиба, истихроҷи масолеҳи ғайриэнергетикӣ 2 баробар, ҳар гуна соҳаҳои саноат 2,2 маротиба мушоҳида мешавад. Бояд қайд кард, ки маҳз дар солҳои охир дар ҷумҳуриӣ теъдоди зиёди корхонаҳое таъсис дода шудаанд, ки истеҳсоли масолеҳи сохтмонӣ, маҳсулоти пластмассӣ ва ғайраро бо мақсади таъмини ниёзи мардум ба роҳ мондаанд.

Чадвали 2.1.4.

ДИНАМИКАИ
ШУМОРАИ МИЁНАИ СОЛОНАИ КОРГАРОН ДАР СОҶАҶОИ САНОАТ

(ҳаз. нафар)

БАХШҶОИ САНОАТ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2015 (% / мар.)
Тамоми саноат	67,0	65,9	73,8	72,1	73,2	67,7	68,3	71,2	106
Саноати истихроҷи маъдан	6,9	8,3	8,4	9,2	9,8	11,0	12,0	11,2	162
истихроҷи маводҳои энергетикӣ	1,1	1,1	1,3	1,5	1,4	1,5	1,9	1,8	164
истихроҷи маводҳои ғайриэнергетикӣ	5,8	7,2	7,1	7,7	8,4	9,5	10,1	9,4	162
Саноати коркард	45,2	46,1	51,3	45,2	50,3	46,7	46,1	48,9	108
истеҳсоли маҳсулоти хӯрока	12,6	10,5	11,7	8,0	10,6	9,3	8,7	9,8	77,7 (-22,3)
истеҳсоли нассочӣ ва дӯзандагӣ	12,4	12,6	13,4	13,0	13,4	12,7	13,2	14,0	113
истеҳсоли чарм, маснуот аз чарм	0,4	0,4	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,9	2,5
коркарди чӯбу тахта ва маснуот аз чӯб	1,0	1,3	1,3	0,7	0,9	1,0	1,0	1,1	110
истеҳсоли коғаз, фаёолияти табъу нашр	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,2	1,5	166
истеҳсоли маҳсулоти нафтӣ	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	0,1	0,2	0,2	66,6 (-33,4)
истеҳсоли кимиёвӣ	1,5	1,6	1,8	1,2	1,1	1,0	1,0	1,1	73,3 (-26,7)
истеҳсоли маснуоти резинӣ ва пластмассӣ	0,3	0,6	0,7	0,8	1,1	1,4	1,4	1,8	6
истеҳсоли маҳсулоти ғайрифилзӣ	5,2	6,0	7,0	7,0	7,5	7,5	7,7	7,4	142
истеҳсоли металлургӣ ва маснуоти филзӣ	11,6	10,2	11,9	10,6	11,4	8,9	9,1	9,1	78,4 (-21,6)
Мошинсозӣ	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1,8	1,0	0,9	69,2 (-30,8)
Ҳар гуна соҳаҳои саноат	0,5	0,5	0,5	0,5	1,2	1,2	1,0	1,1	2,2
Истеҳсолу тақсими неруи барқ, газ ва об	14,3	11,5	14,1	17,7	13,1	10,0	10,2	11,1	77,6 (-22,4)

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2022, 2023. – С. 22. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Бешубҳа, ин самараи мусбати натиҷаи созишномаҳои байнидавлатӣ дар бораи барқарор кардани шарикӣ стратегӣ бо кишварҳое, чун Чин, Россия, Қазоқистон, Туркия, Эрон, Узбекистон ва ғайра мебошад, ки ба унвони шарикони стратегии кишвари мо дар минтақа баромад менамоянд. Тибқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 624 корхонаи муштарак бо сармояи хориҷӣ ба қайд гирифта шудааст. Таҳлили соҳавии онҳо нишон дод, ки аксарияти корхонаҳои муштарак дар соҳаи тиҷорату истеҳсоли металлургияи ранга, коркарди пахта, канданиҳои фойданок ва истеҳсоли нӯшобаҳо фаъолият менамоянд.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми соҳаи саноат, шохиси самаранокии меҳнат ба шумор меравад. Дар давраи баррасишаванда шохиси самаранокии меҳнат тамоюли рушд дорад, вале он муътадил нест (ҷадвали 2.1.5). Чи тавре аз маълумоти ҷадвал бармеояд, шохиси ҳосилнокии меҳнат дар соҳаҳои саноат дар байни солҳои 2016 то 2022 58,9% рушд доштааст. Аммо ин тамоюл дар солҳои гуногун бо мизони гуногун ифода меёбанд. Чунин сатҳи номуътадили рушд аз он гувоҳӣ медиҳад, ки корхонаҳои саноатӣ бошиддат дар зери таъсири омилҳои муҳити берунӣ қарор доранд. Яъне, камтарин тағйирот дар муҳити хориҷӣ метавонад ба ҷараёни фаъолияти корхонаҳои саноатӣ таъсири манфӣ расонад.

Чунин сатҳи нобаробари рушд аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ба корхонаҳои саноати омилҳои муҳити беруна саҳт таъсир мерасонанд, зеро каме тағйирёбии муҳити беруна ба суръат ва динамикаи нишондиҳандаҳои рушди саноат таъсири амиқ дорад. Рушди равандҳои ҳамгирӣ ҳамчун самти афзалиятноки шарикӣ стратегӣ дар бахши саноат метавонад таъсири омилҳои берунаро ба таври назаррас коҳиш диҳад ва рушди устувори шохиси ҳосилнокии меҳнатро таъмин намояд.

Чадвали 2.1.5.

**ШОҲИСИ
САМАРАНОКИИ МЕҲНАТ ДАР СОҶАИ САНОАТ**

Солҳо	БА ҲИСОБИ ФОИЗ НИСБАТ БА СОЛҶОИ ГУЗАШТА (%)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
2016	100	98,1	914,5	84,7	80,1	64,5	58,9
2017	101,9	100	93,2	86,3	81,6	65,7	59,9
2018	109,3	107,3	100	92,6	87,6	70,4	64,3
2019	118,0	115,9	108,0	100	94,6	76,1	69,4
2020	124,7	122,5	114,2	105,7	100	80,5	73,4
2021	155,0	152,3	142,0	131,4	124,3	100	91,2
2022	169,9	166,9	155,6	144,0	136,2	109,6	100

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омери Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2023. – С. 20. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Ин дар ҳолест, ки тамоюли мусбати афзоиши шумораи корхонаҳои саноатӣ ва афзоиши ҳаҷми истеҳсолот ва бахшҳои мухталифи он дар соли 2022 (ҷадвали 2.1.6.) имкони густариши шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатиро фароҳам овардааст. Дар соли 2022 дар ҷумҳурӣ 2802 корхонаи саноатӣ фаъолият менамояд, ки ҳаҷми маҳсулоти онҳо дар якҷоягӣ 43025 млн. сомони ро ташкил медиҳад. Шумораи бештари корхонаҳо ба саноати коркард тааллуқ дорад (2318 воҳид аз 2802 воҳиди умумӣ), инчунин, ҳаҷми бештари истеҳсолот низ ба ин корхонаҳо тааллуқ дорад (26497 млн. сомонӣ аз 43025 млн. сомонӣ). Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки зарфияти саноати истихроҷ ва истеҳсоли тақсими неруи барқ, газ ва об ҷиҳати инкишофи муътадили саноати коркард то андозае муносиб мебошад. Яъне, бо камоли итминон метавон гуфт, ки теъдоди кофӣ корхонаҳои саноатӣ ҷиҳати ба роҳ мондани шарикӣ стратегӣ, чи дар байни корхонаҳои ватанӣ ва чи дар байни корхонаҳои хориҷӣ, вуҷуд дорад ва зарфияти захиравии соҳаи саноат низ имконияти дар оянда ба таври бемайлон инкишоф ёфтани онро кафолат медиҳад. Вобаста ба ин, интизор меравад, ки ҳар чи зудтар муҳити институтсионалии рушди инкишофи шарикӣ стратегӣ дар байни корхонаҳои ватанӣ ташкил карда шавад, зеро ташкили корхонаи муштарак ва ҷалб намудани сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти миллӣ ва самаранок истифода намудани он бо мақсади баланд бардоштани иқтисодиёти ҷумҳурӣ яке аз масъалаҳои муҳимми давраи гузариш ба ҳисоб меравад. Ҳоло дар ҷумҳурӣ барои бунёди корхонаҳои саноатӣ шароити мусоид фароҳам оварда шудааст, ки ҳаматарафа иштироқи сармояи хориҷиро дар дигаргунсозии ҳамаи соҳаҳои истеҳсолот ҳавасманд мегардонад.

Ҷадвали 2.1.6.**ШУМОРАИ КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ ВА ҲАҶМИ МАҲСУЛОТ
АЗ РӢИ СОҲАҲОИ САНОАТӢ ДАР СОЛИ 2022**

	Шумораи корхонаҳо, воҳид		Ҳаҷми маҳсулот, млн. сомонӣ	
	А	Б	А	Б
I	2802	2318	43025	43025
II	303	291	8906	8906
III	2318	1927	43025	26497
IV	181	179	7622	7622
Эзоҳ: А - Ҳамагӣ бо саноати сектори ғайридавлатӣ; Б - Аз он ҷумла, дар баланси мустақил қарор доранд; I - Тамоми саноат; II - Саноати истихроҷи маъдан; III - саноати коркард; IV - Истеҳсоли тақсими нерӯи барқ, газ ва об.				

Сарчашма: Ҷадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2023. – С. 14-15. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Пасманзари таҳлилии ин нишондиҳандаҳои воридот ба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи гурӯҳи молҳо (ҷадвали 2.1.7.) баёнғари тазодҳои хося дар тамоюли инкишофи соҳаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Маълумоти ҷадвал гувоҳи онанд, ки воридот ҳамоно дар гурӯҳи молҳои тамоюли мусбат дорад, ки ҷиҳати қоней гардонидани ниёз дар саноати коркард истифода мешавад.

Рушд байни солҳои 2016 ва 2022 ба баъзе гурӯҳҳои молҳо ба монанди воситаҳои нақлиёти заминӣ ва ҳавоӣ то 2,6 маротиба, пӯсти хом, чарм, мӯина, мӯинаи хом ва маснуот то 2,6 маротиба, маҳсулоти саноати хурокворӣ, машруботи спиртӣ ва нӯшокиҳои беспирт, тамоку ва ивазқунандаи он 2,4 пластмасса ва маснуоти он 2,2 маротиба дохил мешаванд. Дар дигар мавридҳо коҳиши воридоти молу маҳсулот мушоҳида мешавад. Албатта, ин натиҷаи кӯшишу талошҳои роҳбарияти давлат аст, ки тавонистанд дар муддати кӯтоҳ корхонаҳои муштаракро дар асоси принципҳои шарикӣ стратегӣ ва бо истифодаи навоариҳои муосир ташкил намоянд, ки таносуби воридоту содиротро ба андозаи муайян тағйир дод.

ВОРИДОТ БА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН АЗ РҶИ ГУРҶҲОИ МОЛҶО
(млн доллар)

НОМҶҶИ МАҶСУЛОТ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2016 (% / мар.)
Чорвои зинда ва маҳсулоти он	50,2	62,5	62,3	67,6	57,1	46,9	45,0	89,6 (-10,3)
Маҳсулоти растанӣ	318,3	264,9	240,3	305,4	351,2	387,5	478,9	150
Чарбу, равғани растанӣ ва чорво	92,1	93,7	83,0	106,4	114,4	148,0	172,8	187
Маҳсулоти саноати хӯрокворӣ	190,6	216,8	232,0	277,5	295,2	390,2	458,2	2,4
Маҳсулоти маъданӣ	484,8	485,6	582,6	628,1	551,1	738,9	997,4	2
Маҳсулоти саноати кимиё	336,9	319,0	302,9	327,0	331,0	357,5	495,0	147
Пластмасса	91,3	93,9	105,8	127,5	117,0	131,8	200,9	2,2
Пусти хом, чарм, мӯина	1,0	1,7	1,6	2,4	1,1	1,9	2,6	2,6
Чубу тахта	131,0	131,8	123,9	127,5	120,8	149,7	215,0	164
Коғазпораҳо	54,5	51,6	48,9	44,0	40,4	48,6	59,1	130
Нассочӣ	70,7	66,4	60,1	80,6	82,7	89,2	124,3	176
Пойафзол, калапӯшҳо	17,0	13,0	8,5	12,0	9,5	13,0	11,7	68,8 (-31,2)
Маснуот аз санг, гаҷ, семент	102,6	91,8	84,7	70,8	60,9	94,9	117,1	125
Филизоти арзонбаҳо	347,2	283,8	407,8	323,5	338,7	404,4	506,2	146
Мошинҳо, қисмҳои онҳо	468,4	299,6	427,6	423,9	339,0	657,1	615,2	131
Воситаҳои нақлиёти заминӣ ва ҳавоӣ	187,9	216,3	307,2	325,7	226,8	381,6	502,6	2,6
Асбобҳои оптикӣ, асбобҳои мусиқӣ	34,7	22,0	17,7	24,0	67,6	73,4	38,7	111
Молҳои гуногуни саноатӣ	42,6	43,5	44,9	53,2	41,9	60,4	70,3	165
Асарҳои фарҳангӣ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	41,9	-
Дигар молҳо	9,3	17,0	9,2	22,4	4,5	33,4	14,6	157
Ҷамағӣ:	3031,0	2724,9	3151,0	3349,3	3150,9	4209,5	5167,5	170

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2023. – С. 38. аз қониби муаллиф таҳия гардидааст.

Аммо вазъ дар ин самт беҳбудии куллиро тақозо менамояд, зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосан, ба қатори кишварҳое дохил мешавад, ки маҳсулоти саноатиро аз хориҷ ворид менамояд. Махсусан, аксари молҳои табиноташон техникиву маишӣ аз хориҷ ворид карда мешавад, ки вобастагии кишварро ба арзи хориҷӣ тақвият мебахшад.

Ҳоло дар кишвар барномаҳои мухталиф ҷиҳати фароҳам овардани шароит барои истеҳсоли молҳои воридивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда татбиқ гардида истодаанд, ки бояд вазъи мавҷударо то андозае ислоҳ намояд.

Вазъи кунунии содирот аз рӯи гурӯҳи молҳо аз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар (ҷадвали 2.1.8.) оварда шудааст. Чи тавре нишондиҳандаҳои ҷадвал гувоҳӣ медиҳанд, соли 2022 нисбат ба соли 2016 ҳаҷми аз ҳама бештари содирот ба қоғазпораҳо, партовҳои картону қоғаз ва қоғзкуҳнаҳо 40 маротиба, чорвои зинда ва маҳсулоти чорвопарварӣ 10 маротиба, маҳсулоти саноати кимиё 7,2 маротиба, маснуот аз санг, гулгач, семент 5 маротиба, дигар молҳои маънидоднашуда 5,2 маротиба боло рафтааст.

Содироти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, маҳсулоти маъданӣ, пластмасса ва маснуоти он ва қоғазу молҳои қоғазӣ низ ба андозаи муайян тамоюл ба рушди мусбат доранд. Дар мавриди дигар, ҳаҷми содирот дар соли 2022 нисбат ба солҳои қаблӣ коҳиш ёфтааст, ки боиси нигаронӣ мебошад. Ҳаҷми содирот бештар аз ҳисоби корхонаҳое зиёд гардидааст, ки бо иштироки сармоягузори хориҷӣ фаъолият менамоянд. Яъне, дар рушди нишондиҳандаҳои ҳаҷми содирот ҳиссаи шарикӣ стратегӣ бараъо мушоҳида мешавад.

Таҳлили вазъи умумии рушду инкишофи бахши саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳи он аст, ки шарикӣ стратегӣ ҳамчун омилҳои муҳимми таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ боромад мекунад.

Чадвали 2.1.8.

СОДИРОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН АЗ РӯИ ГУРУҲҶОИ МОЛҶО
(млн доллар)

ГУРУҲҶОИ МОЛҶО	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2016 (% / мар.)
Чорвои зинда ва маҳсулоти чорвопарварӣ	0,4	0,6	0,9	1,0	0,4	0,9	4,1	10,25
Маҳсулоти растанӣ	28,3	25,9	20,1	26,9	26,0	39,9	62,4	2,2
Чарбу, равгани растанӣ ва чорво	0,0	0,0	0,1	0,1	0,004	0,0	0,0	-
Маҳсулоти саноати хӯрокворӣ	4,1	5,0	3,8	5,1	8,8	7,1	8,2	2
Маҳсулоти маъданӣ	307,1	487,1	544,4	459,3	275,6	619,4	894,4	2,9
Маҳсулоти саноати кимиё	2,2	2,8	8,0	8,1	5,9	12,2	15,9	7,2
Пластмасса ва маснуоти он	0,5	0,8	0,5	0,9	0,5	1,8	1,6	3,2
Пӯсти хом, чарм, мӯина	2,5	2,5	2,5	2,7	2,9	4,1	3,9	156
Чӯбу тахта ва маснуоти чӯбу тахта	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	2
Қоғазпораҳо	0,1	0,1	0,9	1,2	0,6	0,8	4,0	40
Нассочӣ ва маснуоти нассочӣ	153,1	1.1,8	226,4	200,5	196,3	279,3	277,9	181
Маснуот аз санг, гулгач, семент	0,1	0,0	0,0	0,3	0,2	0,4	0,5	5
Филизоти арзонбаҳо	225,4	229,4	235,4	218,0	187,1	266,0	319,4	142
Мошинаҳо ва қисмҳои онҳо	18,4	14,9	10,6	7,0	5,3	10,1	7,8	42,3 (-57,7)
Воситаҳои нақлиёти заминӣ ва ҳавоӣ	39,2	25,9	16,3	16,0	6,0	8,9	9,9	25,2 (-74,8)
Асбобҳои оптикӣ, асбобҳои мусиқӣ,	16,9	6,5	0,6	0,9	0,2	0,5	0,5	2,9 (-97,1)
Молҳои гуногуни саноатӣ	0,7	0,3	0,3	0,6	1,2	1,3	1,3	186
Асарҳои фарҳангӣ	0,0	0,0	-	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Дигар молҳои маънидоднашуда	99,5	213,8	2,0	225,6	689,8	896,7	529,8	5,3
Ҷамагӣ:	898,7	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	2149,6	2142,0	2,3

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2023. – С. 39. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Дар аксар ҳолатҳои баррасигардида нақши мусбати шарикӣ стратегӣ дар пешрафти корхонаҳо ва оқибати манфӣ аз вучуд надоштани он мушоҳида мегардад.

Чунончи, аз натиҷаҳои таҳлил бармеояд, бахши саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои потенциали бузурги рушду инкишоф мебошад. Яке аз бартариятҳои муҳимми кишвар дар ин самт, ба андешаи мо, зарфияти бузурги табииву захиравии кишвар бо таваҷҷуҳ ба мавҷудияти канданиҳои фойданок ва фаровонии ашёи хом, имкониятҳои фаровони табииву иқлимӣ, мусоид будани фаъолият дар ҳама фаслҳои сол мебошад.

Аммо дар робита ба тарафҳои манфии бахши саноат пеш аз ҳама бояд бештар ба камбуди навоариҳои таъсирбахш, рушди на он қадар хуби менечменти корхонаҳо, ба таҷдиди кулӣ ниёз доштани сохторҳои идоракунии корхонаҳо ва норасоии кадрҳо аҳамият дод¹⁰².

Имкониятҳо, албатта, хеле фаровонанд, вале ба андешаи мо, эҷоди ангезиш ва муҳайё кардани шароит ҷиҳати дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ сохтани корхонаҳои нави саноатӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ, тақвият бахшидан ба равандҳои таъсиси корхонаҳои муштарак, ба роҳ мондани маъракаи таблиғотии густардаи таъсиси корхонаҳои нави муштарак, коркарди концепсияи миллии рушду инкишофи шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатӣ, ҷустуҷӯи усулҳои нави шарикӣ стратегӣ ва дар амал татбиқ намудани он аз самтҳои афзалиятноки рушди соҳа ба ҳисоб мераванд. Аммо таҳдидҳои бахши саноат бештар характери нисбӣ дошта, аз сар задани ин ё он ҳолатҳои ғайриҷашмдошт вобаста мебошанд.

Ҳамин тавр вазъи умумии рушду инкишофи бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистонро баҳо дода, гуфтан ба маврид аст, ки он баъд

¹⁰² Ниг.: Комилов, С.Д. Основы институционализации инновационного развития промышленности Республики Таджикистан / С.Д. Комилов, Д.Р. Рахмонов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе, 2013. – № 2 (41). – С. 48-57.

аз ба истиқлолият расидани кишвар дар марҳилаи барқароршавӣ қарор дорад. Муваффақиятҳои минбаъда дар баҳши саноат аз самаранокии ҷалби сармоягузориҳои мустақим ба ташкил намудани бартариятҳои рақобатӣ вобастагии зиҷ дорад, ки яке аз роҳҳои ноил гардидан ба он ин вусъат бахшидан ба шарикии стратегӣ мебошад. Шарикии стратегӣ метавонад тавони рақобатии ширкатҳои ватаниро ба маротиб боло барад. Барои ин тавачҷуҳи бештари мақомотҳои дахлдор, дастгирии ҳамаҷонибаи давлат ва ҳавасмандии соҳибкорони ватанӣ тақозо карда мешавад.

Дар шароити муосири рушди муносибатҳои бозорӣ, шарикии давлат ва баҳши хусусӣ (ШДБХ) ҳамчун манбае амал мекунад, ки вазифаҳои рушди соҳаҳои кишварро таъмин менамояд. Дар солҳои охир, дигаргуниҳои назарраси иқтисодӣ, ки ба инноватсия асос ёфтаанд, инчунин, дигаргуниҳои ташкилӣ дар идоракунии соҳаҳо ва корхонаҳо ба амал омадаанд. Дар чунин шароит дарёфт намудани манбаъҳои маблағгузорию устувори рушди соҳаҳои иқтисодӣ ба милли бо мақсади таъмин намудани рушди устувори иқтисодӣ ба мушкилот рӯбарӯ мешавад. Дар ин марҳилаи дигаргуниҳои иқтисодӣ зарурати ҳалли мушкилоти дар заминаи дастгирии сармоягузорию ва сафарбаркунии иқтидорро аз ҷониби баҳши хусусӣ тавассути беҳбудии бахшидани муносибатҳои байни давлат ва тичорат тақвият медиҳад. Вобаста ба ин, истехсол ва хизматрасонӣ дар асоси истифодаи воситаҳо ва ташкили шарикӣ оқилонаи байни давлат ва баҳши хусусӣ самарабахш мегардад, ба монанди ташаккул ва рушди шарикии давлат ва баҳши хусусӣ.

Бояд кайд намуд, ки бо муносибати дурусту васеъ кардани доираи ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ, захираҳои молиявии қаблан истифоданашудаи сектори хусусӣ дар сатҳи давлатӣ метавонанд ҷалб карда шаванд. Ҳадафи баҳши хусусӣ дар ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ, пеш аз ҳама, ба даст овардани

фоида дар асоси истифодаи имкониятҳо ва таҷриба дар идоракунии тиҷорат мебошад¹⁰³.

Дар шароити муосир истифода аз санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, механизми дастгирии давлатӣ бояд ба самти ташаккулёбии рушди инноватсионии соҳаи саноат бо истифода аз талаботи зерин дар фаъолияти корхонаҳои истеҳсоли татбиқ карда шаванд:

- мақсади татбиқи лоиҳаҳои инвестиционӣ дар корхонаҳои истеҳсолии ватанӣ баланд бардоштани мавқеи онҳо дар сатҳи иқтисодии миллӣ ва минтақаҳо ба ҳисоб рафта, риояи талаботи мазкур дар озмуни ҷойгиркунии дархостҳои давлатӣ амалӣ гардонида мешавад;

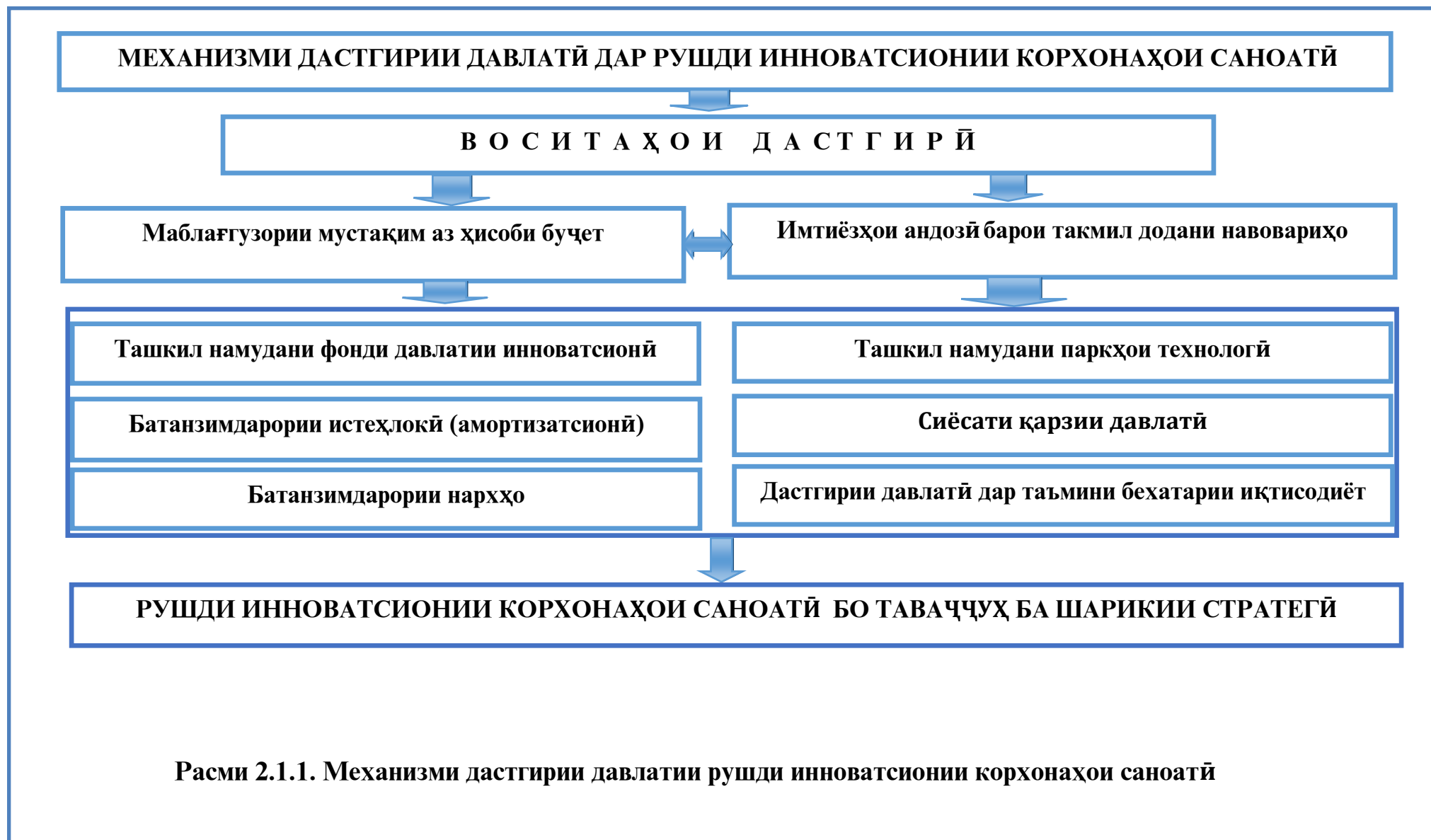
- азхудкунии лоиҳаҳои инвестиционӣ, ки дар онҳо дастгирии давлатӣ дида мешаванд, одатан то ду солро дар бар мегиранд;

- ҳаҷми захираҳои сармоягузор аз рӯи лоиҳаҳои инноватсионӣ бояд на кам аз 20 дарсади маблағи умумии сармояро ташкил диҳад.

Механизми дастгирии давлатӣ дар рушди инноватсионӣ дар расми 2.1.1. нишон дода мешавад.

Ба андешаи О.Қ. Муртазоев, “дар шароити кунунӣ саноатикунони иқтисодии миллӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва барномаҳои дарозмуддати кишвар ба ҳисоб меравад. Ҳукумати мамлакат солҳои охир барои аз кишвари аграрӣ-саноатӣ ба кишвари саноатӣ-аграрӣ табдил додани мамлакат аз тамоми имконият, аз ҷумла ҷорӣ намудани имтиёзҳо ба субъектҳои хоҷагидор истифода намуда истодааст. Таъмин намудани рушди иқтисодии мамлакат ва неру бахшидан ба тараққиёти соҳаи саноат, коркарди маҳсулоти он талаботи бозори дохилию берунӣ ба ҳисоб рафта, дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва саноатӣ иҷрои вазифаҳои хеле муҳимро тақозо менамояд.

¹⁰³ Ниг.: Сафоев, Ҳ.С. Самтҳои асосии рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ҳ.С. Сафоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. 2020. — №1 (30). — С. 122-125.

Фаъол будани корхонаҳои истехсолӣ, коркарди ашёи хоми ватанӣ ва баланд бардоштани иқтисоди содироти мамлакат яке аз омилҳои асосии паस्त намудани сатҳи камбизоатӣ ба ҳисоб меравад”¹⁰⁴.

Бояд гуфт, ки ҳоло дар ҷумҳурии барои бунёди корхонаҳои саноатӣ шароити мусоид фароҳам оварда шудааст, ки ҳаматарафа иштироки сармояи хориҷиро дар дигаргунсозии ҳамаи соҳаҳои истехсолот ҳавасманд мегардонад.

Мушкилоти дар боло зикргардидаро метавон ба таври муассир дар доираи густариши шарикӣ стратегии корхонаҳои саноатӣ ҳаллу фасл намуд

2.2. Густариши шарикӣ стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа чун заминаи ҳамкорӣ дучониба дар бахши саноат

Яке аз омилҳои муҳими инкишофи шарикӣ стратегии ширкатҳои ватанӣ, густариши шарикӣ стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа ба шумор меравад. Баъд аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон, дар сиёсати байналхалқӣ он давраи нав сар шуд. Ҷумҳурии Тоҷикистонро бисёр давлатҳои ҷаҳон ҳамчун ҷумҳурии соҳибистиқлол ба расмият шинохтанд ва бо он муносибатҳои дипломатӣ худро барқарор карданд.

Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон аз рӯзи аввалини ташкил ёриаш дар асоси принципҳои баробарҳуқуқӣ, бо назардошти манфиатҳои миллӣ, баҳри рушди ҳаёти иқтисодӣ, фарҳангӣ бо кишварҳои хориҷи дуру наздик ҳамкорӣ менамояд. Ин робитаҳо оид ба масъалаҳои ҷории гуманитарӣ, тиббӣ, барқарор ва ба кор даровардани объектҳои ҳаётан муҳим, яъне корхонаҳои, ки маводи ниёзи мардумро таъмин мекунанд; хонаҳои истиқоматӣ, хатҳои оби ошомиданӣ, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон мутобиқи принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ғ. сурат мегиранд. Сиёсати “дарҳои кушод” ба Тоҷикистон имконият

¹⁰⁴ Ниг.: Муртазоев, О.Қ. Барномаи инноватсионӣ ва дастгирии давлатӣ дар соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 2019. – № 3 (28). – С. 114-124.

дод, ки давлатҳои хориҷӣ, аз як тараф, бо мо ҳамкориҳои муфиди иқтисодӣ дошта бошанд, аз тарафи дигар, СУС дохил шуда, ба раванди интеграсионии ҷаҳонӣ пайваст шавем. Ҳоло зиёда аз 100 мамлакати хориҷӣ, аз ҷумла Руссия, Қазоқистон, Чин, Туркия, Узбекистон, Олмон, Эрон, Афғонистон, Ҷопон, Покистон, Италия ва ғ. бо Тоҷикистон ҳамкориҳои мустақам доранд.

Дар ин қисмати пажӯҳиш ба баррасии потенциали мавҷуда дар самти густариши шарикӣ стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа чун заминаи ҳамкориҳои дуҷониба дар бахшҳои саноат хоҳем пардохт. Пеш аз ҳама, бояд қайд кард, ки зери мафҳуми «кишварҳои минтақа» бештар кишварҳои ҳамҷавор ва кишварҳои дар назар гирифта шудааст, ки то имрӯз пайвандҳои иқтисодии мустақам байни кишвари мо ва он кишварҳо баста шудаанд, агарчи бо Тоҷикистон ҳамҷавор нестанд. Масалан Русия, Эрон, Қазоқистон, Покистон ва амсоли он, ки дар (ҷадвали 2.2.1.) ба таври муфасал оварда шудаанд.

Дар соли 2023 дар содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон Қазоқистон дар ҷои аввал (22,6%), Чин дар ҷои дуюм (17,2%) ва Туркия дар ҷои сеум (8,4%) қарор доранд. Таҳлил нишон дод, ки айна ҳол мановфеи миллии Тоҷикистон дар муҳити беруна асосан тавассути сиёсати «дарҳои боз» амалӣ мешавад. Он доираи шарикони Тоҷикистонро васеъ намуда, барои таъмини иштироки васеи кишвари мо дар фаъолияти соҳмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Мавқеи дигар мамлакатҳоро дар (ҷадвал 2.2.1.) дидан мумкин аст.

Бо вучуди дастовардҳои муайян дар соҳаи содироту воридот ва бо назардошти имкониятҳои иқтисодии кишвар зарур аст, ки кор дар ин самт ҷоннок карда шуда ва нуруи содиротӣ зиёд ва истеҳсолоти воридотивазкунанда таракқӣ дода шавад.

Чадвали 2.2.1.

**ҲИССАИ МАМЛАКАТҲОИ ШАРИК
ДАР СОДИРОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 2017-2022**

МАМЛАКАТҲОИ ШАРИК	млн. долл. ИМА						%						Ҷой					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ҚАЗОҚИСТОН	324,3	299,9	218,2	152,2	360,1	483,9	27,1	27,94	10,8	10,8	16,8	22,6	1	2	2	2	1	1
ЧИН	35,4	57,1	55,5	34,4	159,6	368,3	8,3	5,32	4,72	2,4	7,4	17,2	8	5	6	6	4	2
ТУРКИЯ	233,2	276,5	233,8	203,0	232,2	179,6	19,5	25,76	19,90	14,4	10,8	8,4	2	2	1	1	2	3
УЗБЕКИСТОН	57,1	155,3	172,0	83,5	129,6	178,3	4,8	14,47	14,64	5,9	6,0	8,3	6	3	3	3	3	4
ЭРОН	30,4	35,2	18,1	9,4	38,9	114,4	2,5	3,28	1,54	0,7	1,8	5,3	10	7	7	10	6	5
РОССИЯ	32,1	55,2	44,3	41,0	72,5	88,2	2,7	5,14	3,77	2,9	3,4	4,1	9	6	6	5	5	7
ИТАЛИЯ	16,0	16,1	11,0	15,4	10,6	15,0	1,3	1,50	0,93	1,1	0,5	0,7	14	10	10	7	9	8
ПОКИСТОН	16,7	10,1	10,4	14,2	15,2	13,1	1,4	0,94	0,88	1,0	0,7	0,6	13	12	11	8	8	9
ҚИРҒИЗИСТОН	10,9	14,1	11,4	9,6	5,3	1,2	0,9	1,31	0,97	0,7	0,2	0,1	16	11	9	11	11	11

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омери Фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҶТ, 2020, 2022, 2023. – С. 14. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Бояд таъкид намуд, ки дар “Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон” кишварҳои Осиёи Марказӣ ба ҳалқаи аввали афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ ворид мешаванд ва Пешвои миллат ҳанӯз моҳи марти соли 2013 масъалаи ташаккули “Камарбанди эътимод ва амният”-ро дар атрофи сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон зикр намуда буданд. Нуқтаи мазкур дар “Консепсияи амалкунандаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон” низ ба таври мушаххас зикр шудааст.

Аз ин рӯ, робитаҳои наздик бо давлатҳои Осиёи Марказӣ ба манфиатҳои дарозмуддати миллии мо ҷавобгӯ мебошад. Солҳои охири робита ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Осиёи Марказӣ қавитар шуда истодааст.

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки имрӯз сиёсати «дарҳои кушода» дар муносибатҳои байналмилалӣ манфиатҳои миллии кишварро дар амал татбиқ карда истодааст. Сиёсати «дарҳои кушода» чун меҳвари аслии муносибатҳои мо бо ҷаҳони муосир воқеӣ, дуруст ва судовар будани худро нишон дод. Ин сиёсат доираи шарикони Тоҷикистонро зиёд намуда, барои таъмин намудани иштироки васеи кишварамон дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ заминаи мусоид фароҳам овард.

Дар сохтори воридоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷои аввал Русия (30,7%), дар ҷойи дуввум Қазоқистон (18,5%) ва дар ҷойи сеюм Чин (16,3%), қарор доранд. Маҳз ҳамин кишварҳо шарикони стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақа маҳсуб мешаванд. Агар амиқтар таҳлил кунем, бо назардошти як қатор омилҳои муҳимтарин шарикони стратегии Тоҷикистон кишвари Узбекистон буда, иқтидори ҳамкориҳо бо он, бахусус дар соҳаҳои мухталифи саноат, аз ҳама бештар аст. Мавқеи дигар давлатҳоро дар (ҷадвали 2.2.2.) дидан мумкин аст.

Дар ин замина, ҳалли масъалаи бунёди бонки муштаракӣ ҳисоббарорӣ яке аз масоили муҳим маҳсуб мешавад. Бинобар ин, то воҳӯрии роҳбарони давлатҳо роҳбарияти ҳукуматҳо ва бонкҳои миллии ду давлат бо мақсади баррасии ин масъала, якҷанд воҳӯрӣ анҷом доданд.

Чадвали 2.2.2.

ҲИССАИ МАМЛАКАТҲОИ ШАРИК
ДАР ВОРИДОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 2017-2022

МАМЛАКАТҲОИ ШАРИК	млн. долл. ИМА						%						Ҷой					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2017	2018	2019	2020	2021	2022
РОССИЯ	903,8	967,9	1009,2	932,6	1280,5	1585,7	32,6	30,72	30,13	29,6	30,4	30,7	1	1	1	1	1	1
ҚАЗОҚИСТОН	514,6	536,6	739,3	757,5	818,5	957,3	18,5	17,03	22,07	24,0	19,4	18,5	3	3	2	2	2	2
ЧИН	556,3	594,1	605,5	438,4	679,7	841,7	20,0	18,85	18,07	18,07	16,1	16,3	2	2	3	3	3	3
УЗБЕКИСТОН	69,3	133,2	190,2	250,2	318,2	377,0	2,5	4,23	5,67	7,9	7,6	7,3	6	4	4	4	4	4
ТУРКИЯ	105,4	124,9	143,5	119,6	158,3	171,6	3,8	3,96	4,28	3,8	3,8	3,3	5	5	5	5	5	5
ЭРОН	61,4	62,1	46,2	48,3	82,0	123,8	2,2	1,97	1,37	1,5	1,9	2,4	7	8	8	8	8	7
ИТАЛИЯ	17,8	36,0	34,5	22,8	22,4	27,9	0,6	1,4	1,03	0,7	0,5	0,5	-	14	13	13	14	12
ПОКИСТОН	24,6	52,4	45,9	11,5	17,1	19,4	0,9	1,66	1,37	0,4	0,4	0,4	13	9	14	9	10	13
ҚИРҒИЗИСТОН	37,9	48,2	42,8	27,2	20,5	13,8	1,4	153	1,27	0,9	0,5	0,3	9	10	11	11	13	14

Сарчашма: Чадвал дар асоси маълумоти омили Фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2020, 2022, 2023. – С. 14. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Ба назари мо чихати боз ҳам рушди ҳамкориҳо дар оянда, пеш аз хама, ба масъалаҳои зерин аҳамияти чиддӣ дода шаванд:

- бунёди комиссияҳои муштарак;
- ифтитоҳи намоёндагии тичоратии ду давлат;
- баргузориҳои намоишгоҳҳои молҳои истеҳсоли ватанӣ;
- бунёди корхонаҳои муштарак;
- таъмини аввалиндараҷаи аҳолии Ҷумҳурии Узбекистон бо барқ;
- бо роҳнамоии ҳамкориҳои дучониба дар соҳаи кишоварзӣ ва саноати коркарди он;
 - истифодаи таҷрибаи бойи истеҳсоли пахта ва ғалладонаи ҳамсоякишвар;
 - дастгирии молиявии соҳибкорони инфиродии ҳар ду давлат;
 - вусъат додани ҳамкориҳои фарҳангӣ;
 - баргузориҳои воҳӯриҳои адибон ва нависандагон;
 - эҳё намудани барномаҳои дучонибаи телевизионӣ;
 - тақвияти марказҳои фарҳангии тоҷик дар маҳаллаҳои тоҷикнишин ва марказҳои фарҳангии узбекӣ дар маҳалҳои узбекнишин;
 - баргузориҳои чорабиниҳои муштаракӣ чашнҳо ва санаҳои муҳими таърихӣ ва фарҳангӣ;
 - ҳамкорӣ дар соҳаи барқарор намудани мактабҳои тоҷикӣ дар маҳаллаҳои тоҷикнишини Узбекистон ва мактабҳои узбекӣ дар маҳаллаҳои узбекнишини Тоҷикистон;
 - муайян намудани квотаҳои давлатӣ барои донишҷӯёни донишқадаҳои олии ин ду кишвар;
 - бунёди заминаи ҳуқуқии ҳамкориҳои стратегии ширкатҳои саноатии ду кишвар бо таваҷҷуҳ ба татбиқи принципҳои шарикӣ стратегӣ ва амсоли он.

Боздидҳои сарони давлатҳо аз кишварҳои якдигар низ ба рушди муносибатҳо тақони мусбат бахшида, таҳкимгариҳои шартномавӣ ҳуқуқии ҳамкориҳо мегарданд. Масалан, дар натиҷаи ташрифи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Қазоқистон дар

соли 1993 санади асосӣ «Аҳднома дар бораи заминаи муносибатҳо байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон» ва зимни сафарҳои минбаъдаи Президенти кишвар ба ин кишвар дар солҳои 1995, 2006 ва 2008 маҷмуи санадҳои фарогири бахшҳои иқтисодию фарҳангӣ байни ду давлат ба имзо расид.

Ташрифи расмӣ аввалини Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Нурсултон Назарбоев ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2000 яке аз рӯйдодҳои муҳим дар таърихи муносибатҳои ду кишвар ба ҳисоб меравад, ки дар рафти он санадҳои байнихукуматию байниидоравии алоқаманд ба соҳаҳои сиёсӣю иқтисодӣ, илмию маърифатӣ ва гумрук ба имзо расиданд.

Санадҳои дигари муҳим оид ба ҳамкории тарафайн дар бахшҳои фарҳангу санъат, маориф, савдою сармоя ва кишоварзӣ, ки дар чараёни сафари расмӣ Президенти Қазоқистон ба Тоҷикистон дар моҳи сентябри соли 2007 ба имзо расиданд, таҳкимбахши раванди муносибатҳои дучониба гардиданд.

Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон бо мақсади ҳалли самарабахши масъалаҳои ҳамкории дучониба, таҳкурсии институтсионалии устувор Шурои Ҷамоҳангсозии байнидавлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон, Шурои Вазирони корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистонро таъсис доданд.

Чаласаҳои Комиссияи байнихукуматӣ оид ба ҳамкориҳои тичорӣю иқтисодӣ, ки солҳои охир доир шуданд, ҳолати муносибатҳо ва амалишавии санадҳои қаблан имзошударо баррасӣ намуда, самтҳои равобити дучонибаро боз ҳам васеътар гардониданд.

Ҳоло асоси шартномавӣю ҳуқуқии муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистону Қазоқистонро беш аз 75 санад ташкил медиҳад. Санадҳои мазкур, асосан, фарогири самтҳои муҳимми ҳамкориҳо, аз ҷумла сиёсӣю иқтисодӣ, сармоягузорию андозбандӣ, бонкӣ ва гумрукӣ, инчунин, ҳарбӣ

ва харбию техникӣ буда, густариши фаъолонаи муносибатҳои минбаъдаро таъмин менамоянд.

Ҳамдигарфаҳмию ҳамоҳангсозии мавқеъҳои ду давлат, ҳамчунин дар доираи созмонҳои байналмилалию минтақавӣ, аз қабили СММ, ИДМ, Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё, СААД ва СҲШ дар шакли ҳамкориҳои зичифода мегардад.

Асоси ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистону Қазоқистонро соҳаҳои саноати сабук, металлургияи ранга, энергетика, нақлиёт, коммуникатсия ва бахши кишоварзӣ ташкил медиҳад. Тоҷикистон ба Қазоқистон электроэнергия, пахта, алюминий ва анвои мухталифи маҳсулоти кишоварзиро содир намуда, аз ин кишвар гандум ва маҳсулоти он, маҳсулоти нафтӣ, оҳан ва нуриҳои минералӣ ворид менамояд.

Соли 2007 масъалаи ташкили «Фонди сармоягузориҳои мустақими Тоҷикистону Қазоқистон» ба мувофиқа расид, ки мақсад аз он татбиқи амалии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар қаламрави ҳар ду кишвар ва хориҷ аз он мебошад.

Умуман, чараҳои инкишофи ҳамкориҳои тичоратӣ иқтисодӣ ва гуманитарӣ байни Тоҷикистону Қазоқистон бо назардошти манфиатҳои мутақобилан муфид ба роҳ монда шуда, дар ин асос муносибатҳои дуҷонибаи сиёсӣ мустақкам мегарданд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки саъю кӯшиши ҳамкориҳои дутарафа тараққӣ ва инкишоф ёфта истодааст ва ҳамаи ин заминаи мустақками шарикӣ стратегӣ ширкатҳои саноатӣ ду кишварро фароҳам сохтаанд.

Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил Федератсияи Русия мавқеи махсусро ишғол намуда, шарикӣ асосӣ стратегӣ эътироф шудааст. Айни замон шарикӣ стратегӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия дар соҳаҳои энергетика, металлургияи кӯҳӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ ба таври барҷаста мушоҳида мешавад. Соҳибкорони тоҷик дар фазои иқтисодии Русия фаъолона ширкатдоранд. Дар назар аст, ки дар оянда ширкатҳои

русӣ дар бунёди нерӯгоҳҳои нави барқию обӣ, истихроҷи нафт, ангишт ва металлҳои қиматбаҳо ширкат варзанд.

Аз соли 1992 то 2020 миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия зиёда аз 250 созишномаи байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравии танзимкунандаи аксарияти соҳаҳои ҳамкорӣ ба имзо расидааст. Санади муҳимтарини байнидавлатӣ – Аҳднома дар бораи дӯстӣ, ҳамкорӣ ва ёрии тарафайн, ба ҳисоб меравад, ки 25 майи соли 1993 ба имзо расидааст. Миёни ду кишвар робитаҳои фаъоли сиёсӣ ва алоқаҳои бевосита дар сатҳи олий ба роҳ монда шудаанд. Роҳбарони ду давлат мунтазам дар доираи сафарҳои расмӣ ва корӣ, инчунин, зимни ҳамоишҳои гуногуни байналмилалӣ мулоқоту вохӯриҳои зиёди судманд анҷом медиҳанд, ки дар рафти онҳо муҳимтарин масъалаҳои ҳамкорӣҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия ба таври мушаххас баррасӣ мегарданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия оид ба аксарияти масъалаҳои концептуалии сиёсати байналмилалию минтақавӣ ва ҳамгироии иқтисодӣ мавқеи ба ҳам наздик доранд. Аз ҷумла, ҷиҳати ҳамкорӣҳои босамар дар доираи чунин созмонҳои байналмилалӣ - СММ, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, ИДМ, Созмони Ҳамкории Шанхай, Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва ғ. аҳаммияти муҳим дода мешавад. Боздиди расмии сарони ду давлат, ки моҳи апрели соли 1999 дар рафти сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Федератсияи Русия ба вуқӯ пайваст, далели рушди собитқадамона ва таҳкимбахши муносибатҳои шарикӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия гардид, ки дар рафти он «Аҳднома дар бораи ҳамкорӣи иттифоқӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия ба асри XXI нигаронидашуда», «Созишнома дар бораи мақом ва шартҳои ҳузури пойгоҳи ҳарбии Русия дар ҳудуди Тоҷикистон» ба имзо расиданд.

Қарордодҳои дар рафти мулоқоти баъдина бадастомада низ барои кишвар аҳамияти хоссаи стратегӣ доранд. Натиҷагирии ин вохӯриҳо чиҳати рушди ҳамкориҳои шарикӣ такони тозае бахшида, дар рафти онҳо механизмҳои суръатбахшии раванди иҷрои қарордодҳои басташуда муайян гардиданд. Ҷонибҳо чиҳати тавсеаи ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ, афзун намудани гардиши мутақобилаи савдо, рушди ҳамкорӣ дар соҳаи гидроэнергетика, истихроҷи нафту газ ва канданиҳои фойданок, густариши ҳамкориҳои ҳарбию техникӣ ва фарҳангӣ диққати махсус медиҳанд.

Дар рафти вохӯриҳо масъалаҳои калидии ҳамкориҳои Тоҷикистону Русия дар соҳаҳои ҳарбию техникӣ ва сарҳадӣ, таъмини амнияти бехатарӣ дар минтақа, тавсеаи робитаҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ, ҳамроҳсозии муҳоҷирати меҳнатӣ мавриди муҳокима қарор ёфта, теъдоди созишнома ва қарордодҳо вобаста ба амалисозии лоиҳаҳои иқтисодии соҳаи гидроэнергетика ва металлургияи ранга, истихроҷи нафту газ ва канданиҳои фойданок ба имзо расонида шуданд.

Ҷониби Федератсияи Русия дар роҳандозии лоиҳаҳои CASA-1000, инчунин оид ба иқдомоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар истифодаи имкониятҳои гидроэнергетикӣ дастгирии худро борҳо изҳор намудааст.

Дар тақвияти қарордодҳои ҳангоми ин ташрифот бадастомада, дар соли 2013 созишномаҳо оид ба таҳвили маҳсулоти нафтӣ ба Тоҷикистон, созишномаҳо дар соҳаи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи шахрвандон дар қаламрави яқдигар ба имзо расида, созишномаҳо оид ба сохтмони неругоҳҳои хурди барқӣ, навсозии қувваҳои мусаллаҳи Тоҷикистон таҳия карда шуданд.

Ҷанбаҳои ҳамкориҳои иқтисодии байни Ҷумҳурии Тоҷикистон Федератсияи Русия, пеш аз ҳама, дар доираи фаъолияти Комиссияи байниҳукумати Тоҷикистону Русия оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ муайян мегарданд. Федератсияи Русия шарикӣ асосии тиҷоратӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, ҳиссаи он дар тавозуни савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 фоизро ташкил медиҳад.

Яке аз самтҳои муҳимми ҳамкориҳои иқтисодии ду ҷониб, ки ба иқтисодиёти ҳар ду кишвар таъсиргуздор аст, маблағгузориҳои сармоягузориҳои Россия ба соҳаҳои иқтисодии кишвар – энергетика, истеҳсолоти саноатӣ, соҳаҳои кӯҳию металлургӣ ва сохтмон, нақлиёти ҳавоӣ ва роҳи оҳан, соҳаи технологияҳои баланд, кишварзӣ ва ғ. мебошад. Ин самтҳо ба сифати самти афзалиятнок ва дорой аҳаммияти хос дар пешбурди шарикӣ стратегии ду кишвар шинохта шудааст.

Ширкати «Газпромнефт» ба Тоҷикистон зиёда аз 40 млн. дол. ИМА маблағгузорӣ намуда, имрӯз тақрибан 60% ҳаҷми умумии маҳсулоти нафтиро таҳвил медиҳад. Лоихаи бузургтарини сармоягузорӣ аз ҷониби Федератсияи Русия Истгоҳи барқии оби «Сангтӯда-1» ба ҳисоб меравад, ки соли 2008 пурра ба истифода дода шуд.

Миёни мақомоти сиёсии хориҷии ду ҷониб муносибатҳои судманди боварибахш ба роҳ монда шудаанд. Аз соли 2008 вохӯриҳои дучониба миёни вазирони қорҳои хориҷӣ мунтазам анҷом ёфта, ҳамасола барномаҳои қорӣ байниидоравӣ ба имзо расонида мешаванд.

Дар натиҷаи чунин ҳамкориҳои судманд, дар шаҳрҳои Екатеринбург ва Уфа, ки минтақаҳои калонтарини Федератсияи Русияро дарбар мегиранд, консулгарҳои генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон кушода шуданд, ки барои ҳифзи манфиат ва ҳуқуқҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар ин минтақаҳо аҳаммияти муҳим доранд.

Ҳамкориҳои ду кишвар дар соҳаи илм, маориф, фарҳанг ва технологияҳои инноватсионӣ низ босамар тавсеа меёбанд. Ин раванд бо таъсисёбии намояндагии КВД «Россотрудничество», Маркази иттилоотӣ фарҳангии Бунёди «Русский мир» дар Тоҷикистон боз ҳам тақвият ёфт. Айни замон дар Тоҷикистон дар баробари Донишгоҳи Славянии Тоҷикистону Русия, инчунин филиали ду донишгоҳи пуриқтидори Москва – Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. Ломоносов ва донишкадаи хӯла ва пӯлоди Москва фаъолият доранд.

Тули солҳои охир теъдоди умумии донишҷӯёни Тоҷикистон, ки дар мактабҳои олии Федератсияи Русия таҳсил мекунанд, зиёда аз 5

хазор нафарро ташкил дода, рӯ ба афзоиш дорад. Тарғиби фарҳанг, забон ва дигар арзишҳои маънавии халқҳои Тоҷикистон ва Русия дар муносибатҳои дуҷониба мақоми хосса доранд.

Бо итминон собит намудан мумкин аст, ки муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Русия, бо назардошти воқеияти муосир, устуворона ва давра ба давра майл ба таъмиқу тавсеа доранд. Дар ҳошияи афзун гардидани нақши дипломатияи иқтисодӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ, муносибатҳои миёни Тоҷикистону Русия боз ҳам тақвият ёфта, онҳо торафт ҷабҳаҳои нав ба нави ҳамкориро мувофиқи имконият, ниёзмандӣ манфиатҳои мутақобила ва наздикии мавқеъ оид ба сиёсати минтақавӣ ва ҷаҳонӣ фарогиранд ва заминаи устувор ҷиҳати густариши шарикӣ иҷтимоӣ байни ширкатҳои саноатӣ ба шумор мераванд. Ҳамин тавр бо боварӣ метавон гуфт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои мустаҳками густариши шарикӣ стратегии ширкатҳои саноатӣ бо ширкатҳои мамолики дуру наздик фароҳам шудааст.

Инчунин Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Мардумии Чин муносибати хуби тиҷорати ба роҳ мондааст.

Пас аз ба даст овардани истиқлолият Тоҷикистон доираи ҳамкориҳои иқтисодӣ бо ҚМЧ хеле васеъ гардид. Тоҷикистон ва Чин бо назардошти ниёзҳои воқеии густариши равобити дуҷониба ва густариши босуръати ҳамкориҳои ду кишвар дар бахшҳои мухталиф дар мавриди роҳандозии равобити шарикӣ стратегии дуҷониба ба тавофуқ расиданд.

Дар ҳоли ҳозир корхонаҳои саноатии Чин ҳамчун сармоягузори аслий дар бахшҳои мухталифи маҷмааи саноатии Тоҷикистон фаъолият мекунанд. Маблағгузориҳои Чин ба инфрасохтори нақлиётӣ ва энергетикӣ Тоҷикистон заминаҳои муносибро барои рушди ҳамкориҳои стратегӣ ширкатҳои саноатӣ ҳарду кишвар фароҳам кардааст. Дар баробари ин, дараҷаи баланди менечменти ширкатҳои чинӣ барои ҳалли мушкилоте, ки дар марҳилаҳои ибтидоии ҳамкориҳои иқтисодӣ ба миён меоянд, мусоидат мекунад. Нуқоти ғавқуззикр омили

асосии фаъолияти бомуваффақияти корхонаҳои муштарак бо иштироки шарикони чинӣ мебошад. Ҳаҷми сармоягузори Чин дар Тоҷикистон, бахусус дар бахшҳои кӯҳкорӣ ва нассочӣ, энергетика, нақлиёт ва кишоварзӣ пайваста афзоиш меёбад. Қобили зикр аст, ки сатҳи баланди рақобатпазирии ширкатҳои чинӣ, таҷриба ва қобилияти мутобиқшавии онҳо дар вазъиятҳои гуногун ба рушди устувори шарикии стратегӣ байни корхонаҳои саноатии ҳарду кишвар мусоидат хоҳад кард. Дар баробари ин ҷиҳати ба роҳ мондани истеҳсоли якҷояи коркарди ашёи хоми маҳаллӣ, аз ҷумла дар саноати сабук, хурокворӣ ва маъданӣ диққати махсус дода мешавад.

Ҳамин тариқ, метавон бо итминон гуфт, ки дар Тоҷикистон барои густариши ҳамкориҳои стратегии ширкатҳои саноатӣ ва ширкатҳои кишварҳои хориҷи наздику дур заминаи мустаҳкам фароҳам оварда шудааст. Ба шарофати сиёсати оқилонаи давлат бо кишварҳои ҳамсоя ва як қатор давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ муносибатҳои нек барқарор гардиданд. Ин як фурсати бузург барои ширкатҳои саноатии кишвари мост, ки бояд дар сатҳу сифати зарурӣ барои роҳандозӣ ва густариши шарикии стратегӣ истифода шавад. Муҳим он аст, ки корхонаҳои саноатии кишвар фаъолияти иқтисодии хориҷии худро дар самти таҳкими шарикии стратегӣ инкишоф диҳанд.

Муҳим ин аст, ки корхонаҳои саноатии кишвар фаъолияти иқтисодии бурунмарзии худро дар самти тақвият бахшидан ба шарикии стратегӣ беш аз пеш рушду инкишоф диҳанд.

2.3. Моделсозии омилҳои муассир бар густариши шарикии стратегӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бо таваҷҷуҳ ба ҳадаф ва вазоифи таҳқиқоти мазкур ба мақсад мувофиқ аст, ки омилҳои муассир ба инкишофи шарикии стратегиро дар бахши саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва дастабандӣ намоем. Тағйироти босуръати иқтисоди байналмилалӣ банақшагирии фаъолиятро дар бозори дохиливу хориҷӣ нисбат ба пештара хеле

мушкилтар ва печидатар кардааст. Солҳои охир рақобат дар муҳити тиҷорати ҷаҳонӣ шиддат гирифта, рақибони нав ба бозор ворид шудаанд.

Шарикии стратегӣ чун дигар бахшҳои фаъолияти иқтисодӣ зеритаъсири омилҳои муайян рушду такомул меёбад ва ё ба мушкилоту мавонез дучор мешавад¹⁰⁵. Баҳогузориҳои нақши омилҳои таъсиррасон дар пешбурди шарикии стратегӣ ва пойдориҳои он аз он ҷиҳат муҳим арзёбӣ мешавад, ки имкон медиҳад, то камбудихо ва монетаҳои рушду инкишофи корхонаҳо шиносӣ шаванд ва тадбирҳои муассир дар ин самт андешида шаванд.

Таҳлили омилӣ яке аз усулҳои маъруф дар таҳқиқоти иқтисодӣ ба шумор меравад¹⁰⁶. Солҳои охир бо таваҷҷуҳ ба пуёии муҳити касбу кор, ки дар асари ҷаҳонишавии иқтисодиёт ба миён меояд, нақш ва аҳаммияти таҳлили омилӣ беш аз пеш меафзояд. Ба ҳамин хотир аст, ки баъд аз даҳаи 90 асри гузашта, аксари олимони иқтисодшинос бештар ба усули таҳлили омилӣ рӯй овардаанд. Ин усул имкон медиҳад, то омилҳои, ки ба равандҳои иқтисодиву иҷтимоӣ таъсири манфӣ ва ё мусбат мегузоранд, баҳогузориӣ ва дар асоси он маҷмуи ҷорабиниҳои зарурӣ омода карда шаванд.

Таҳлили омилӣ бори аввал дар психометрия пайдо шуда, дар айни замон на танҳо дар психология, балки дар нейробиология, ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ, иқтисод, омор ва дигар илмҳо васеъ истифода мешавад. Ҷоҳҳои асосии таҳлили омилҳоро равшаншинос ва антропологи англис Галтон¹⁰⁷ гузоштааст, ки дар омӯзиши фарқиятҳои

¹⁰⁵ Ниг.: Павельев, В. П. Применение факторного анализа для оценки эффективности управления предприятием / В. П. Павельев // Известия МГТУ. – 2013. – №4 (18). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primeneniye-faktornogo-analiza-dlya-otsenki-effektivnosti-upravleniya-predpriyatiem> (дата обращения: 07.09.2022).

¹⁰⁶ Ниг.: Филатов, Е. А. Модификация методов детерминированного факторного анализа модели Дюпона / Е. А. Филатов // Вестник ИрГТУ. – 2015. – №5 (100). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modifikatsiya-metodov-determinirovannogo-faktornogo-analiza-modeli-dyupona> (дата обращения: 07.09.2022).

¹⁰⁷ Ниг.: Клойзнер, В.Д. Взаимосвязь между факторным анализом прироста и факторным анализом индекса роста экономического показателя / В.Д. Клойзнер // Сибирский торгово-экономический журнал. 2013.– №2(18). – С. 9-14.

фардӣ низ саҳми бориз дорад. Спирмен (1904, 1927, 1946), Кэттел (1946, 1947, 1951) ва Пирсон низ дар инкишофи таҳлили омилӣ саҳм доранд.

Вобаста ба ҳадаф ва вазифаҳои мавзуи баҳси мо ба назар мерасад, ки чиҳати муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба густариши шарикӣ стратегӣ бояд гурӯҳи омилҳои баррасӣ карда шаванд, ки аз маҷмуи омилҳои инкишофи фазои касбу кор сарчашма мегиранд. Фазои касбу кор ба унвони як нишондиҳандаи муҳимми иқтисодӣ баромад мекунад. Аз рӯи хусусият, таъсир ва дараҷаи он додани таърифи дақиқи фазои касбу кор душвор аст.

Дар таърифи умумӣ, фазои касбу кор ин як муҳити сиёсӣ, институтсионалӣ ва рафторие мебошад, ки ба самаранокӣ ва хатарҳои марбут ба фаъолияти иқтисодӣ ва сармоягузорӣ таъсир мерасонад. Дар таърифи дигар, фазои касбу корро ҳамчун муҳити институтсионалӣ, сиёсӣ ва танзимкунанда метавон муаррифӣ кард, ки дар он субъектҳои иқтисодӣ ва ширкатҳо фаъолият мекунанд.

Дар таърифи савумӣ, фазои касбу кор ҳамчун маҷмуи ниҳодҳо ва инфрасохтори иҷтимоӣ муаррифӣ мешавад, ки самаранокӣ фаъолияти иқтисодиро таъмин мекунад ва боиси самаранокӣ сармоягузорӣ ва ангезаи рушди он мегардад. Дар ҳар сурат, фазои касби кор бо маҷмуи омилҳои, ки фарогирандаи он аст, ба густариши шарикӣ стратегӣ таъсири ҳалкунанда хоҳад дошт.

Соли 2005 Бонки Ҷаҳонӣ дар гузорише дар бораи натиҷаҳои таҳқиқоте, ки дар 26 000 корхонаи иқтисодии 53 кишвари ҷаҳон гузаронида шуд, омилҳои маҳдудкунандаи фазои касбу корро ба таври зайл муаррифӣ кардааст: “Сиёсатҳои ғайрисамаранок, ноустуворӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ, меъёрҳои андоз ва гумрук, фасоди иқтисодӣ ва сиёсӣ, хароҷоти маблағгузорӣ, сатҳи ҷиноят, сатҳи маҳдудкунии захираҳои инсонӣ, низоми судӣ, танзими меҳнат, иншооти инфрасохторӣ, аз қабилӣ об, барқ, телефон ва нақлиёт, дастрасӣ ба замин ва телекоммуникатсия, таваррум ва тамоюли он, қурби асъор,

чиноятҳои хурд ва чиноятҳои муташаккил, муҳити рақобатӣ, коғазбозӣ ва бюрократизми маъмурӣ, сифати хизматрасониҳои давлатӣ ва ғ¹⁰⁸.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба унвони яке аз кишварҳои рӯ ба тараққӣ аз мушкилоти зиёди иқтисодӣ ранҷ мебарад ва бо мушкилоти мухталиф рӯбарӯ аст. Таваррум ва сатҳи бекорӣ, даромади паст ба ҳар сари аҳоли, пасандозҳои манфии воқеӣ, касри сохтории буҷет ва содироти ночизи молу ҳадамот, рушди ғайрирасмии иқтисодӣ, аз ҷумлаи мушкилоти иқтисодии кишвар аст. Аксари коршиносони иқтисодии кишвар бар он назаранд, ки решаи мушкилоти дар боло зикршуда дар назорати аз ҳад зиёди ҳукумат аз болои фаъолияти хоҷагидорӣ аст ва роҳи ҳалли ислоҳи онҳо дар гузариш аз иқтисоди давлатӣ ба иқтисоди бозорӣ мебошад.

Таҷрибаи кишварҳои гуногун, аз ҷумла Чин, Русия ва кишварҳои Аврупои Шарқӣ низ ин афзалиятро тасдиқ мекунад. Таҷрибаи ин кишварҳо нишон медиҳад, ки гузаштан ба иқтисоди бозорӣ бо ду роҳ имконпазир аст. Дар усули аввал, ки дар Русия ва бархе аз кишварҳои Аврупои Шарқӣ татбиқ шуда буд, ширкатҳои давлатӣ ба бахши хусусӣ дода шуданд. Ба ибораи дигар, танҳо моликияти дороиҳо аз бахши давлатӣ ба бахши хусусӣ гузашт ва монополияи хусусӣ ҷойгузини монополияи давлатӣ гардид. Ба ҷои ин, чиниҳо дар аввал муҳити иқтисодиро рақобатпазир сохта, монеаҳои фаъолияти бахши хусусиро коҳиш доданд. Ин сиёсат рақобатро дар иқтисодии Чин афзоиш дод, дар натиҷа, самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ, секторҳои хусусӣ ва кооперативӣ афзуд. Ба ин тартиб, афзоиши бахши хусусӣ боиси коҳиши саҳми ҳукумат дар иқтисод шуд ва ба ин васила саҳми ширкатҳои давлатӣ дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ коҳиш ёфт.

Маҳз дар асоси ин стратегия, мо метавонем ба рушди бахши хусусии воқеии кишвар ва ба рақобатпазиру шаффофттар шудани фазои соҳибкорӣ умед дошта бошем. Гузоришҳои Бонки Ҷаҳонӣ ва

¹⁰⁸ Ниг.: Ҳисоботи бонки ҷаҳонӣ дар соли 2006. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/12c0f0b355bad0d1bdcbcd396358a8f3-0090012021/original/INT-FY0506--Annual-Report-Russian>.

пажухишҳои густурда дар бораи муҳити касбу кор нишон медиҳанд, ки нишондодҳои иқтисодӣ дар кишварҳое, ки муҳити муносиби тиҷорат доранд, беҳтар аст. Ба ин маъно, ки дар кишварҳое, ки фазои мусоиди сармоягузори ва тиҷорат доранд, факру бекорӣ, таваррум, ғасоди иқтисодӣ, иқтисоди ғайрирасмӣ ва амсоли он камтар аст ва мардум сатҳи зиндагии баландтар доранд.

Ҳоло мепардозем ба тавсифи нишондиҳандаҳои муҳити касбу кор дар пойгоҳи додаҳои Doing Business.

1. Таъсис ва оғози фаъолият (раванди бақайдгирии ширкат)

Дар ин шохис мушкилоти марбут ба оғози фаъолияти нав (раванди бақайдгирии ширкат) инъикос меёбад. Он аз шумораи қадамҳое иборат аст, ки соҳибкор барои оғози фаъолият бояд аз он гузарад: вақти миёнаи лозим барои анҷоми ин раванд ва таносуби харочот ва ҳадди ақали сармояе, ки барои оғози фаъолият ба ҳар сари аҳоли зарур аст. Даромади умумии миллӣ ба назар гирифта шудааст. Нишондиҳандаҳои таъсис ва оғози фаъолият инҳоянд: шумораи равандҳо, вақти миёна (рӯзҳо) барои оғози фаъолияти нав, арзиш (фоиз ба ҳар сари аҳолии даромади умумии миллӣ) ва сармояи минималӣ (фоиз ба даромади умумии миллӣ ба ҳар сари аҳоли).

Яке аз шартҳои оғози расман ва қонунии фаъолият гузаштани раванди бақайдгирии ҳуқуқӣ, интихоби ном, пардохти бочҳо ва андозҳо ва дигар марҳилаҳое мебошад, ки тибқи қонун барои оғози расмии фаъолият бояд анҷом дода шаванд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳафт қадаме вучуд дорад, ки дар зер барои оғози тиҷорати нав тавсиф шудааст, аз ҷумла дарёфти ҳама иҷозатномаҳо, пур кардани варақаҳо ва гирифтани тасдиқ аз мақомоти дахлдор барои оғози қонунӣ ва расмӣ. Барои дастраси ба ин ҳуҷҷатҳо тақрибан 7 рӯз даркор аст (ҷадвали 2.2.1.), дар ҳоле, ки қадамҳои мавриди назар дар Австралия ҳамагӣ дуто буда, ҳамагӣ ду рӯз вақтро талаб мекунад.

Раванди дарёфти шаҳодатномаи таъсиси як коргоҳ. Соҳибкор пас аз сабти номи коргоҳи худ, вазифадор аст, ки муқарраротро риоя кунад ва барои фаъол кардани фаъолиятҳои иқдом намояд, аз ҷумла гирифтани иҷозатномаҳои зарурӣ, пур кардани варақаҳо, риояи дастурҳои санҷишӣ, қоидаҳои беҳатарӣ ва чораҳои марбут ба об, барқ, газ, идораи зиддисӯхтор, экология ва ғайра аст.

Аз рӯи ин шохис Тоҷикистон соли 2020 дар байни 166 кишвари ҷаҳон ҷойи 107-ро ба худ ихтисос додааст (ҷадвали 2.2.2.). Дар умум ин раванд 16 қадам ва муддати тақрибан 85 рӯзро талаб мекунад. Дар кишвари Дания масалан, ин раванд аз 6 қадам иборат аст ва 35 рӯзро дар бар мегирад.

Ҷадвали 2.3.1.

ШОХИСИ БАҚАЙДГИРИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Аврупо ва Осиёи Марказӣ	Сатҳи баланди даромад	Беҳтарин кишвар дар маҷмуъ
Муқаррарот - барои мардон (шумора)	3	5,2	4,9	1
Вақт - барои мардон (бо рӯз)	7	11,9	9,2	0,5
Арзиш - барои мардон (% даромади сари аҳоли)	17,5	4,0	3,0	0,0
Муқаррарот - барои занон (шумора)	3	5,2	4,9	1
Вақт - барои занон (бо рӯз)	7	11,9	9,2	0,5
Арзиш - барои занон (% даромади сари аҳоли)	17,5	4,0	3,0	0,0
Сармояи ҳадди ақали оинномавӣ (% даромад ба ҳар сари аҳоли)	0,0	0,7	7,6	0,0

Сарчашма: Мухосибаи муаллиф дар асоси ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ

Шохиси шуғли қувваи корӣ. Дар ин шохис мушкилоте, ки корфармоён хангоми ба кор қабул кардан, ё аз кор озод кардани коргарон рӯ ба рӯ мешаванд, инъикос шудааст. Диапазони ҳар як шохиси рақами аз сифр то 100 аст. Шумораи зиёдтар нишон медиҳад, ки қоидаҳо саҳттар ва ҷандир нестанд. Нишондиҳандаҳои шуғли қувваи корӣ дар асоси ҷавобҳои, ки ба саволҳои дар варақаҳои анкета додашуда пешниҳод шудаанд, таҳия карда мешаванд. Саволҳои пешбинишуда дар асоси санҷиши дараҷаи озодии амали корманд ва корфармо хангоми бастанӣ шартнома, андозаи вақти корӣ, кор дар рӯзҳои ид ва кори шабона, усули ба кор қабул кардан ва аз кор озод кардани қувваи корӣ,

харочоти ба кор қабул кардан ва аз кор озод кардани қувваи корӣ барои корфармо гузошта шудааст.

Ҷадвали 2.3.2.

РАВАНДИ ДАРЁФИ ШАҲОДАТНОМАИ ТАЪСИСИ ЯК КОРГОҲ

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Аврупо ва Осиёи Марказӣ	Сатҳи баланди даромад	Беҳтарин кишвар дар маҷмуъ
Муқаррарот (шумора)	26	16,2	12,7	-
Мухлат (дар рӯз)	157	17,1	152,3	-
Арзиш (% арзиши анбор)	3,0	4,0	1,5	-
Шохиси назорати сифат дар сохтмон (0-15)	12,0	12,1	11,6	-

Сарчашма: Мухосибаи муаллиф дар асоси ҳисоботи Бонки Ҷаҳонӣ

Ногуфта намонад, ки барои эҷоди ҳамчунин байни шароит дар ишварҳои гуногун, дар бораи қувваи корӣ ва муҳити корӣ баъзе фарзияҳо ба назар ирифта шудаанд

Шохиси гирифтани қарз. Ин шохис меъёрҳои марбут ба огоҳии мардум аз қарзҳо ва ҳуқуқҳои қонунии қарздиҳандагон ва қарзгирандагонро дар бар мегирад. Шохиси ҳуқуқҳои қонунӣ аз 0 то 10 аст ва ҳолҳои баландтар нишон медиҳанд, ки қонунҳо барои фароҳам овардани шароит беҳтар тарҳрезӣ шудаанд. Шохиси иттилооти қарзӣ мавҷудият ва сифати иттилооти бахши давлатӣ ва хусусиро дар бораи қарзҳо нишон медиҳад. Ин шохис аз 0 то 6 аст ва рақамҳои баландтар аз дастрасии бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ ба иттилооти қарзӣ шаҳодат медиҳанд. Нишондиҳандаҳои Тоҷикистон дар ҷадвали зер (ҷадвали 2.3.3.) оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.3.

ШОХИСИ ГИРИФТАНИ ҚАРЗ

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Аврупо ва Осиёи Марказӣ	Сатҳи баланди даромад	Беҳтарин кишвар дар маҷмуъ
Шохиси сатҳи ҳифзи амалиёти қарзӣ (0-12)	11	7,8	6,1	12
Шохиси иттилооти қарзӣ (0-8)	7	6,7	6,8	8
Фарогирии феҳристи кредитӣ (% калонсолон)	0,0	24,0	24,4	100,0
Фарогирии бюрои қарзӣ (% калонсолон)	47,6	41,7	66,7	100,0

Мухосибаи муаллиф дар асоси ҳисоботи Бонки ҷаҳонӣ

Шохиси дастгирии сармоягузорӣ. Шохисҳои зерин се андозагирии намунаҳои Ҳимоя аз сармоягузoron ва ниҳоят шохиси сатҳи Ҳимоя аз сармоягузoronро баррасӣ мекунад:

1. Шаффофияти муомилот (ҳаҷми шохиси ифшо).
2. Қобилият ба муомилоти шахсӣ (дар доираи шохиси масъулияти роҳбар).
3. Имконияти саҳмдорон барои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ суғат кардани рафтори ношоистаи роҳбарон ва коршиносон (шохиси осонии дархости саҳмдорон).

Нишондиҳандаҳои Тоҷикистон дар ҷадвали зер (ҷадвали 2.3.4.) оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.4.

ШОХИСИ ДАСТГИРИИ САРМОЯГУЗОРИ

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Аврупо ва Осиёи Марказӣ	Сатҳи баланди даромад	Беҳтарин кишвар дар маҷмуъ
Шохиси сатҳи ифшои маълумот (0-10)	8,0	7,5	6,5	10
Шохиси масъулияти директор (0-10)	6,0	5,0	5,3	10
Шохиси масъулияти ҳуқуқи роҳбарон (0-10)	6,0	6,8	7,3	10
Шохиси ҳуқуқи саҳҳомон (0-6)	0,0	3,4	4,7	6
Шохиси рушди сохтори идоракунӣ (0-7)	0,0	3,7	4,5	7
Шохиси шаффофияти корпоративӣ (0-7)	0,0	4,1	5,7	7

Сарчашма: Муҳосибаи муаллиф дар асоси ҳисоботи Бонки ҷаҳонӣ

Шохиси пардохти андоз. Нишондиҳандаҳои ин шохис нишон медиҳанд, ки як ширкат ба ҳисоби миёна бояд дар як соли молиявӣ чӣ қадар андоз супорад. Меъёрҳои зикршуда шумораи пардохтҳоеро дар бар мегиранд, ки корфармо бояд таҳти унвони андоз дошта бошад. Соатҳое, ки барои корҳои андоз сарф шудаанд, як фоизи фоида ҳамчун андоз пардохт карда мешавад. Системаи молиявии Тоҷикистон бо

ислохоти тадриҷӣ рӯ ба рӯ шуда, ба таври қобили мулоҳиза коҳиши сатҳи андоз аз корхонаҳо то 25% муҳимтарин ислоҳот дар низоми молиявии Тоҷикистон аст. Андоз аз даромади ширкатҳои ватанӣ 10% ва андози прогрессивӣ аз 12% то 54% муқаррар шудааст. Андозҳои корпоративӣ аз 54% то 25% кам карда шуданд. Ин бахш ширкатҳои сохтмонӣ, нақлиётӣ, таҳқиқотӣ ва назоратро дар бар мегирад. Нишондиҳандаҳои Тоҷикистон дар ҷадвали зер (ҷадвали 2.3.5.) оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.5.

ШОХИСИ ПАРДОХТИ АНДОЗ

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Аврупо ва Осиёи Марказӣ	Сатҳи баланди даромад	Беҳтарин кишвар дар маҷмуъ
Пардохтҳо (шумораи солона)	7	14,4	10,3	3
Вақт (соат дар як сол)	224	213,1	158,8	49
Меъёри умумии андозҳо ва саҳмҳо (% аз ғоида)	67,3	31,7	39,9	26,1
Шохиси пас аз пешниҳод ва расмиёти андоз (0-100)	40,4	68,2	86,7	Дар 2018/19 ҳеҷ

Сарчашма: Муҳосибаи муаллиф дар асоси ҳисоботи Бонки ҷаҳонӣ

Чӣ тавре, мушоҳида гардид, дар аксари ҳолатҳо шохиси унсурҳои фазои касбу кор дар кишвари мо аз нишондиҳандаҳои мушобеҳи кишварҳои аврупоӣ хеле дар сатҳи поин қарор дорад. Ин ҳолат чунин андешаеро ба миён меоварад, ки номусоидии фазои касбу кор ба густариши шарикӣ стратегӣ ҳам бетаъсир намебошад.

Маҷмуаи омории ин пажӯҳиш ҳама ширкатҳои содиркунандаи ғайридавлатӣ мебошанд, ки дар соли 2020 маҳсулоти худро ба кишварҳои хориҷӣ содир кардаанд. Мувофиқи маълумоти оморӣ, ширкатҳои содиркунанда ҳамчун объекти таҳлил интихоб карда шуданд. Интихоби ширкатҳои содиркунанда тавре сурат гирифтааст, ки интихоби намояндагии ҷомеа бошад.

Дар воқеъ, ҳар қадаре ки намуна маҷмуаи оморино бахтар муаррифӣ кунад, натиҷаҳо метавон бо итминон хулосагирӣ кард.

Усули интихоб дар ин таҳқиқот мувофиқи усули тасодуфӣ табақабандӣ гашта аст. Бо ин роҳ, аввал, андозаи интихоб бо истифода аз муодилаи Кохран ҳисоб карда шуд. Сипас дар асоси тақсимои байни вилоятҳо ҳаҷми интихоб мутаносибан байни онҳо тақсим карда шуд. Намунаи таҳқиқоти омории 241 ширкати содироткунанда баррасӣ ва таҳлил карда шуд. Пурсишҳои пажӯҳишӣ инҳоянд:

1. Аз нигоҳи содиркунандагон, муҳимтарин мушкилоти бахши хусусии фазои касбу кор дар Тоҷикистон кадомҳоянд?

2. Сабабҳои аслии тағйирёбии нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳои содиркунандаи Тоҷикистон чист?

Гипотезаҳои таҳқиқот инҳоянд:

1. Байни устуворӣ дар фазои касбу кор ва нишондиҳандаҳои содироти корхонаҳо робита вучуд дорад.

2. Байни шарикӣ стратегӣ ва нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳо робита вучуд дорад.

Баъзе аз нишондиҳандаҳои омории намунаи пурсишнома дар ҷадвали зер оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.6.

ТАСНИФОТИ НИШОНДИҲАНДАҲО

Нишондиҳанда	Ширкат	Теъдод	Вазни қиёсӣ (%)	100 %
Андозаи ширкат	Хурд	76	31,5	+
	Миёна	148	61,5	
	Бузург	17	7	
Навъи фаъолият	Истеҳсол	65	27	+
	Тичорат	93	39	
	Хизматрасонӣ	83	34	
Собикаи корӣ	Аз 1 то 3 сол	21	9	+
	4 то 6 сол	118	49	
	Аз 5 то 10 сол	54	22	
	Беш аз 10 сол	48	20	
Соҳаи фаъолият	Саноати хӯрокворӣ	31	13	+
	Саноати сабук	35	15	
	Гӯшту шир	56	23	
	Кӯҳкорӣ	43	18	
	Қисмҳои эҳтиётӣ	27	11	
	Дигар соҳаҳо	49	20	

Давоми чадвали 2.3.6.

Ҳачми содирот (долл. ИМА)	То 1 млн	112	46	+
	Аз 1 то 3 млн	82	34	
	Зиёда аз 3 млн	47	20	
Вучуди шарикони стратегӣ	Кам	88	36,5	+
	Хеле кам	60	25	
	Миёна	72	30	
	Зиёд	16	6,5	
	Хеле зиёд	5	2	

Посухҳои ширкатҳои содиркунанда ба суоли муҳимтарин мушкилоти муҳити касбу кор, ки бояд аз ҷониби ҳукумат баррасӣ шаванд, дар чадвали зер оварда шудааст.

Чадвали 2.3.7.

ПОСУХХО ДАР РОБИТА БА МУҲИМТАРИН МУШКИЛОТИ ИСТЕҲСОЛ ВА СОДИРОТ

		Интиҳоб нашуд	Интиҳоб шуд	Ҷамъ
Мушкилоти асбор	Теъдод	12	229	241
	Ҷоиз	5,0	95	100
Стратегияи рушд	Теъдод	11	230	241
	Ҷоиз	4,5	95,5	100
Таъминоти молиявӣ	Теъдод	2	239	241
	Ҷоиз	0,8	99,2	100
Дастрасӣ ба иттилоот	Теъдод	15	226	241
	Ҷоиз	6	94	100
Мушкилоти гумрукӣ	Теъдод	6	235	241
	Ҷоиз	2,5	97,5	100
Таъминот бо ашёи хом	Теъдод	17	224	241
	Ҷоиз	7	93	100
Шаркии стратегӣ	Теъдод	4	237	241
	Ҷоиз	2	98	100
Дастирии давлатӣ	Теъдод	6	235	241
	Ҷоиз	2,5	97,5	100

Тавре ки аз чадвали 2.3.7. бармеояд, аз нигоҳи содиркунандагон муҳимтарин масъалаҳои муҳити соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсол ва содирот, ки бояд ба таври очил баррасӣ шаванд, инҳоянд: мавҷудияти фишор дар фазои банақшагирии истеҳсолот ва содирот, масъалаҳои марбут ба маблағгузори бахши истеҳсолот ва содирот, масъалаҳои марбут ба тағйирёбии қурби асбор, масъалаҳои гумрукӣ, мушкилоте, ки аз ҳамкорӣ бо ширкатҳои хориҷӣ ба миён омадааст ва масъалаҳои марбут ба фазои иттилоотӣ.

Вобаста ба саволи дуоми таҳқиқот (Сабабҳои аслии тағйирёбии нишондиҳандаҳои содиротии ширкатҳои содиркунандаи Тоҷикистон чист?) посухҳои ширкатҳои содиркунанда дар ҷадвали 2.3.8. тавсиф шудааст. Қобили зикр аст, ки дар асоси адабиёти таҳқиқотӣ ва мусоҳибаҳо бо коршиносон ва роҳбарони ширкатҳои содиркунанда дар соҳаҳои мухталиф муҳимтарин масъалаҳо ва мушкилоти соҳаи истеҳсолот ва содирот тибқи ҷадвал мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар охир санчида шуданд.

Ҷадвали 2.3.8.

ПОСУХҲО ДАР РОБИТА БА ТАҒЙИРЁБИИ НИШОНДИҲАНДАҲОИ СОДИРОТИИ ШИРКАТҲОИ СОДИРКУНАНДАИ ТОҶИКИСТОН

		Интиҳоб нашуд	Интиҳоб шуд	Ҷамъ
Шарикӣ стратегӣ	Теъдод	16	225	241
	Ҷоиз	7	93	100
Сифати маҳсулот	Теъдод	8	233	241
	Ҷоиз	3	97	100
Логистика	Теъдод	21	220	241
	Ҷоиз	9	91	100
Мушкилоти гумрукӣ	Теъдод	13	228	241
	Ҷоиз	5	95	100
Дастрасӣ ба иттилоот	Теъдод	12	229	241
	Ҷоиз	5	95	100
Таъминот бо ашёи хом	Теъдод	11	230	241
	Ҷоиз	4,5	95,5	100
Намунаи мол	Теъдод	7	234	241
	Ҷоиз	3	97	100
Дастирии давлатӣ	Теъдод	14	227	241
	Ҷоиз	6	94	100

Барои санчиши гипотезаҳои тадқиқотӣ коэффисенти коррелятсия аз рӯи намуд ва миқёси тағйирёбандаҳо ҳисоб карда шуд. Натиҷаҳои санчиш дар ҷадвалҳои зер (ҷадвали 2.3.9. ва 2.3.10.) оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.9.

МУҲОСИБАИ ЗАРИБИ СПИРМЕН

Мушкилоти истеҳсол ва содирот	Санчиши коррелятсия	Устувории фазои соҳибкорӣ
	зарибӣ коррелятсия	0,86
	Сатҳи ҳамбастагӣ	0,000
	Теъдод	241

Дар асоси дараҷаи аҳамиятнокии санҷиши коррелятсияи Спирмен, ки камтар аз 0,05 аст, мо ба хулосае меоем, ки фарзияи сифр рад ва фарзияи вучуди ҳамбастагӣ тасдиқ шудааст (коэффициенти коррелятсия 0,86). Яъне байни муҳити касбу кор ва нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳо устувории қавӣ мавҷуд аст. Аз ин рӯ, фарзияи аввалини таҳқиқот тасдиқ карда мешавад. Яъне аз нигоҳи содиркунандагон миёни устуворӣ дар муҳити касбу кор ва нишондодҳои содирот робитаи қобили мулоҳиза ва нисбатан қавӣ вучуд дорад. Пас, дар ҷумҳурӣ фазои нисбатан мусоиди соҳибкорӣ амал мекунад. Дар ҷунини шароит ба роҳ мондани ҳар гуна фаъолияти ба содирот нигаронидашуда бо таваҷҷуҳ ба бастании шартномаҳои ҳамкорӣ бо ширкатҳои хориҷӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Агар фарзияи сирф тасдиқ мешуд, пас, густариши шарикӣ стратегӣ дар фазои соҳибкорӣ Тоҷикистон маънуву мазмуни иқтисодиашро аз даст меод. Яъне, дар ҷунин шароит ба ояндаи нек ва умедворкунандаи густариши шарикӣ стратегӣ ҷое боқӣ намест.

Дар робита ба тағйирёбии нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳои содиркунандаи Тоҷикистон натиҷаҳои зерин ба даст оварда шуд.

Ҷадвали 2.3.10.

МУҲОСИБАИ КОЭФФИСЕНТИ СПИРМЕН

Тағйирёбии нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳои содиркунанда	Санҷиши коррелятсия	Устувории фазои соҳибкорӣ
	Коэффициенти коррелятсия	0,88
	Сатҳи ҳамбастагӣ	0,000
	Тъдод	241

Дар мавриди мазкур низ бар асоси дараҷаи аҳамиятнокии санҷиши коррелятсияи Спирмен, ки камтар аз 0,05 аст, мо ба хулосае меоем, ки фарзияи сифр рад ва фарзияи вучуди ҳамбастагии қавӣ (коэффициенти коррелятсия 0,88) тасдиқ шудааст. Яъне, байни муҳити касбу кор ва тағйирёбии нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳои содиркунанда устувории қавӣ мавҷуд аст. Аз ин рӯ, фарзияи аввалини

таҳқиқот тасдиқ карда мешавад. Яъне, аз нигоҳи содиркунандагон миёни устуворӣ дар муҳити касбу кор ва нишондиҳандаҳои содироти ширкатҳои содиркунанда робитаи қобили мулоҳиза ва нисбатан маънодор вучуд дорад.

Ҳамин тавр хулосаи кулии ин ду коэффисиент ин аст, ки дар кишвари мо фазои муносиб барои инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ вучуд дорад. Яъне, низоми ниҳодӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, идорӣ ва ташкилӣ тавре ба роҳ монда шудааст, ки имкон медиҳад, то дар сурати риоя кардани принципҳои асосии фаъолияти соҳибкорӣ, бо тавачҷуҳ ба густариши шарикӣ стратегӣ, метавон ба муваффақиятҳои муайян ноил гардид, зеро ҳам фаъолиятҳои марбут ба истеҳсоли молҳои ба содирот нигаронидашуда ва ҳам тағйирёбии нишондиҳандаҳои содирот бо маҷмуи омилҳои муҳити касбу кор ҳамбастагии зич ва маънодор доранд. Ҳоло бо баназаргирии ин асли асосӣ метавонем ба санҷиши вазни қиёсии таъсири омилҳои алоҳида аз маҷмуи омилҳои баррасишуда дар густариши шарикӣ стратегӣ пардозем. Барои ин ба санҷиши омилӣ, омилҳои дар ҷадвали 2.3.7. ва 2.3.8. овардашуда мегузарем.

Ҷадвали 2.3.11.

САНҶИШИ ОМИЛҲОИ МУАССИР БА ШАРИКӢИ СТРАТЕГӢ ДАР ФАЗОИ КАСБУ КОР

Омилҳои муассир ба шарикӣ стратегӣ	Миқдори посух	% аз кулл
Сифати маҳсулот	25	10
Созишномаҳои гумрукӣ	35	14,5
Дастрасӣ ба иттилоот	21	9
Таъминот ба ашёи хом	12	5
Инкишофи фановариҳои иртиботӣ	10	4
Дастгирии давлатии соҳибкорон	5	2
Ҷаззобияти сармоягузорӣ	23	9,5
Муқаррароти танзимкунандаи содирот ва воридот	27	11
Рушди низоми бонкӣ	18	7,5
Сатҳи таҳассуси кадрҳои роҳбарикунанда	14	6
Устувории қурби асъор	0	0
Вучуди созишномаҳои стратегӣ ба кишварҳои ҳамкор	3	1

Давоми ҷадвали 2.3.11.

Муқаррароти андозбандӣ	7	3
Дигар омилҳо	41	17
Ҳамагӣ	241	100

Баъдан, барои муайян кардани таъсири омилҳои амалиёти ба нишондиҳандаи устувории фазои касбу кор, инчунин, робитаи байни устувории омилҳои касбу кор ва шарикии стратегӣ муҳосибаи эконометрикӣ истифода шуд. Тибқи меъёрҳои интиҳоб (хусусан коэффисиенти детерминатсия, шумораи тағйирёбандаҳои муҳим ва мувофиқат бо интизориҳо), шакли хаттӣ шакли функционалии мувофиқ доништа шуд. Дар асоси натиҷаҳои ин модел тағйирёбандаҳои сифати маҳсулот, созишномаҳои гумрукӣ, таъминот ба ашъи хом, инкишофи фановариҳои иртиботӣ дар байни тағйирёбандаҳои таҳқиқшуда таъсири назарраси мусбат дошта, тағйирёбандаи устувории қурби асъор, вучуди созишномаҳои стратегӣ, дастгирии давлатӣ ба устувории шарикии стратегӣ таъсири камтар доранд. Натиҷаҳои модели регрессионии омилҳои самаранки “b” ба шохиси устуворӣ бо назардошти маҳсулнокии ҳамаи омилҳои фазои касбу кор дар ҷадвали 2.3.12. оварда шудааст.

Ҷадвали 2.3.12.

НАТИҶАҲОИ МОДЕЛИ РЕГРЕССИОНИИ ОМИЛҲОЕ, КИ БА ШОХИСИ УСТУВОРИИ ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ ТАЪСИР МЕРАСОНАНД

Омилҳои муассир ба шарикии стратегӣ	Коэффицент	t-статистика	Ҳамбастагӣ
Сифати маҳсулот	0,01***	4,3	0,37
Созишномаҳои гумрукӣ	0,0005***	3,75	0,18
Дастрасӣ ба иттилоот	0,008***	2,64	0,081
Таъминот ба ашъи хом	- 0,045***	3,86	0,22
Инкишофи фановариҳои иртиботӣ	0,003**	2,33	0,083
Дастгирии давлатии соҳибкорон	0,15**	2,01	-
Ҷаззобияти сармоягузорӣ	0,007**	1,92	0,24
Муқаррароти танзимкунандаи содирот ва воридот	0,012**	4,3	0,37
Рушди низоми бонкӣ	0,0055**	3,75	0,18
Сатҳи тахассуси кадрҳои роҳбарикунанда	0,058**	2,64	0,081

Давоми ҷадвали 2.3.12.

Устувории қурби асьор	0,145**	2,01	-
Вучуди созишномаҳои стратегӣ ба кишварҳои ҳамкор	0,043**	2,33	0,083
Муқаррароти андозбандӣ	0,145**	2,01	-
F – Фишер	11,74***	-	1,7
R ²	0,28	-	0,44
Эзоҳ: ***, **, * мувофиқан ҳамбастагиро дар сатҳи 10, 5 ва 1 нишон медиҳад.			

Ҳамин тавр натиҷаҳои таҳлиро хулоса карда, метавон гуфт, ки аз байни омилҳои баррасишуда таъсири бештарро ба густариши шарикии стратегӣ омили “Созишномаҳои гумрукӣ” ба худ ихтисос медиҳанд (14 %). Ин ҳолат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки тарафҳои шарикии стратегӣ зимни ба роҳ мондани ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратии худ бештар ба муқаррароти гумрукӣ аҳаммият медиҳанд. Дар фасли дуюми боби дуюми рисола мо мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар арсаи байнаминталаӣ ва минтақавӣ баррасӣ намуда будем. Шомил будани кишвари мо ба чандин гурӯҳҳои ҳамгирӣ, ба монадаи Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Паймони Амнияти Дастаҷамъӣ, Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ва амсоли он вазъи ҳамлу нақли молу ҳадамотро аз гумрук хеле сода мекунад. Аммо ин зоҳиран кофӣ нест. Кишвари мо бо бисёре аз кишварҳои минтақа дар иттиҳоди гумрукӣ нест ва ин омил, албатта, ба густариши шарикии стратегӣ бетаъсир намебошад. Айни ҳол дар байни баъзе аз кишварҳои собиқ Шуравӣ шартномаҳои гумрукӣ амал мекунанд, ки ҳамлу нақли молу хизматрасониҳоро танзим менамояд.

Дар мавқеи дуум, омили “Муқаррароти танзимкунандаи содирот ва воридот” аст, ки ин табиӣ мебошад. Яъне, шарикони стратегӣ бештар ба муқаррароти танзимкунандаи содирот ва воридот аҳаммият медиҳанд, зеро ҳамкории ширкатҳои мухталифи марбут ба давлатҳои гуногун хоҳ-нохоҳ ба воридот ва ё содироти молу хизматрасониҳо оварда мерасонад. Пас, ҳар қадар, муқаррароти танзимкунандаи содирот

ва воридот содатар, беамониаттар ва шаффоф бошад, ҳамон қадар шарикӣ стратегӣ низ густариш пайдо хоҳад кард.

Табдил додани робитаҳои иқтисодии берунӣ ба самте, ки ба рушди бозори дохилӣ ё милли мусоидат мекунад, ба сатҳи такмили институти хадамоти гумруки ҷумҳурӣ вобаста аст. Дар баробари ин, такмили сохтори хадамоти гумрук ба зинаи нав баромадани ин ниҳод ва кам шудани тафовути самаранокии фаъолияти онро дар муқоиса бо ниҳодҳои хориҷии хадамоти гумрук таъмин менамояд. Бояд гуфт, ки дар натиҷаи тағйироти институтсионалии давраи гузариш, институти хадамоти гумруки ҷумҳурӣ ба сохтори нави ташкилию ҳуқуқӣ, идоракунӣ, функционалӣ ва иҷтимоӣ мубаддал гашт. Вобаста ба ин, такмили фаъолияти ин ниҳод ба як амри муҳим дар пешбурди шарикӣ стратегӣ шинохта мешавад.

Дар мавқеи сеюм, омили “Дастрасӣ ба иттилоот” қарор гирифтааст, ки он низ тасодуфӣ нест. Дар воқеъ, имрӯз иттилоот нақши ҳалқунандаро дар пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ адо менамояд. Дар “Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” гуфта мешавад, ки «дар вусъати фазои иттилоотии ҷаҳонӣ дар баробари тамоюлҳои мусбати созанда, ки огоҳиро аз натиҷаҳои навтарини фаъолияти башарият таъмин мекунанд, ҳамчунин, равандҳои манфии хатарзо барои амнияти иттилоотии кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон нуҳуфтаанд. Бинобар ин, дипломатияи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат ба таъмини амнияти иттилоотии кишварро ҳадафи асосии худ қарор дода, дар доираи пайгирӣ ва татбиқи ин ҳадаф вазифаҳои зеринро ба иҷро мерасонад:

- таъмини дарки воқеӣ ва дақиқи сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби доираҳои васеи ҷомеаи ҷаҳонӣ;
- муаррифӣ ва тарғиби дастовардҳо ва дурнамои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар, пешрафту комёбиҳои фарҳангӣ ва илмӣ он;

- ташвиқи фазои мусоиди кишвар барои сармоягузорӣ, ҳамкориҳои самарабахши иқтисодӣ ва рушди сайёҳӣ;
- мусоидат ба эҷоди воситаҳои самараноки таъсири иттилоотӣ ба афкори ҷамъиятӣ дар хориҷа чиҳати шинохти мусбати Тоҷикистон;
- мусоидат ба тавсеаи имкониятҳои воситаҳои ахбори оммаи кишвар дар фазои иттилоотии байналмилалӣ;
- ба роҳ мондани ҳамкориҳои фаъоли байналмилалӣ дар соҳаи иттилоот;
- муқовимати саривақтӣ ва самаранок ба киберҷиноятҳо ва таҳдидҳои иттилоотӣ ба истиқлолияти давлатӣ ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаддасоти таърихӣ ва арзишҳои ахлоқиву маънавии халқи тоҷик¹⁰⁹.

Аз ин гуфтаҳо метавон ба аҳаммияти муҳимми фарҳангӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ ва сиёсии равандҳои иттилоотӣ дар ҷаҳони муосир пай бурд. Шарикӣ стратегӣ ҳам, дар гарави сатҳи баланди инкишофи фазои иттилоотӣ аст. Ширкатҳои хориҷӣ дар ҳоле ворид ба ҳамкориҳои мутқобилан судманд мешаванд, ки аз вазъи иқтисодиву иҷтимоии Тоҷикистон, захираҳои табиӣ он, имкониятҳои фазои сармоягузорию он ва амсоли он иттилоотӣ кофӣ дошта бошанд.

Хулоса шарикӣ стратегӣ чун як омил муҳимми фазои касбу кор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли табиӣ рушдбандаро ба худ касб намуда истодааст. Вучуди алоқамандии ин омил бо дигар омилҳо гувоҳи он аст, ки фазои касбу кор аз хусусиятҳои хоси пӯёӣ ва тағйирёбандагӣ бархӯрдор мебошад. Яъне, дар сурати ба кор гирифтани сиёсатҳои самараноки иқтисодӣ ва ислоҳоти бунёдӣ, инчунин, андешидани чораҳои мушаххаси ташкиливу идорӣ метавон ба густариши шарикӣ стратегӣ дар заминаи ба роҳ мондани ҳамкориҳои илмиву истеҳсолӣ ва тичоратии ширкатҳои ватанӣ ва хориҷӣ ноил гардид. Вобаста ба ин, вазоратҳо ва

¹⁰⁹ Ниг.: Сомонаи расмӣ ВКХ ҚТ, <http://mfa.tj/pravovaya-osnova-vp/kontsepciya-vneshneypolitiki-respubliki-tadzhikistan.html> (санаи мурочиат: 16.09.2021).

кумитаҳои дахлдори давлатӣ дар ин замина бояд барномаҳои махсусро қабул ва ҷиҳати дар амал татбиқ гардидани онҳо чораандешӣ намоянд.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАҲКИМИ ШАРИКИИ СТРАТЕГИИ ШИРКАТҲОИ САНОАТӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Стратегияи густариши шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ дар шакли бунёд ва инкишофи корхонаҳои муштарак

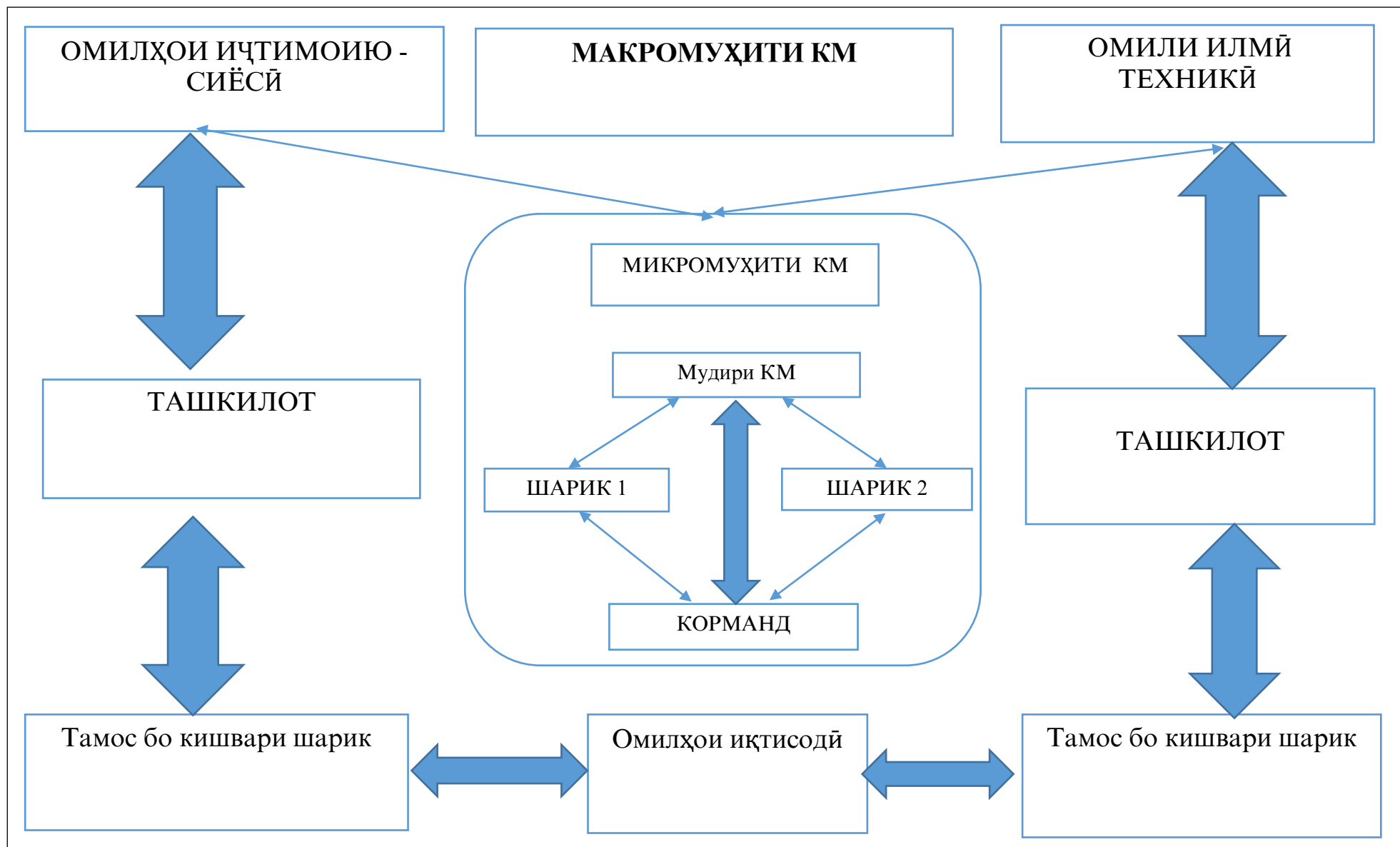
Рушди босуботи иқтисоди миллӣ ба таъмини рақобатпазирии субъектҳои иқтисодӣ, бо тавачҷуҳ ба эҷоди самараи синергетикӣ аз ҳамкориҳои мутақобилан судманди онҳо, вобастагии зич дорад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта собит намуд, ки шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ шартӣ муҳимми инкишофи босубот ва таъмини рақобатпазирии онҳо дар муҳити дохилӣ ва хориҷӣ мебошад. Бо тавачҷуҳ ба ин яке, аз роҳҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатии кишвар дар шароити гузариш аз модели аграрӣ ба модели саноатии пешрафта густариши шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ дар шакли бунёд ва инкишофи корхонаҳои муштарак ба ҳисоб меравад.

Дар даҳсолаи охир мушоҳида мегардад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои мухталифи минтақа ва ҷаҳон равобити хуби иқтисодиву тичоратиро ба роҳ мондааст. Ҳамчунин, мушоҳида мешавад, ки аз байни шаклҳои мухталифи шарикии стратегӣ бештар шакли таъсис ва рушди корхонаҳои муштарак бартарӣ дорад. Новобаста ба ин, пешбурди шарикии стратегӣ байни ширкатҳои ватанӣ ва ширкатҳои хориҷӣ ҳанӯз ҳамкорӣ дар сатҳу сифати ҷавобгӯ ба талаботи рӯз ба роҳ монда нашудааст. Лозим ба ёдоварист, ки шарикии стратегӣ байни ширкатҳои мухталиф, пеш аз ҳама, дар асоси боварӣ ва ба назаргирии шартҳои барои тарафайн судманд ба роҳ монда мешавад, ки коркарди механизми махсус ва аз ҷиҳати илмӣ асоснокшударо тақозо менамояд. Дар робита ба ин ва ботавачҷуҳ ба хусусиятҳои хоси инкишофи равандҳои иқтисодиву иҷтимоӣ дар фазои пасошуравӣ, коркарди механизми пешбурди шарикии стратегии ширкатҳои ватанӣ ва хориҷӣ аз масоили муҳим ва мубрами рӯз ба шумор мераванд.

Бояд эътироф кард, ки Тоҷикистон дорои зарфияти бузурге дар самти инкишофи соҳаи саноат мебошад. Чунончи, ки Д.Т. Мирзоева кайд менамояд: “Чумхурии Тоҷикистон дорои заминаҳои воқеии рушди саноат, аз ҷумла захираҳои бойи табиӣ, қувваи корӣ, манбаҳои кофии энергияи сабз, мавқеи мусоиди ҷуғрофӣ, мавҷудияти бозорҳои дохиливу хориҷӣ, иқлими мусоид барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар омилҳои пешбарандаи истеҳсолоти саноатӣ аст, ки барои тараққиёти босуръати тамоми бахшҳои он, бахусус саноати маъдан ва металлургия, мошинсозӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмон, саноати сабук, хӯрокворӣ, дорусозиву кимиё ва дар ин замина, ба рушди истеҳсолоти миллӣ шароити мусоид фароҳам меорад”¹¹⁰. Истифодаи самаранок аз захираҳои мавҷуд тақмили низоми идоракунии корхонаҳо, бо таваҷҷуҳ ба таҷдиди сохтории онҳо, густариши ҳамкориҳои иқтисодии беруна, таъмини самарани синергетикӣ ва мубодилаи таҷрибаҳои байниҳамдигарӣ тақозо менамояд.

Солҳои охир ба хоҳири рушди минбаъдаи фаъолияти шарикӣ стратегӣ дар ҷумхуриӣ як силсила ислоҳотҳои муҳимму ҷиддӣ амалӣ шуданд, ки мақсади асосии онҳо, пеш аз ҳама, афзоиши мунтазами тавлиди маҳсулоти ватанӣ, муҳайё сохтани ҷойҳои нави корӣ, истифодаи самараноки захираҳои мавҷуда ва ба ин васила баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум мебошад. Раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва пайдо гаштани рақобати шадид дар муносибатҳои нави бозоргонӣ моро водор месозад, ки ҷузъҳои таркибии ин бахши муҳимми иқтисодиётро мавриди таҳлилу баррасии амиқ қарор диҳем. Тавре ки маълум аст, яке аз ҷузъиёти асосии ин раванд фаъолияти корхонаҳои муштарак мебошад, ки маъмулан дар муҳити хеле мураккаби иқтисодӣ ва иҷтимоӣ сиёсӣ фаъолият мекунанд (расми 3.1.1.).

¹¹⁰ Ниг.: Мирзоева, Д.Т. Мавқеи саноат дар рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Т. Мирзоева // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2022. – № 4-1 (58). – С.133-137.

Расми 3.1.1. Муҳити фаъолияти корхонаҳои муштарак

Самтҳои асосии фаъолияти корхонаҳои муштарак ин истеҳсоли маҳсулоти саноати сабук ва молҳои истеъмолӣ, амалиётҳои тиҷоратӣ, содирот ва воридоти молҳо, коркарди маҳсулоти хоҷагии халқ, телекоммуникатсия, истихроҷ ва коркарди канданиҳои ғоиданок ба ҳисоб мераванд. Аслан, то соли 1991 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон корхонаи муштарак фаъолият надошт ва бо шарофати Истиқлолияти давлатӣ имконияти ташкил намудани корхонаҳои муштарак фароҳам оварда шуд. Аввалин корхонаи муштарак, ки бо ҷалби сармояи хориҷӣ бунёд гардид, корхона оид ба истихроҷи тилло – «Зарафшон» мебошад, ки то ҳол фаъолият дорад.

Корхонаи муштарак «Зарафшон» дар заминаи корхонаи истихроҷи тиллои Тоҷикистон, ки соли 1990 ба фаъолият оғоз кардааст, ташкил шудааст. Дар он вақт корхона ашъи хом истеҳсол мекард. Моҳи сентябри соли 1994 дар якҷоягӣ бо ширкати бритониёии Commonwealth and British Minerals, PLC корхонаи муштарак «Зарафшон» бо шартҳои 51:49 ташкил ёфт. Истеҳсоли асосии корхона пас аз истифодадиҳии навбати аввал дар моҳи январӣ соли 1996 дар як сол 2 тонна тиллои маркаи «Дор»-ро ташкил дод. Дар миёнаҳои соли 2007 сахмияҳои ширкатро ширкати чинии Zijin Mining Group Co., Ltd ба даст овард. Ҳоло 75 дарсади сахмияҳои корхонаи муштарак тоҷику чинии «Зарафшон» ба ширкати чинии Zijin Mining Group Co. Ltd ва 25 дарсади боқимонда ба Ҳукумати Тоҷикистон таълуқ дорад. Ин ширкат дорои шӯъбаҳои сершумор буда, зиёда аз 2000 нафар коргарро дар бар мегирад. Ахиран ин ширкат аз тариқи коркарди кимиёвии сангҳо низ тилло тавлид кардааст. Ин ширкат ба коркарди бузургтарин конҳои тиллои Тоҷикистон - Тарор ва Ҷилав машғул аст, ки дар 44-километрии шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд ҷойгир шудаанд. Он дорои як сикли технологияи анҷомёфта: истихроҷ, коркард ва металлургия - коркарди тилло барои истеҳсоли тиллои тайёр буда, беш аз 70 дарсади тиллои Тоҷикистонро истеҳсол мекунад.

Ҳамчунин, дар Шимоли Тоҷикистон боз як корхонаи муштарак истихроҷи тилло бо ширкати сармоягузори Канада фаъолият дорад, ки он КМ “Апрелевка” мебошад. Корхонаи муштарак Тоҷикистону Канада “Апрелевка” дар рустои Қансайи вилояти Суғд воқеъ аст. Дар ин ҷо то соли 1985 маъдани сурбу руҳ истихроҷ мешуд, баъдан дар заминаи конҳои тилло Кони тиллои Қайроқум ва соли 1995 дар заминаи он корхонаи муштарак «Апрелевка» таъсис ёфт. Саҳми ҶТ дар сармояш 51%, саҳми ширкати канадагии Gulf 49% мебошад. Моҳи апрели соли 2011 Gulf UK аз ҷониби Central Asian Minerals and Resources PLC (SAMAR) ва дар баробари он 49% дар корхонаи муштарак «Апрелевка» харидорӣ шуда, дар бозор ҳамчун як ширкати истихроҷи маъдан бо нияти рушди КМ сабти ном шуд. Моҳи декабри соли 2011 Ҳукумати Тоҷикистон тавассути Идораи геология ба Апрелевка барои Кони Дашти (Степное) иҷозатномаи иловагии иқтишофи геологӣ дод.

Базаи ашёи хоми корхонаро маъданҳои Апрелевка, Қизил Чеку, Бургунд, Иккижелон ва дигар конҳои хурд ташкил медиҳанд. Маъданҳо бо роҳи кушод истихроҷ карда мешаванд. Ҳангоми аз нав тақсим кардани онҳо ҳӯлаи тиллову нукра ба даст меояд. Ҳосилнокии миёнаи корхона дар як сол 180 ҳазор тонна маъданро ташкил медиҳад.

Корхонаи дигари муштарак КМ “Пакрут” мебошад. Кони тиллои “Пакрут” дар минтақаи Вахдат ҷойгир аст. Ин кон ҳанӯз соли 1972 кашф шуда буд. Аз соли 2005 то соли 2008 иқтишофи пешакии Кони тиллоро мутахассисони Ҷамъияти дорой масъулияташ маҳдуди «Пакрут» ва Корхонаи воҳиди «ЮТГРЕ»-и Саридораи геология анҷом доданд. Корро ширкати англисии Criso Resources маблағгузорӣ кардааст. Тибқи шартҳои созишномаи литсензионӣ, Criso нақша дорад, ки ҳамасола 660 ҳазор тонна маъдан истихроҷ карда, ҳаҷми истихроҷро ба 1,32 миллион тонна расонад. Дар баҳори соли 2010 Criso захираҳои Кони Пакрутро 33% зиёд карда, бо дараҷаи қатъии 0,5 грамм барои як тонна маъдан 111,3 тоннаро ташкил дод. Мувофиқи асосҳои фаннӣ-иқтисодӣ, давраи

коркарди кони “Пакрут” 14 сол буда, дар ин муддат Criso тасмим гирифтааст, 857 ҳазор унсия тилло ва 123 ҳазор унсия нукра тавлид кунад.

Арзиши умумии лоиҳа тақрибан 108 миллион доллари ИМА-ро ташкил медиҳад. Дар асосноккунии техникӣ-иқтисодӣ, бо нархи тиллоӣ 1250 доллар барои як унсия, давраи бозпардохти тилло 2,7 сол ва ҳосилнокии миёнаи тилло дар 4 соли аввал 82 ҳазор унсияро дар як сол ташкил намуд.

Ширкат нақша дорад, ки ба васеъ кардани роҳҳо ба сӯи саҳро ва кашидани хатти барқи 110 кВ корхонаро тавсеа диҳад. Қарор аст, як корхонаи истихроҷи тилло бо иқтидори коркарди 600 ҳазор тонна маъдан дар як сол бунёд шавад. Ба ин монанд корхонаҳои муштарак дар Тоҷикистон зиёданд, ки тавсифи ҳамаи онҳо дар доираи кори диссертатсионӣ ғайриимкон мебошад. Муҳим ин аст, ки аксари ин корхонаҳои дорои сармоия зиёд ва кадрҳои баландихтисос буда, ба таври босубот фаъолият менамоянд.

Таъсис ва ташаккули корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон давраҳои зеринро дар бар мегирад:

Дар давраи аввал, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳои муштарак бо иштироки сармоия хориҷӣ таъсис дода мешуданд, ки мақсади асосии онҳо гирифтани фоида ба ҳисоб мерафт.

Имрӯз кишвар имконияти рушди корхонаҳои муштарак дар соҳаҳои истеҳсолӣ, тичоратӣ, саноати ресандагию бофандагӣ, истеҳсоли нӯшобаҳо ва оби минералӣ ва ғайраро дорад. Қиҳати ошкорсозии мавқеъ ва нақши корхонаҳои муштарак ва саҳми онҳо дар рушди иқтисоди миллӣ зарур шуморидем, ки дар асоси маълумотҳои оморӣ фаъолияти онҳоро таҳлил намоем.

Тибқи маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 624 (соли 2019) корхонаҳои муштарак бо сармоия хориҷӣ ба қайд гирифта шудааст.

Таҳлили соҳавии онҳо нишон медиҳад, ки аксарияти корхонаҳои муштарак дар соҳаи тиҷорату истеҳсоли металлургияи ранга, коркарди пахта, канданиҳои фойданок ва истеҳсоли нӯшобаҳо фаъолият менамоянд. Пеш аз ҳама, диққати ҷиддӣ ба шумораи корхонаҳои муштарак фаъолияткунанда дода шудааст, ки дар ҷадвали 3.1.1. дарҷ гардидааст.

Мувофиқи маълумоти ҷадвали 3.1.1. дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон агар шумораи корхонаҳои муштарак дар соли 2002 101 ададро ташкил дода бошанд, он гоҳ ин нишондиҳанда дар соли 2019 ба 624 ва ё ин ки 6.1 маротиба афзоиш ёфтааст. Аз рӯи минтақаҳо шумораи зиёди корхонаҳои муштарак дар ҳудуди шаҳри Душанбе ҷойгиранд. Соли 2002 шумораи корхонаҳои муштарак дар шаҳри Душанбе 60 ададро ташкил карда, дар соли 2013 бошад, ба 143 ва дар соли 2019 ба 499 адад расидааст, ки нисбат ба соли 2002 8,3 маротиба зиёд аст. Дар соли 2002 дар вилояти Суғд шумораи корхонаҳои муштарак 29 ададро ташкил намуда, дар соли 2019 ба 26 адад расид, ки нисбат ба соли 2002 0,10 маротиба кам мебошад. Дар вилояти Хатлон бошад, шумораи корхонаҳои муштарак дар соли 2002 8 ададро ташкил намуда, дар соли 2019 ба 29 адад расонида шуд, ки нисбат ба соли 2002 3,6 маротиба зиёд гардидааст. Инчунин, дар НТМ дар соли 2002 шумораи корхонаҳои муштарак 4 ададро ташкил намуда, дар соли 2019 ба 69 адад расид, ки нисбати соли 2002 17,2 маротиба зиёд гардидааст. Дар ВМКБ шумораи корхонаҳои муштарак дар соли 2002 вуҷуд надошт ва дар соли 2019 1 ададро ташкил медиҳад.

Мақсади ҳар як субъекти хоҷагидорӣ, аз ҷумла корхонаҳои муштарак дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани фоида мебошад, аз ин нуқтаи назар зарур шуморидем, то дар ҷадвали 3.1.1. маълумотро оид ба нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти корхонаҳои муштарак амалкунанда дар ҳудуди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври пурра нишон диҳем.

**ШУМОРАИ КОРХОНАҲОИ МУШТАРАК
ДАР ҲУДУДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Нишонди-ҳо Минтақаҳо	С О Л Ҳ О												
	2002		2013		2014		2015		2018		2019		2019 нисбат ба 2002
Ҷумҳурии Тоҷикистон	Воҳид	%	Воҳид	%	Воҳид	%	Воҳид	%	Воҳид	%	Воҳид	%	% Маротиба
		101	100	172	100	190	100	221	100	649	100	624	100
ш. Душанбе	60	59.4	143	83.1	159	83.7	190	86	507	78.1	499	80	8,3
в. Суғд	29	28.7	19	11.1	21	11	21	9.5	34	5.3	26	4,2	-010
в. Хатлон	8	7.9	3	1.7	2	1	1	0.4	29	4.4	29	4,6	3,6
НТМ	4	4	6	3.5	7	3.8	8	3.7	78	12.1	69	11,1	17,2
ВМКБ	-	-	1	0.6	1	0.5	1	0.4	1	0.1	1	0,1	-

Сарчашма: Муҳосибаи муаллиф дар асоси маълумоти Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2021. – С.371. аз ҷониби муаллиф таҳия гардидааст.

Бояд эътироф кард, ки имрӯз фаъолияти корхонаҳои муштаракӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи асосии ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Бештар аз 600 корхонаҳои муштаракӣ, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтаанд, нисбат ба баъзе кишварҳои ИДМ (масалан, Туркманистон ва Қазоқистон) чандон зиёд набошад ҳам, вале таҳлили вазъияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баҳши муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ нишон медиҳад, ки баъди қабули санадҳои меърию ҳуқуқӣ оид ба ҷалби сармояҳои хориҷӣ шумораи корхонаҳои муштарак хеле афзуд. Вале ин маънои онро надорад, ки онҳо бидуни мушкилот рушд меёбанд.

Бо вучуди мураккаб будани вазъияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи корхонаҳои бо ҷалби сармояи хориҷӣ фаъолияткунанда меафзоянд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои муҳимми қонунгузорӣ, аз қабili қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузориҳои хориҷӣ”, “Дар бораи дастгирии давлатии соҳибкорӣ”, “Кодекси граждани, меҳнат ва андозу гумрук” чиҳати ҳимоя ва ташвиқи манфиатҳои сармоягузорон таҳияву қабул шудаанд. Айни замон низоми қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сармоягузорони хориҷӣ чунин имкониятҳои фароҳам овардааст:

- 1) иштироки ҳиссаӣ дар корхонаю ташкилотҳо якҷоя бо шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- 2) таъсиси корхонаҳои, ки пурра ба сармоягузорони хориҷӣ тааллуқ доранд;
- 3) харидани амвол, аз ҷумла саҳмияҳо ва дигар коғазҳои қиматнок;
- 4) мустақилона ё бо иштироки шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба даст овардани ҳуқуқи истифодаи замин ва дигар манбаъҳои табиӣ, инчунин, дигар ҳуқуқҳои амволӣ;
- 5) бастанӣ шартномаҳо бо шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар онҳо шаклҳои дигари сармоягузориҳои хориҷӣ пешбинӣ шудаанд.

Ташкилотҳои дорои сармояи хориҷӣ дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайди давлатӣ гирифта мешаванд. Бақайдгирии давлатии корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ ҳангоми мавҷуд будани ҳуҷҷатҳои зерин сурат мегирад:

- аризаи хаттии яке аз муассисон бо хоҳиши ба қайд гирифтани корхона;

- ду нусхаи шартномаи таъсиси аз тарафи натариус тасдиқшуда (дар сурати вуҷуд доштани якчанд муассиса);

- маълумотнома ба иштирокдорон, ки барои пардохт ба фонди ибтидоӣ қодир будани онҳоро (бо тарҷумаи тасдиқшудаи он ба забони тоҷикӣ ва русӣ) тасдиқ мекунанд;

- расид (квитансия) дар бораи пардохтани пули бақайдгирӣ.

Мақомоти бақайдгирандаи корхонаи дорои сармояи хориҷӣ дар муҳлати даҳ рӯз ба Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бақайдгирии корхонаи мазкур хабар медиҳад. Даст кашидан аз сабту қайди давлатӣ танҳо бо сабаби вайрон намудани қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тартиби ташкили корхонаҳо ё мутобиқат накардани ҳуҷҷатҳо ба талаботи муқарраршудае, ки барои бақайдгирӣ заруранд, мумкин аст. Аз қайд накардани мақомоти дахлдор бо тартиби судӣ шикоят кардан мумкин аст. Корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ метавонанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он корхонаҳои фаръӣ, филиалҳо, намояндагиҳо ва дигар воҳидҳои алоҳида дошта бошанд. Онҳо бо риоя намудани шартҳо барои ташкили корхонаҳо бо тартиби муқарраршуда барпо мегарданд.

Муҳлат, ариза, тартиби амонатгузорӣ ва арзёбӣ намудани пули супурдаи ҳар як иштирокчӣ ба фонди ибтидоӣ дар ҳуҷҷатҳои таъсиси корхонаи муштарак пешбинӣ мешавад. Арзиши амволе, ки иштирокдорони корхонаи дорои сармояи хориҷӣ ба сифати амонати худ ба фонди ибтидоии корхона мегузаронанд, бо мувофиқати байни иштирокдорони корхонаи дорои сармояи хориҷӣ муайян мегардад. Ҳадди ақали сармояи хориҷӣ дар фонди оинномавии корхона ба андозаи на кам

аз 10 000 (даҳ ҳазор) маоши ҳадди ақали дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар лаҳзаи ба қайдгирии корхонаҳо муайян карда мешавад.

Иштирокчиёни корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ сахми худро ба фонди оинномавии корхона дар шакли пулӣ ё дар шакли дигар ворид менамоянд. Ҳар як иштирокчӣ уҳдадор аст, ки дар муддати як соли баъди бақайдгирӣ сахмҳои дар ҳуҷҷатҳои таъсисӣ зикршударо ба фонди оинномавии корхонаи дорои сармояи хориҷӣ ворид намояд. Ҳангоми иҷро накардани шартӣ зикргардида Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суд дар бораи ин корхонаро таъсиснаёфта эътироф кардан муроҷиат менамояд. Қарори суд дар бораи корхонаи дорои сармоягузори хориҷӣ таъсиснаёфтаре эътироф кардан аз тарафи суд ба маълумоти мақомоти бақайдгирандаи ин корхона расонида, дар матбуот чоп мешавад.

Корхонаҳои дорои сармояи хориҷӣ, ки дар фонди ибтидоии онҳо сармояи хориҷӣ 30% ва зиёда аз ин мебошад, ҳуқуқ доранд, ки маҳсулоти (қору хизматрасонии) истеҳсоли худро содир намоянд. Дар баробари ин, онҳо ҳақ доранд, ки мустақилона нархи маҳсулоти истеҳсолкардашон, тартиби фурӯши онро муқаррар намоянд ва расонандагони маҳсулотро (қору хизматро) интихоб кунанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳоло рӯ ба иқтисоди бозорӣ ниҳодааст, дорои захираҳои бойи моддӣ ва интеллектуалист, ки барои ҷалби сармоягузори хориҷӣ асос шуда метавонад. Таваккали аз дастдиҳии сармоя ва нагирифтани фоида аз сармоягузори худ сармоягузoronро ором намегузорад. Аз ин рӯ, сармоягузорони хориҷӣ дар давлатҳо бештар ба кафолатҳои, ки ба онҳо дода мешаванд, оид ба сармоягузориашон диққати ҷиддӣ медиҳанд. Қонунгузори кишвар барои сармоягузoron ва фаъолияти сармоягузорӣ маҷмуи кафолатҳоро муқаррар намуда аст, ки мувофиқи он, ҳам барои сармоягузорони ватанӣ ва ҳам барои 79 сармоягузорони хориҷӣ низоми ягона ташаккул дода шудааст. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи ин кафолатҳоро дар худ таҷассум менамояд, аз ҷумла

боби дуҷуми ин қонун пурра ба кафолатҳои сармоягузoron бахшида шудааст.

Мувофиқи қонуни мазкур, давлат кафолати ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoronро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон додааст: “Давлат баробарҳуқуқи сармоягузорони хориҷӣ ва ватаниро кафолат дода, ба поймолкунии ҳуқуқи сармоягузoron вобаста ба мансубияти шаҳрвандӣ, миллат, забон, чинс, наҷод ва эътиқоди динӣ роҳ наметад” Инчунин, мувофиқи қонуни мазкур, сармоягузoron ҳуқуқ доранд:

1. Ба сармоягузорони ватанӣ – дар бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пули миллӣ ва (ё) асъори хориҷӣ, мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, суратхисобҳо кушоянд;

– бо салоҳиди худ даромади аз фаъолият бадастовардари баъди супоридани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ истифода намоянд.

2. Ба сармоягузорони хориҷӣ – ҳуқуқи ба берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол додани маблағи даромади онҳо бо асъори хориҷӣ, ки бо роҳи қонунӣ дар натиҷаи фаъолияти сармоягузорӣ ва истехсолӣ ба даст омадаанд, кафолат дода мешавад¹¹¹.

Мутобиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ”, воридоти моле, ки барои татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи маблағҳои созишномаҳои грантӣ (қарзӣ) амалӣ мешаванд, аз андоз аз арзиши иловашуда ва боҷи гумрукӣ озод ҳастанд¹¹². Сармояи хориҷӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон миллӣ ва реквизицисия (мусодира) қарда намешаванд, лекин мувофиқи моддаи 266 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ҳолатҳои офатҳои табиӣ, садама, касалиҳои сироятӣ, эпидемия, талафоти ҳайвонот ва дигар ҳолатҳои истисноии фавқулода

¹¹¹ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ”. – Душанбе, [Манбаи электронӣ]. www.mmk.tj. (санаи мурочиат 14.09.2021).

¹¹² Ниг.: Кодеси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2013. – 266 с.

молу мулк метавонад аз молик, мутобиқи тартиб ва шартҳои муқарраргардидаи қонунгузорӣ, ба манфиати ҷомеа гирифта шуда, ба ӯ арзиши молу мулки реквизицияшуда пардохта шавад.¹¹³

Дар ҷумҳурӣ сол аз сол ҳаҷми сармоягузори хориҷӣ зиёд шуда истодааст. Сабабҳои асосии зиёд шудани сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ», ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андоз ва Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пешниҳод намудани имтиёзҳои иловагӣ дар соҳаҳои энергетика ва саноат, коркарди ниҳои нахи пахта ва таъсиси мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ, аз ҷумла Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шурои машваратӣ оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд. Сармоягузори хориҷӣ ба рафти дигаргунсозии иқтисодии ҷумҳурӣ метавонад таъсири назаррас расонанд.

Таъсиси Шурои машваратии назди Президенти мамлакат (соли 2008) оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва амалигардонии чорабиниҳо шаҳодати тамоюли ҷумҳурӣ ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ мебошад. Қадам ба қадам шароитҳои мусоид ҷиҳати ҷалби сармояи хориҷӣ, дастгирии сохторҳои бозоргонӣ ва рушди системаи тижорати молиявӣ-бонкӣ фароҳам оварда мешавад. Тартиби бақайдгирии корхонаҳо ва корхонаҳои муштарак бо дигар намудҳои моликиятдорӣ сода карда шудааст. Дар даврони соҳибистиклолӣ дар кишвар 58 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ дар самти сохтмону таҷдиди роҳҳои мошингард ва роҳи оҳан, бунёди инфрасохтори онҳо ва таҳким бахшидани иқтидори техникий соҳа ба маблағи 26,6 миллиард сомонӣ амалӣ гардида, ҳоло корҳо дар ин самт бомаром идома доранд¹¹⁴

¹¹³ Ниг.: Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум) матни расмӣ // Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2000. – 246 с.

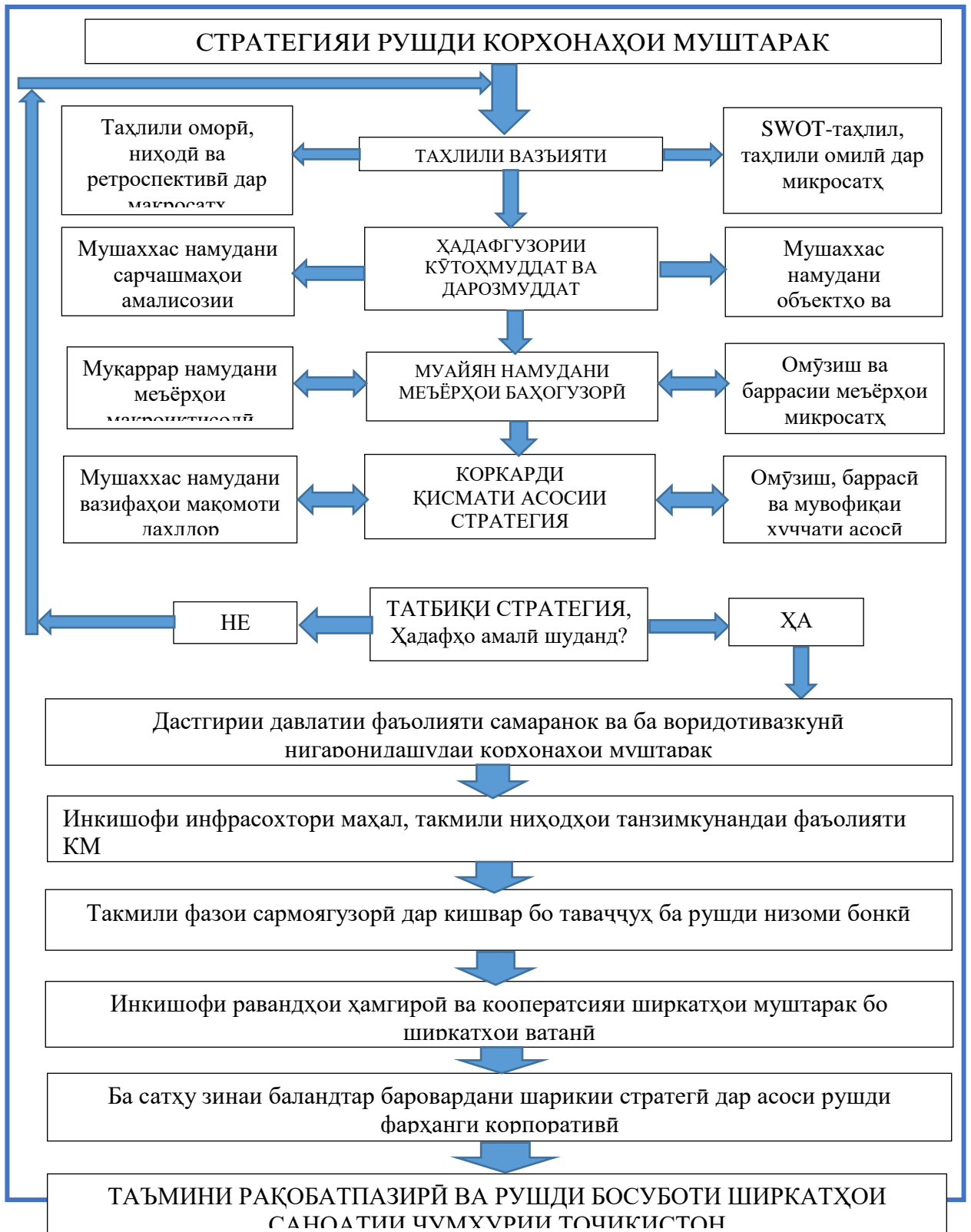
¹¹⁴ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 28.12.2023

Албатта, мушкилоти рушди корхонаҳои муштаракро танҳо дар сатҳи макроиқтисодӣ ҷустуҷӯ кардан чандон ба мақсад мувофиқ нест. Аз нуқтаи назари густариши шарикии стратегӣ агар ба ин масъала нигоҳ кунем, мушкилоти сатҳи микроиқтисодӣ шояд бештар дар ин росто матраҳ бошад.

Ин ҷо масоили менечменти корхона, идоракунии фаъолияти бурунмарзии он, фарҳанги бурдани гуфтушунидҳо, бастании шартномаҳои ҳамкорӣ, масъулиятшиносӣ, маркетинг ва амсоли он низ нақши муҳимро иҷро мекунанд. Мушкилоти асосӣ, инчунин, баррасии ҳалли манфиатҳои шарикон, таҳлили дурусти муқоисавии афзалияти тавозуни манфиатҳо нисбат ба дигар роҳҳои бартараф кардани низоъ дар ҳар як ҳолати мушаххас мебошад. Вобаста ба миқдори гузаштҳои, ки барои ҳалли созиш заруранд, инчунин, бо назардошти захираҳои дар ихтиёри тарафҳо мавҷудбуда иштирокчиён метавонанд стратегияи рафтореро, ки аз «гуфтушунид» фарқ мекунад, интихоб кунанд, яъне рафторе, ки ба мувозинати манфиатҳо бо роҳи гузашткунӣ оварда расонад. Аз ҷумла, онҳо метавонанд стратегияи ноил шудан ба ҳадди аксарро дар вазъияти кунунӣ интихоб кунанд ё аз мубориза бо баромадан аз корхонаи муштарак даст кашанд ва ғ. Умуман, ҳаллу фасли мушкилоти мазкур нигоҳи куллиро дар асоси равиши системавӣ тақозо менамояд.

Дар ҷунини шароит андешидани ҷораҳои мушаххас дар қолаби коркард ва татбиқи “Стратегияи рушди корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба мақсад мувофиқ мебошад. Ҷанбаҳои методи коркарди ҷунини стратегияро дар шакли алгоритм метавон ба таври зерин (расми 3.1.2.) тасвир кард.

[манбаи электронӣ]. <http://www.president.tj/node/32191>. (санаи муроҷиат 20.02.2023).

Расми 3.1.2. Алгоритми коркард ва татбиқи стратегияи инкишофи корхонаҳои муштарак дар ҶТ

Стратегияи мазкурро метавон дар заминаи таҳқиқоти мақомотҳои махсуси давлатӣ, ки масъули пешбурди сиёсати давлатӣ дар самти густариши ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратӣ бо кишварҳои хориҷии дуру наздик мебошанд, тартиб дод ва дар сатҳи олий, яъне дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии онро чун дастурамали кории вазорату кумитаҳои дахлдор қарор дод.

Дар доираи алгоритми мазкур таҳлили вазъи умумии рушду инкишофи бахши саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки шарикӣ стратегӣ ҳамчун омил муҳимми таъмини рақобатпазирии корхонаҳои саноатӣ боромад мекунад. Дар ҷадвали 3.1.2. SWOT – таҳлили фаъолияти корхонаҳои саноатӣ бо таваҷҷуҳ ба вазъияте, ки дар муҳити дохилӣ ва хориҷӣ ба вучуд омадааст, арзёбӣ мегардад.

Ҷадвали 3.1.2.

SWOT – таҳлили фаъолияти корхонаҳои саноатӣ бо таваҷҷуҳ ба авомили муҳити дохилӣ ва хориҷӣ

Тарафҳои қувват	Тарафҳои заъф
<ul style="list-style-type: none"> - зарфияти бузурги табииву захиравии кишвар бо таваҷҷуҳ ба канданиҳои фойданок ва фаровонии ашёи хом; - имкониятҳои фаровони табииву иқлимӣ, мусоид будани фаъолият дар ҳама фаслҳои сол; - инфрасохтори нисбатан пешрафтаи истеҳсолӣ; - таваҷҷуҳи вижаи мақомоти давлатӣ ва сохторҳои иқтисодӣ ба рушду инкишофи корхонаҳои саноатӣ; - аз самтҳои стратегии рушди кишвар шинохта шудани рушди индустриалӣ ва аграрӣ; - муҳити мусоиди фаъолият дар минтақаи Осиёи Марказӣ; - вучуди шартномаҳои ҳамкорӣ бо кишварҳои мухталиф чихати ҳамкорӣ дар бахши саноат; - қабул ва дар марҳилаи иҷро қарор доштани санадҳои ҳуқуқиву меъёрии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла корхонаҳои муштарак; - қабул ва дар марҳилаи иҷро қарор 	<ul style="list-style-type: none"> - сатҳи пасти рушди фановариҳои муосир дар корхонаҳои саноатӣ; - вобастагии шадид чихати ворид кардани қисмҳои эҳтиётӣ аз хориҷи кишвар; - дар сатҳи паст қарор доштани имконоти техникаи корхонаҳо; - гаронии нархи сӯзишворӣ, равғанҳои молидани ва лавозимоти мавриди ниёзи мошинаҳо ва таҷҳизот; - мушкилоти молиявии корхонаҳои саноатӣ бо таваҷҷуҳ ба ноустувории арзи милли дар бозори ҷаҳонӣ; - камбуди захираҳои молиявӣ бо таваҷҷуҳ ба фаъолияти ғайриқаноатбахши системаи бонкӣ дар кишвар; - гаронии меъёри андоз аз навъҳои мухталифи фаъолият, меъёри бочи гумрук чихати ворид намудани лавозимоти истеҳсолӣ ва ашёи хом; - рушди нисбатан пасти инфрасохтори бозор, дар сатҳи паст қарор доштани муносибатҳои рақобатӣ; - сатҳи паст дараҷаи тахассусии неруҳои корӣ;

<p>доштани санадҳои ҳуқуқиву меъёрии ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ;</p> <ul style="list-style-type: none"> - фаъл будани 5 минтақаи озода иқтисодӣ дар минтақаҳои мухталифи кишвар; - нуруи арзони корӣ, имкони дар хориҷа омода кардани кадрҳои баланд-иқтисос; - фазои устувори сиёсӣ, мавҷуд будани фишангҳои зарурӣ ҷиҳати танзими фаъолияти корхонаҳои саноатӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> - дар сатҳи ғайриқаноатбахш қарор доштани ҳамкориҳои муассисаҳои таълимию касбӣ ва корхонаҳои саноатӣ ва ғ. - дар сатҳи паст қарор доштани менеҷменти корхонаҳои саноатӣ; - сохторҳои идоракунии корхонаҳои саноатӣ аксаран ба талаботи муҳити тағйирёбанда мувофиқ нестанд.
<p>Имкониятҳо</p>	<p>Таҳдидҳо</p>
<ul style="list-style-type: none"> - истифодаи оқилона ва самаранок аз зарфияти бузурги табииву захиравии кишвар бо тавачҷуҳ ба канданиҳои фойданок ва фаровонии ашёи хом; - рушду инкишофи инфрасохтори истеҳсолӣ, таҷдиди роҳҳо ва зеристгоҳҳои истеҳсолӣ; - дастгирии молиявӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ барои рушди баҳши саноат; - бастанӣ шартномаҳои ҳамкорӣ бо кишварҳои мухталиф ҷиҳати ҳамкорӣ дар баҳши саноат; - ташкили кластерҳои саноатӣ, таҷдиди сохтори корхонаҳо; - тақвият бахшидан ба ҳамкориҳои корхонаҳои саноатӣ бо муассисаҳои таълимию илмӣ; - таъсиси ангежиш ҷиҳати дар минтақаҳои озода иқтисодӣ сохтани корхонаҳои нави саноатӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ; - тақвият бахшидан ба равандҳои эҷоди корхонаҳои муштарак; - ба роҳ мондани маъракаи таблиғотии густарда ҷиҳати таъсиси корхонаҳои нави муштарак; - коркарди консепсияи миллии рушду инкишофи шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатӣ; - ҷустуҷӯи усулҳои нави шарикӣ стратегӣ ва дар амал татбиқ намудани он. 	<ul style="list-style-type: none"> - сар задани бӯҳронҳои иқтисодиву молиявӣ дар минтақа ва ҷаҳон; - ноором гардидани муҳити сиёсии минтақа; - пурқувват гардидани рақибоне, ки дар бозорҳои хориҷӣ фаъолият мекунад; - вуруди молҳои арзон ва босифат ба бозор; - паст нашудани нархи сӯзишворӣ ва қисмҳои эҳтиётии мошинолот; - коста гардидани тавачҷуҳи сармоягузориҳои хориҷӣ; - тақвият пайдо кардани раванди фирори мағзҳо аз кишвар, аз ҷумла тарки кишвар намудани кадрҳои соҳибихтисоси соҳаи саноат; - ба нокомӣ дучор гардидани лоиҳаҳои инвеститсионии инкишофи баҳши саноат; - дар ҳаёт татбиқ нашудани барнома ва стратегияҳои давлатии рушду инкишофи саноат; - ба тадриҷ фалаҷ гардидани низомӣ бонкдорӣ; - дар сатҳи боло боқӣ мондани таваррум; - маҳдуд гардидани имконоти давлат ҷиҳати дастгирии молиявии баҳши саноат.

Чи тавре, ки аз натиҷаҳои таҳлил бармеояд, баҳши саноат дар Тоҷикистон дорои потенциали бузурги рушду инкишоф мебошад. Яке аз бартариятҳои муҳимми кишвар дар ин самт, ба андешаи мо, зарфияти бузурги табииву захиравии кишвар бо тавачҷуҳ ба канданиҳои фойданок

ва фаровонии ашъи хом, имкониятҳои фаровони табииву иқлимӣ, мусоид будани фаъолият дар ҳама фаслҳои сол мебошад. Аммо дар робита ба нуқоти заъфи бахши саноат бештар ба камбудии фановариҳои муосир, рушди на он қадар хуби менеҷменти корхонаҳо, ба таҷдиди куллии ниёз доштани сохторҳои идоракунии корхонаҳо ва норасоии кадрҳо аҳаммият бояд дод¹¹⁵. Имкониятҳо, албатта, хеле фаровонанд. Вале, ба андешаи мо, эҷоди ангежа ҷиҳати дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ сохтани корхонаҳои нави саноатӣ бо иштирокчи сармояи хориҷӣ, тақвият бахшидан ба равандҳои таъсиси корхонаҳои муштарак, ба роҳ мондани маъракаи таблиғотии густарда ҷиҳати таъсиси корхонаҳои нави муштарак, коркарди концепсияи миллии рушду инкишофи шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ, ҷустуҷӯи усулҳои нави шарикии стратегӣ ва дар амал татбиқ намудани он аз самтҳои афзалиятноки рушди соҳа ба ҳисоб мераванд. Аммо таҳдидҳои бахши саноат бештар характери нисбӣ доранд ва аз сар задани ин ё он ҳолатҳои ғайриҷашмдошт вобаста мебошанд.

Барои рушди босуръати иқтисоди кишвар, ки аз сармоягузори хориҷӣ вобастагӣ дорад, пеш аз ҳама, беҳтар аст бартарияти хусусияти мусбати он нисбат ба хусусияти манфии он муайян карда шавад ва инчунин, беҳтар гардонидани муҳити сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ташкили механизми муосири ҷалби сармоягузорӣ дар минтақаҳои озодӣ иқтисодии иловагӣ ва паст намудани меъёрҳои андозӣ пешниҳод карда шавад. Ҷалб ва истифодаи оқилонаи сармоягузори хориҷӣ яке аз самтҳои ҳамкориҳои мутақобилан судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ мебошад.

Ҳамин тавр вазъи умумии рушду инкишофи бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистонро баҳо дода, бояд қайд кард, ки он дар марҳилаи барқароршавӣ баъд аз ба Истиклолият расидани кишвар қарор дорад.

¹¹⁵ Ниг.: Комилов, С.Д. Основы институционализации инновационного развития промышленности Республики Таджикистан / С.Д. Комилов // Вестник университета (Российско-таджикский (Славянский) Университет). – Душанбе, 2013. – № 2 (41). – С. 48-57.

Муваффақиятҳои минбаъда дар бахши саноат аз самаранокии ҷалби сармоягузориҳои мустақим ба эҷоди бартариятҳои рақобатӣ вобастагии зиҷ дорад, ки яке аз роҳҳои ноил гардидан ба он вусъат бахшидан ба шарикии стратегӣ мебошад. Шарикии стратегӣ метавонад тавоне рақобатии ширкатҳои ватаниро ба маротиб боло барад. Барои ин, тавачҷуҳи бештари мақомоти дахлдор, дастгирии ҳамаҷонибаи давлат ва ҳавасмандии соҳибкорони ватанӣ муҳим доништа мешавад.

3.2. Шарикии технологияи ширкатҳои саноатӣ дар заминаи бунёди кластерҳои минтақавӣ

Яке аз самтҳои муҳимми густариши шарикии саноатӣ бунёди кластерҳои минтақавӣ ба ҳисоб меравад. Дар қисмати назариявии рисола дар робита ба аҳаммияти кластерҳои саноатӣ чун шакли самараноки шарикии стратегӣ маълумоти мухтасар оварда шуда буд. Қобили қайд аст, ки имрӯзҳо маҳз кластерҳои саноатӣ чун субъекти фаъл дар пешбурди шарикии стратегӣ дар аксари кишварҳои аз нигоҳи саноатӣ пешрафта амал мекунанд. Таҳқиқи муаммоҳо ва ояндабинии рушди инкишофи кластерҳои саноатӣ бо тавачҷуҳ ба принципҳои асосии шарикии стратегӣ аз ҳадафҳои муҳим дар рости ноил гардидан ба таъмини рақобатпазирии ширкатҳои ватанӣ ба шумор меравад.

Шакли кластери инкишофи корхонаҳои саноатӣ дар адабиёти илмӣ ба таври амиқ ва густарда шарҳу баён ёфтааст. Бо вучуди ин, бояд гуфт, ки нақшу аҳаммияти кластерҳои саноатӣ дар таҳкими шарикии стратегии байни аъзоёни кластер ва байни ҳуди кластерҳо, бо тавачҷуҳ ба таъсири ин шарикӣ, дар таъмини некуаҳволӣ ва болоравии сатҳи зисти аҳолии минтақаҳои алоҳида ба таври мукамал таҳлилу баррасӣ нагардидааст.

Оид ба мазмуни моҳияти кластер дар адабиёти иқтисодӣ таърифҳои мухталиф пешниҳод шудаанд. Новобаста ба замон, макон, аҳдоф, объект ва предмети таҳқиқ дар аксари таърифҳои пешниҳодшуда муқарраротеро метавон мушоҳида намуд, ки ба характери шарикии

стратегӣ доштани кластерҳо далолат мекунад. Баъзе аз таърифҳои нисбатан мукамал дар зер оварда мешаванд.

Чи тавре мебинем, кластерҳои саноатӣ чун як шакли шарикӣ стратегӣ дар бахшҳои мухталиф ба унвони ташкилдиҳандаи якдигар баромад мекунад. Вобаста ба ин, метавон ба бовари гуфт, ки таъсиси кластерҳои саноатӣ, яъне густариши шарикӣ стратегӣ дар иқтисоди миллӣ ба шумор меравад. Дар баробари ин, бояд ба масоили дар амал пурра татбиқ шудани принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ аҳамият дод, то инкишофи босубот ва муътадили кластерҳои саноатӣ таъмин гардад.

Чадвали 3.2.1.

ТАЪРИФИ КЛАСТЕР БО ТАВАҶҶУҲ БА НАҚШИ ШАРИКӢИ СТРАТЕГӢ ДАР ИНКИШОФИ ОН

МУАЛЛИФ (ОН)	ТАЪРИФ	НАҚШИ ШАРИКӢИ СТРАТЕГӢ
Porter, M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – 855 p.	Гурӯҳҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ мутамарказшудаи ширкатҳои бо ҳам алоқаманд, таъминкунандагони махсус, пойгоҳҳои хидматрасонӣ, ширкатҳои аз нигоҳи соҳавӣ алоқаманд, инчунин, ташкилотҳои марбут ба фаъолияти онҳо (масалан, донишгоҳҳо, институтҳои илмию таҳқиқотӣ, иттиҳодияҳои тичоратӣ), ки дар соҳаҳои муайян рақобат мекунад, вале ҳамзамон бо ҳам кор мекунад.	Истифодаи принципҳои шарикӣ стратегӣ ба таҳкими алоқамандии аъзоёни кластер мусоидат хоҳад кард.
Department of Trade and Industry. – London, 2004. – Mode of access: http://www.dti.gov.uk/files/file14008 .	Кластерҳо гурӯҳҳои ширкатҳо ва ташкилотҳои мустақили бо онҳо алоқаманданд, ки: ҳамкорӣ ва рақобат мекунад; аз ҷиҳати ҷуғрофӣ дар як ё якчанд минтақа мутамарказ шудаанд, ҳарчанд кластер метавонад андозаи глобалӣ дошта бошад; дар соҳаи муайяни фаъолият тахассус доранд ва бо технология ва малакаҳои умумӣ алоқаманданд; метавонад институтсионализатсияшуда (мақомоти идоракунии кластер	Шарикӣ стратегӣ метавонад ба чараёни институтсионализатсияи кластерҳои саноатӣ суръат бахшад, инчунин истифода аз принципҳои шарикӣ стратегӣ аъзоёни кластерро новобаста аз мавқеияти ҷуғрофияшон муттаҳид менамояд.

	дошта бошад) ё ғайри институтсионализатсияшуда бошанд.	
Business Clusters in the UK – A First Assessment [Electronic resource] / Department of Trade and Industry. – London, 2012.	Тамаркузи ширкатҳо ва ташкилотҳои рақобаткунанда, ҳамкорӣ ва ба ҳамдигар вобаста, ки тавассути системаи муносибатҳои бозорӣ ва ғайрибозорӣ алоқаманданд.	Истифода аз принципҳои шарикӣ стратегӣ вобастагии аъзоёни ширкатро бо тавачҷуҳ ба принципҳои бозорӣ фаъолияти иқтисодӣ қавитар хоҳад кард.
Фатеев, В.С. Кластеры, кластерный подход и его использование как инструмента регулирования развития национальной и региональной экономики / Вестник ВГУ. – 2012. – № 2 (131). – С. 43.	Кластерҳои инноватсионӣ ин маҷмуи корхонаҳо (ширкатҳои саноатӣ, марказҳои таҳқиқотӣ, муассисаҳои молиявӣ ва илмӣ), мақомоти давлатӣ, иттифоқҳои касаба, ташкилотҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки дар асоси консентратсияи ҳудудии шабакаҳои таъминкунандагони махсусгардонидашуда, истеҳсолкунандагони асосӣ ва истеъмолкунандагон бо онҳо алоқаманданд.	Принципҳои шарикӣ стратегӣ бо принципҳои консентратсия, интегратсия, махсусгардонӣ ва кооператсия дар таомул ва мувофиқати комил баромад мекунанд.

Сарчашма: Аз тарафи муаллиф дар асоси адабиёти соҳавӣ тартиб дода шудааст.

Мувофиқи назарияи пешниҳоднамуди М. Портер – яке аз олимони барҷастаи Ғарб, ки аксари муҳаққиқон ўро ба унвони асосгузори назарияи кластерии рушд мешиносанд, кластерҳо дар натиҷаи дар як ҳудуди ҷуғрофӣ ҷамъ омадани шумораи зиёди ширкатҳои ба ҳам монанд ба вучуд меоянд. Шарти асосии ба таври табиӣ ба вучуд омадани кластерҳо рақобати озоди чунин ширкатҳо ба шумор меравад¹¹⁶. М. Портер

¹¹⁶ Ниг.: Низомова, Т.Д. Таҷрибаи давлатҳои Аврупо оид ба ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатӣ / Т.Д. Низомова, Ё.А. Сатторов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2020. – № 5. – С. 11-17.; Мухсинова, П.А. К вопросу создания кластерной модели развития предприятий легкой промышленности / П.А. Мухсинова // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия: Естественные и экономические науки. – Худжанд, 2018. – № 3 (46). – С. 146-150.; Низомова, Т.Д. Опыт зарубежных стран по созданию и развитию инновационных кластеров / Т.Д. Низомова, Н.Х. Бобосодиқова // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. 2019. – № 4 (258). – С. 45-49.; Низомова, Т.Д. Роль кластеризации в развитии промышленности Таджикистана / Т.Д. Низомова // Вестник

назарияи панҷ омили рақобатро пешниҳод намуд, ки онро метавон ибтидои ба вучуд омадани кластерҳои минтақавӣ шуморид. Ҳамин тавр мувофиқи ин назария танҳо дар сурати ба миён омадани заминаҳои рақобатии ҳамкории ширкатҳои аз лиҳози соҳавӣ ба ҳам наздик кластерҳои саноатӣ ба таври табиӣ ба вучуд меоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври расмӣ кластерҳои саноатӣ ҳанӯз ташаккул наёфтаанд¹¹⁷, аммо нишонаҳои он (ба сифати шарикии стратегияи ширкатҳои саноатӣ) дар баъзе ҳолатҳо мушоҳида мешавад. Аз нҷумла, баъзе аз муҳаққиқони ватанӣ¹¹⁸ ширкати ТАЛКО, ширкати Джунтай-Данғара, ширкатҳои насочии Хучанд ва баъзе ширкатҳои бузурги соҳаи саноати хӯроквории шаҳри Душанберо ба унвони воҳидҳои ибтидоии кластерҳои минтақавӣ муаррифӣ намудаанд¹¹⁹. Аммо, ба таври расмӣ кластери комил ва аз ҷониби ҳама эътирофшудаи саноатӣ дар кишвари мо ҳанӯз фаъолият намекунад¹²⁰. Ин ҳам дар ҳолат, ки дар баъзе кишварҳои ҳамҷавор, аз нҷумла, Узбекистон, то ин дам чандин кластери саноатӣ ва аграрӣ ба қайд гирифта шудаанд¹²¹.

Бо таваҷҷуҳ ба бартарияти равиши кластери рушди соҳаҳои саноат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷанд барномаи соҳавиро қабул намудааст, ки ҳадафи асосиашон мусоидат ба таъсиси кластерҳои саноатӣ

Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2016. – № 2/11 (220). – С. 86-93.

¹¹⁷ Ниг.: Низамова, Т.Д. Государственная кластерная политика: вопросы выбора реализации / Т.Д. Низамова, П.А Мухсинова // Таджикистан: экономика и управление. 2020. – № 1. – С. 39-44.

¹¹⁸ Ниг.: Иброҳимзода, И.Р. Таҷрибаи пешқадами хориҷии маблағгузори ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И.Р. Иброҳимзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. – № 6. – С. 15-21.

¹¹⁹ Ниг.: Махмадизод, Р.Б. Пути устойчивого развития мясного кластера в Хатлонской области Таджикистана / Р.Б. Махмадизод, Ш.Н. Джалилов // Экономика Таджикистана. – Душанбе, 2021. – № 4/1. – С. 99-105.

¹²⁰ Ниг.: Джурабаев, Г. Вопросы формирования кластеров в металлургической промышленности Республики Таджикистан / Г. Джурабаев, М.Х. Нематова // Экономика Таджикистана. – Душанбе, 2020. – № 4-2. – С.35-44.

¹²¹ Ниг.: Хонкелдиева, К.Р. Механизм управления инновационными кластерами в текстильной отрасли Республики Узбекистан / К.Р. Хонкелдиева // Экономика и предпринимательство. – М., 2021. – № 7 (132). – С.576-581.

ба ҳисоб меравад. Аз нҷумла, метавон ба Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2018-2030, Барномаи рушди қолинбофӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи давлатии омӯзиш ва арзёбии захираҳои металлҳои нодир, Барномаи рушди металлургияи ранга ва сиёҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019-2025, Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020-2025, Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон 2020-2025, Барномаи рушди саноати мошинсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020-2025 ва дигар барномаҳои соҳай ишора намуд, ки ҷиҳати шаклгирии кластерҳои саноатӣ дар кишвар маҷмуи чорабиниҳои махсусро пешбинӣ намудаанд. Яъне, Ҳукумати Ҷумҳурӣ ба таври ҷиддӣ дар садади ташкил намудани кластерҳои саноатӣ дар минақаҳои мухталифи кишвар мебошад.

Дар ҳамин ҳол, муҳаққиқони ватанӣ, ки дар робита ба ташкил ва инкишофи кластерҳои саноатӣ таҳқиқот бурдаанд, ба ин ақидаанд, ки дар кишвари мо заминаҳои асосии шаклгирии кластерҳо ҳанӯз фароҳам оварда нашудааст. Барои шаклгирии босуръати кластерҳои саноатӣ мушкилоти зиёде монеа гардидаанд, ки бисёре аз онҳо реша дар номукаммалии шарикӣ стратегӣ ширкатҳо доранд. Баъзе аз ин монеаҳо ва алоқамандии онҳоро бо номукаммалии шарикӣ стратегӣ дида мебароем (ҷадвали 3.2.2.).

Ҷадвали 3.2.2.

МАҚСАДИ ШАКЛГИРИИ КЛАСТЕРҲОИ САНОАТӢ ВА АЛОҚАМАНДИИ ОНҲО БО ШАРИКИИ СТРАТЕГӢ

Монеаи шаклгирии кластерҳои саноатӣ	Алоқамандии монеа бо номукаммалии шарикӣ стратегӣ
Фазои озоди рақобатӣ дар кишвар ҳанӯз ба таври комил ташаккул наёфтааст. Ширкатҳои навтаъсис барои пешбурди фаъолияти худ дучори монеаҳои мухталифи идорӣ, андозӣ, гумрукӣ, бозорӣ ва маъмурий	Номукаммалии шарикӣ стратегӣ имкон намедиҳад, ки шарикон бо якдигар ворида рақобати озод гарданд, ширкатҳои ватанӣ мафҳуми “рақиб”-ро ба унвони душман талаққӣ менамоянд, на ба унвони шарик, дар ҳоле ки дар кишварҳои пешрафта рақибон бо

<p>мегарданд. Ширкатҳои бузург бо роҳҳои мухталиф ба инкишофи ширкатҳои нав монеаҳо ба вучуд меоранд.</p>	<p>ҳамдигар дар бахшҳои мухталиф (дар доираи шарикӣ стратегӣ) ҳамкорӣ мекунад, аз имконоти якдигар истифода мебаранд.</p>
<p>Суръати нисбатан пасти сармоягузори дар ширкатҳои саноатӣ имкон намедихад, ки кластерҳои саноатӣ ташаккул ёбанд. Шаклириии табиӣ кластерҳои саноатӣ аз суръати равандҳои сармоягузори алоқамандии зиёд дорад.</p>	<p>Яке аз шартҳои муҳими суръат бахшидан ба сармоягузори ин шарикӣ стратегӣ мебошад. Рушди сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ бо шарикӣ стратегӣ ширкатҳои ватанӣ алоқамандии зич дорад. Инкишофи номукаммали шарикӣ стратегӣ ба рушди фаъолияти сармоягузори ширкатҳои ватанӣ оварда расонидааст, ки ин дар навбати худ, ба эҷоди кластерҳои саноатӣ таъсири манфӣ мерасонад.</p>
<p>Фаъолияти навоаронаи ширкатҳои саноатӣ дар ҷумҳурӣ то ҳол қаноатбахш нест. Аксари ширкатҳои ватанӣ кишвар бо истифода аз технологияҳои кӯҳна фаъолият менамоянд ва бо марказҳои илмӣ ва ИИТ ҳамкориҳои зич надоранд. Илова бар ин, ширкатҳои ватанӣ аз имконоти харидорӣ намудани технологияҳои нав ба таври кофӣ бархӯрдор нестанд.</p>	<p>Яке аз самтҳои муҳими шарикӣ стратегӣ ин инкишофи ҳамкориҳои ширкатҳои саноатӣ бо марказҳои илмӣ ва муассисаҳои таълимӣ ба шумор меравад. Зинаи ибтидоӣ шарикӣ стратегиро бисёре аз муҳаққиқон дар ҳамкориҳои марказҳои илмӣ бо ширкатҳои саноатӣ мебинанд. Шарикӣ стратегӣ ширкатҳои саноатӣ бо муассисаҳои таълимӣ ва марокизи илмӣ метавонад ба фаъолияти навоаронаи аввалӣ ба таври муассир мусоидат намояд.</p>
<p>Дар кишвар барномаҳои давлатии рушди ҳамгирии ширкатҳои саноатӣ ва ширкатҳои кишоварзӣ, кооператсия байнисоҳавӣ, махсусгардонии саноатӣ, концентратсия истехсолӣ ва амсоли он ба таври муассир ва ҳадафманд пайгирӣ намешаванд. Солҳои охир ба махсусгардонии саноатӣ ва концентратсия истехсолӣ диққати хос дода намешавад. Аз тарафи дигар, ҳамгирии соҳавӣ ва минтақавӣ низ тавассути барномаҳо ва стратегияҳои миллии оқилона ба роҳ монда нашудаанд.</p>	<p>Шарикӣ стратегӣ яке аз омилҳои калидии ҳамгирии соҳавӣ ва минтақавӣ маҳсуб меёбад. Номукаммали шарикӣ стратегӣ дар сатҳҳои мухталифи идоракунии ширкатҳои саноатӣ ҳамчун омилҳои манфӣ вусъат гирифтани равандҳои ҳамгирии соҳавӣ ва минақавӣ баромад мекунад. Дар шароити муосир кооператсияи ширкатҳои саноатӣ ва ширкатҳои кишоварзӣ низ ба густариши шарикӣ стратегӣ дар ин самт вобастагӣ дорад, зеро шарикӣ стратегӣ механизми асосии инкишофи кооператсия дар иқтисодиёти бозорӣ ба шумор меравад.</p>

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа

Аз ҷадвали 3.2.2. бармеояд, ки шарикӣ стратегӣ ва ташаккулёбии кластерҳои саноатӣ бо ҳамдигар алоқамандии зич доранд. Аниқтараш шарикӣ стратегӣ ва инкишофи он ба раванди шаклириии кластерҳои саноатӣ таъсири мусбат мерасонад. Вобаста ба ин, густариши стратегӣ дар байни ширкатҳои саноатӣ кишвар аз омилҳои калидии ташкили кластерҳои саноатӣ мебошад. Дар робита ба ин, Ҳукумати кишварро

мебояд аз ҳар ҷиҳат ба густариши шарикии стратегии ширкатҳои саноатӣ, чи дар дохил ва чи дар сатҳи байналхалқӣ, аҳаммияти ҷиддӣ диҳад.

Дар ҳамин ҳол, яке аз самтҳои муҳим ва афзалиятноки шарикии стратегӣ, ки ба шаклгирии кластерҳои саноатӣ таъсири калидӣ дорад, шарикии технологӣ шинохта шудааст. Маълум аст, ки барои ба даст овардани бартариҳои рақобатӣ дар бозор корхонаҳои саноатӣ бояд технологияҳои мавҷударо мунтазам такмил диҳанд ва технологияҳои навро таҳия кунанд. Дар баробари ин, субъекти саноатӣ ба он манфиатдор аст, ки технологияи нав ва такмилёфта раванди истехсолотро (ё ҷузъҳои алоҳидаи онро) сода карда, онро дар кӯтоҳмуддат ё миёнамуҳлат аз ҷиҳати иқтисодӣ қобили истифода гардонад.

Дар умум, шарикии технологӣ чун як намуди шарикии стратегӣ, як шакли ҳамкориҳои ташкилотҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ мустақил барои ҳалли муштараки масъалаҳои технологӣ бо мақсади ба даст овардани фоидаи тарафайн мебошад. Мувофиқи он, шарикии технологӣ метавонад доимӣ ё муваққатӣ бошад¹²². Муҳим ин аст, ки шарикии технологӣ омили шаклгирии ботадричи кластерҳои саноатӣ мегардад.

Ю.А. Дерябин принципҳои зерини шарикии технологиро бо иштироки корхонаи саноатӣ ҷудо намудааст, ки мазмун ва муҳтавояшон ба раванди шаклгирии кластерҳои саноатӣ мувофиқат мекунад:

1. Принципи ошкорбаёнӣ маънои онро дорад, ки корхонаҳо дар ҷараён ҳамкориҳои технологӣ бо субъектҳои беруна, ҷиҳати ифшои маълумот дар бораи иқтисодии технологияи якдигар дар ҳар як ҳолати мушаххас мувофиқат менамоянд.

2. Принципи шарикӣ, ки бо принципи қаблӣ зич алоқаманд буда, омодагӣ ба баррасии масъалаҳои техникӣ ва технологияи онҳоро бо

¹²² Ниг.: Дерябин, Ю.А. Технологическое партнерство промышленных предприятий с образовательными организациями высшего образования / Ю.А. Дерябин // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. – Омск, 2020. – Т. 18. – № 4. – С. 68.

шарикон, гузоштани вазифаҳо дар назди мутахассисоне, ки аз берун чалб карда мешаванд, дар назар дорад.

3. Принципи фоидаи манфиати муштарак яъне манфиатҳо аз шарикии технологӣ бо тавозуни муайян тақсим мешаванд. Масалан, дар ҳолате, ки манфиат ё даромади ғайричашмдоште аз истифодаи технологияи таҷрибашаванда ба даст меояд, шарикон якдигарро огоҳ месозанд¹²³.

Ҳамин тавр шарикии технологӣ ба унвони як намуди маъмули шарикии стратегӣ, ба шаклгирии кластерҳои саноатӣ таъсири бевосита дошта, ба ин раванд такони ҷиддӣ мебахшад.

Бояд қайд кард, ки шарикии технологӣ дар саноат якчанд таснифро дар бар мегирад, аз нҷумла, аз рӯи мансубияти соҳавии субъектҳо (ширкатҳои технологияи истеҳсолӣ ва омехта); аз рӯи шумораи лоиҳаҳо барои корҳои муштарак (як лоиҳа ва ё чанд лоиҳа); аз рӯи омилҳои ҷуғрофӣ (миллӣ ва бо иштироқи хориҷӣ); аз рӯи дараҷаи расмият (расмӣ ва воқеӣ); аз рӯи натиҷаи бадастовардашуда (кор карда баромадани технологияи нав, такмил додан ва ҷорӣ намудани технологияи мавҷуда, ҳалли проблемаҳои техникӣ ва технологӣ, тайёр кардани мутахассисон барои кор кардан дар таҷҳизоти мушаххасва ғ.). Гуногунии шаклҳо шарикии технологӣ гуногунии усулҳо ва роҳҳои истифодаи самаранокро аз ҳамкориҳои технологӣ таъмин менамояд.

Ҳамин тавр равишҳои зерини ба роҳ мондани шарикии технологӣ ҷудо карда мешавад.

1. Шарикии технологӣ бо истифода аз манбаъҳо. Дар ин ҳолат шарикии технологӣ ҳамчун роҳи татбиқи лоиҳаҳои муштаракӣ ва технологӣ дар соҳаи истеҳсолот дар асоси муттаҳидсозии захираҳо ҷиҳати ба даст овардани натиҷаи судманд ба роҳ монда мешавад. Намунаи боризи онро мо дар мисоли ширкатҳои ватание мебинем, ки ҷиҳати

¹²³ Ниг.: Дерябин, Ю.А. Технологическое партнерство промышленных предприятий с образовательными организациями высшего образования / Ю.А. Дерябин // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. – Омск, 2020. – Т. 18. – №4. – С. 67-74.

истихроҷ ва коркарди захираҳои табиӣ ва канданиҳои ғоиданок технологияи хориҷиро ворид менамоянд. Ин равиши шарикӣ технологӣ аз чанд ҷиҳат созгор мебошад. Аввалан, он хароҷоти зиёдро барои омӯзиш, озмоиш ва ё таҳқиқотҳои иловагӣ талаб намекунад. Сониян, ин навъи шарикӣ ба таври васеъ дастрас мебошад, яъне пайдо кардани шарик, бастанӣ қарордод ва истифодаи бевоситаи он саъю кӯшиши зиёдро талаб намекунад. Солисан, тақсимоати даромад аз шарикӣ технологӣ дар ин сурат хеле одӣ ва сода матраҳ мешавад ва ҳаллу фасли ниҳии худро пайдо менамояд.

Аз ширкатҳои ватание, ки ин навъи шарикӣ технологиро ба таври васеъ ва самаранок истифода мебаранд, метавон Қорхонаи сементбарории ш. Душанбе ҚВД “Тоҷиксемент”-ро ном гирифт, ки тӯли солҳои зиёд бо технологияи хориҷӣ истеҳсоли сементро ба роҳ мондааст. Инчунин, ширкатҳои дигари ватанӣ, аз қабилӣ ҚВД “ТАЛКО”, ҚДММ «Ширкати кӯҳӣ-саноатӣ Тоҷикистону Хитой», ҚМ “Зарафшон” ва ҚДММ ҚМ ТА «Анзоб» низ аз шарикӣ технологӣ бо равиши коркарди манобеи табиӣ самаранок истифода мебаранд. Ҳамчунин, бузургтарини қорхонаҳои бунёдгардида дар саноати хӯрокворӣ, аз қабилӣ қорхонаи истеҳсоли рағани растани ҚДММ “Қорхонаи истеҳсолии “Ганҷ”-и ноҳияи Қушонӣён бо иқтисори коркарди 40 ҳазор тонна, қоргоҳи истеҳсоли рағани растани дар заминаи ҚДММ “25-солагии Истиқлолият”-и ноҳияи Спитамен бо иқтисори коркарди 14,0 ҳазор тонна зироатҳои рағанидиҳанда ва қорхонаи истеҳсоли оби ошомидани ва машруботии “Сиёма”-и шаҳри Душанбе бо иқтисори 23,4 миллион литр дар як сол аз ин навъи шарикӣ технологӣ ба таври васеъ истифода мебаранд.

Мутаассифона, дар ҚТ аз бартариятҳои ин навъи шарикӣ стратегӣ ҷиҳати таъсиси кластерҳои саноатӣ ба таври назаррас истифода намешавад. Дар оянда бояд аз имкониятҳои, ки шарикӣ технологӣ ба

миён меоранд, дар масири ташкили кластерҳои саноатӣ самаранок истифода бурд.

2. Шарикии технологӣ дар заминаи равиши ташкилӣ ҳамчун модели ба берун нигаронидашудаи ташкили корхонаи саноатӣ бо ҷалби фаъолияти муштаракӣ он бо субъектҳои хоҷагидор дар асоси манфиатҳои умумии технологӣ ва омодагӣ ба ҳамкорӣ барои ноил шудан ба ҳадафи умумӣ таъриф мешавад. Чунон ки, мебинем, ин навъи шарикии технологӣ нисбатан мураккабтар буда, анҷоми корҳои муқаддамотӣ, ташкили сохторҳои муайян, озмоиш, пешниҳод ва таъйиди созишномаҳои махсусро дар асоси манфиатҳои муштарак тақозо мекунад.

Бартарияти асосии ин навъи шарикии технологӣ ташкили сохторҳои ҳамгироишудаи таҳлилу таҳқиқ ва коркарди навовариҳои илмӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҷараёни пешбурди корҳои илмиву таҳқиқотӣ (НИОКР) аз зарфияти илмиву таҳқиқотии тарафайн истифода мешавад. Аз ҷониби дигар, ташкили сохторҳои ҳамгироишуда шарикии стратегии корхонаҳоро барои муддати дуру дароз таъмин менамояд. Инчунин, ин сохторҳои ҳамгироишуда дар оянда метавонанд ба сифати воҳидҳои муҳимми кластерҳои саноатӣ баромад намоянд.

Дар ҚТ баъзе нишонаҳои ин навъи шарикии стратегӣ дар саноати сабук ба назар мерасад. Корхонаҳои калонтарини ин соҳа дар Душанбе, Хучанд ва Бохтар ҷойгир шудаанд. Корхонаҳои калонтарини он ҚСШК «Зинат», КМ «Ҷавонӣ», ҚСШК «Гулдаст» ва ғайраҳо мебошанд. Инкишоф ва рақобатпазирии корхонаҳои мазкур дар оянда ба шарикии технологияи онҳо бо ширкатҳои хориҷӣ вобастагии зич дорад. Аз тарафи дигар, маҳз дар заминаи шарикии технологияи онҳо бо ширкатҳои хориҷӣ шароити шаклгирии кластерҳои саноатӣ фароҳам мешавад.

3. Шарикии технологӣ бо тақя ба ташкили равандҳои ҳамкорӣ тавассути бастанӣ шартномаҳову созишномаҳо ва таъсиси пойгоҳи ҳуқуқии таъмини алоқамандии технологӣ татбиқ карда мешавад. Онро ҳамчун маҷмуи равандҳое, ки дар асоси он созишномаи ҳуқуқии байни

шарикон оид ба лоихаҳои муштарак амалӣ карда мешаванд, таъриф кардан мумкин аст. Дар доираи он манфиатҳои мутақобилан судманди технологӣ, кам кардани хароҷоти истехсолӣ ва муомилот таъмин карда мешавад. Хароҷоти вобаста ба паҳншавии хавфҳо ва захираҳо дар байни шарикон аз қабл тавофуқ карда мешавад.

Бартарияти ин равиши шарикӣ стратегӣ, пеш аз ҳама, дар он аст, ки ташкили сохторҳои ҳамгироишударо тақозо намекунад. Аз тарафи дигар, чунин шакли шарикӣ таъиноти суроғавӣ дорад, яъне дар самти муайян амалӣ карда мешавад. Дар чунин ҳолат, самт, ҳудуд, замон, доираи иштирокчиён, ҳаҷми маблағ ва дигар хусусиятҳои ҳамкорӣ қаблан мушаххас карда мешавад. Натиҷаи татбиқи чунин шарикӣҳо бегумон ба суръат гирифтани равандҳои нав ва мувофиқан таъмини рақобатпазирии ширкатҳо мусоидат хоҳад кард. Ҳамин тавр имконияти густариши фаъолияти ширкат дар шакли ташкили кластер ба миён хоҳад омад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шарикӣ технологро бо тақя ба ташкили равандҳои ҳамкорӣ метавон дар заминаи ширкатҳои, ки бо технологияи сатҳи боло фаъолият мекунанд, аз қабли КВД «Ширкати Алюминийи Тоҷик», ҚДММ КМ «Тоҷпроф», ҚДММ «Ноқили Талко» ва ҚСП «Ноқили Турсунзода», ҚСП «Норд Азия металл»-и ноҳияи Спитамен, ҚДММ «Труба ва профилҳои тоҷик»-и шаҳри Ҳисор ва амсоли он дар марҳилаи иҷроиш гузошт.

4. Шарикӣ технологӣ бо истифода аз хусусиятҳои фардии ашхоси боистеъдод чихати дар истехсолот татбиқ намудани технологияҳои нав бо омӯзиш фаро гирифта мешаванд. Дар чунин ҳолат як ё чанд нафар метавонанд дар алоҳидагӣ бо як ё якчанд нафар аз кормандони ширкати шарик ҳамкориҳои технологӣ ва илмиву таҳқиқотиро ба роҳ монанд. Намунаи чунин ҳамкориҳоро дар фаъолияти донишгоҳҳо, марказҳои илмиву таҳқиқотӣ ва баъзе ширкатҳои саноатии пешрафта дидан мумкин аст. Дар аксари ҳолатҳо оғози шарикӣ технологӣ бо истифода аз хусусиятҳои фардии ашхоси боистеъдод аз ташаббуси фардии нафарони

мазкур шуруъ мешавад. Натиҷаҳои он ба истеъдодҳои фитриву таҷрибаи чунин ашхос ва муҳити ниҳодии рушди ҳамкориҳои технологӣ дар маҳал, минтақа ва кишвар вобаста мебошад. Натиҷаҳои ниҳодии шарикии технологӣ бо истифода аз хусусиятҳои фардии ашхоси боистеъдод бешубҳа ба раванди шаклгирии кластерҳои саноатӣ бетаъсир нахоҳад буд.

Дар шароити ҷумҳурии мо дар робита ба шарикии технологӣ бо истифода аз хусусиятҳои фардии ашхоси боистеъдод мисоли равшан овардан мушкилтар аст. Аммо баъзе нишонаҳои онро дар фаъолияти илмиву таҳқиқотии олимони кишвар, ки дар ҷараёни иҷроии лоиҳаҳои мухталиф ширкат меварзанд, дидан мумкин аст.

Ҳамин тавр шарикии технологӣ чун як шакли шарикии стратегӣ ба роҳу усулҳои мухталиф метавонад дар ростои ташаккули кластерҳои саноатӣ саҳми худро бигузорад. Барои ба таври табиӣ ташаккул ёфтани кластерҳои саноатӣ шарикии технологӣ бояд дар сатҳҳои мухталиф ба таври мутавозин инкишоф ёбад. Суоли муҳим ин аст, ки дар суръат гирифтани шарикии технологӣ дар сатҳҳои мухталиф кадоме аз омилҳои таъсири бештар доранд. Бо тавачҷуҳ ба ошкор намудани омилҳои муассир ва дараҷаи таъсиршон метавон чӣ қадар фаъол гардонидани онҳо ҷораҳои зарурӣ андешид.

Ба ҳамин манзур, аз усули таҳлили омилӣ тавассути гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ истифода мешавад. Ҳадафи асосии таҳқиқоти сотсиологӣ ошкор намудани омилҳои таъсир, ки ба густариши шарикии технологияи ширкатҳои саноатӣ ва аз ин тариқ ба ҷараёни ба ҳам наздик шудани онҳо таъсир мерасонад. Ҳар қадар шарикии технологияи ширкатҳо вусъати бештар касб намояд, ҳамонқадар ҳамгироии ширкатҳо ривочи бештар пайдо хоҳад кард. Дар натиҷа, шароити мусоиди ба як кластери саноатӣ муттаҳид шудани онҳо фароҳам хоҳад омад. Дар ин замина, бояд ба назар гирифт, ки фалсафаи асосии кластер ин муттаҳид шудани ширкатҳои мебошад, ки як занҷираи истеҳсолиро ташкил менамоянд. Шарикии технологӣ бошад, маҳз дар ростои ҳамин занҷираи ягонаи

истехсолий густариш пайдо хоҳад кард. Пас, суоли асосие, ки дар таҳқиқоти сотсиологии мо гузошта шудааст, мантиқ он дуруст мебошад.

Ин таҳқиқот бо усули пурсиш ва бо истифода аз саволнома гузаронида шуд. Шумораи респондентон 187 соҳибкорро дар бар мегирад, ки лоиҳаи рушди технологияҳои муштаракро амалӣ мекунад. Бо роҳи интихоби одии тасодуфӣ дар асоси меъёри Морган 126 нафар таъин шуда, дар охир 114 саволнома ҷамъоварӣ карда шуд, ки 91%-ро аз теъдоди умумии саволномаҳо ташкил менамояд. Ба асоси меъёри Харрис бозгашти 70%-и саволномаҳо дурустии натиҷаҳои бадастомадаро кафолат медиҳад¹²⁴. Пурсишнома аз 26 савол иборат аст, ки мувофиқи ҷадвали Лейкарт ба ҳар савол панҷ варианти ҷавоб пешниҳод шудааст: хеле кам, кам, миёна, зиёд, хеле зиёд.

Респондентон асосан дар соҳаи саноати сабук (нассочӣ ва коркарди чарм) фаъолият (роҳбарон, муовини роҳбар, менечер) мекунад ва аз минтақаҳои мухталиф (Суғд, Хатлон, НТҶ) кишвар бо усули тасодуфӣ интихоб шудаанд. Зариби валидност бо истифода аз усули Алфа Кронбах муҳосиба шуд, ки 0,87-ро ташкил намуд ва ин адад маънодор будани зариби мазкурро ифода мекунад.

Пурсишнома аз чор саволи асосӣ ва нишондиҳандаҳои онҳо иборатанд, ки маҷмуан дар ҷадвали 3.2.3. оварда шудааст.

Ҷадвали 3.2.3.

ОМИЛҲОИ БА ШАРИКИИ ТЕХНОЛОГИИ ШИРКАТҲОИ САНОАТИ САБУК ТАЪСИРРАСОН

Саволҳои асосӣ	Нишондиҳандаҳои саволҳо
Ташаккули фазои мусоиди шарикии технологӣ то ҷӣ андоза ба натиҷаҳои ниҳони он таъсир мерасонад	<ul style="list-style-type: none"> - огоҳии кормандон аз фалсафа, мақсад ва ҳадафҳои шарикии технологӣ; - шиносии кормандон аз низоми шарикии технологӣ дар кишварҳои дигар; - огоҳии кормандон аз нақш ва вазифаҳои худ дар ҷараёни мушорикат; - ташвиқ ва тарғиби кормандон барои ворид шудан ба

¹²⁴ Ниг.: Harris, L. and Ogbonna, E. (2001) Strategic Human Resource Management, Market orientation, and Organizational Performance. Journal of business research, 51, 157-166.

	<p>шарикии технологӣ аз тарафи маъмурият;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ташаккули боварӣ ва эътимод байни роҳбарон ва кормандон дар чараёни шарикии технологӣ - ташаккули дидгоҳи муштарақ чиҳати пешбурди шарикии технологӣ байни кормандон.
Таъминоти меъёриву ҳуқуқии шарикии технологӣ то чӣ андоза ба натиҷаҳои ниҳони он таъсир мерасонад	<ul style="list-style-type: none"> - коркарди барнома ва оинномаи шарикии технологӣ; - ҳадафгузорӣ ва муайян кардани меъёрӣ (критерия) -и самаранокии шарикии технологӣ; - таъсиси шӯъбаи алоҳида дар идоракунии чараёни шарикии технологӣ; - таъмини шаффофияти чараёни дар амал татбиқ намудани шарикии технологӣ; - таъмини ҳавасмандии кормандон барои иҷрои нишондиҳандаҳои муайяни шарикии технологӣ; - ба омӯзиш фаро гирифтани кормандони бахши шарикии технологӣ; - муайян намудани ҳудудҳои замонӣ барои иҷрои вазифаҳои мушаххас.
Даврабандии дар амал татбиқ намудани шарикии технологӣ то чӣ андоза ба натиҷаҳои ниҳони он таъсир мерасонад	<ul style="list-style-type: none"> - оғоз намудани шарикии технологӣ бо тавачҷуҳ ба пешниҳод ва ташаббуси кормандон; - ба ихтиёри кормандон вогузор намудани муҳлати давраҳои иҷрои шарикии технологӣ; - авлабият додан ба мушкилоти фардӣ нисбат ба мушкилоти гурӯҳӣ; - замонбандии катъӣ, сарфи назар аз тавоноии кормандон ва имкониятҳои онон; - афзалият додан ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ дар чараёни иҷрои шарикии технологӣ;
Роҳбарӣ ва идоракунии шарикии технологӣ то чӣ андоза ба натиҷаҳои ниҳони он таъсир мерасонад	<ul style="list-style-type: none"> - шаффофияти қабули қарор дар воҳидҳои маъмурии идоракунии равандҳои шарикии технологӣ; - имконоти молиявии роҳбарон чиҳати ҷалби шарикон ва мутахассисони соҳа; - раванди пайгирии иҷрои қарорҳои қабулшуда дар воҳидҳои маъмурӣ; - сатҳи истифодабарии фановариҳои иртиботиву иттилоотӣ дар раванди идоракунии шарикии технологӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси адабиёти соҳа

Респондентон бо тавачҷуҳ ба шинос шудан бо саволҳо ва нишондиҳандаҳои онҳо, тибқи тести Лейкарт, аз панҷ варианти пешниҳодшуда (хеле кам, кам, миёна, зиёд, хеле зиёд) якеро интихоб менамоянд. Натиҷаҳои бадастомада бо истифода аз барномаи SPSS ҳисоб карда шуда, таъсири омилҳои ба шарикии технологӣ таъсиррасон тавассути зарифҳои риёзӣ баҳогузорӣ мешаванд.

Натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳанд, ки 73,8% респондентон дар робита ба саволи 1 (Ташаккули фазои мусоиди шарикии технологӣ то чӣ андоза ба натиҷаҳои ниҳони он таъсир мерасонад) варианти “хеле

зиёд”-ро интихоб намудаанд, 15,3% онро миёна арзёбӣ карданд ва танҳо 10,9% таъсири омили мазкурро хеле кам нишон додаанд.

Натиҷаҳое, ки ба даст омаданд (ҷадвали 3.2.4.), нишон медиҳанд, ки азбаски χ^2 ҳисоб шуда (**294,52**) аз χ^2 ҷадвал бузургтар аст, эҳтимолияти (фарзияи) сифр рад мешавад ва бо эҳтимолияти 99% натиҷа мегирем, ки ташаккули фазои мусоиди шарикии технологӣ ба самаранокии раванди шарикии технологӣ ба таври назаррас таъсири мусбат мерасонад.

Ҷадвали 3.2.4.

МУҲОСИБАИ χ^2 ДАР АСОСИ САВОЛИ 1

$\frac{(O-E)}{E}$	E	O	$\frac{(O-E)^2}{E}$	E	O
0,45	553,38	538	6,54	553,82	614
8,93	330,66	385	14,25	330,66	262
3,54	165,17	141	0,37	165,17	173
1,68	63,33	53	0,09	63,33	55
0,62	26	22	3,12	26	55
46,32	553,83	714	57,75	553,83	35
10,06	330,66	273	10,65	330,66	375
27,31	165,7	98	27,04	165,17	39
7,87	63,33	41	14,85	63,33	232
7,54	26	13	18,61	26	94
12,69	553,83	47	6,11	553,83	48
15,82	330,66	403	5,35	330,66	612
1,92	165,17	185	0,008	165,17	271
0,05	63,33	65	1,18	63,13	164
2,46	26	18	1,38	26	72
					20
$\chi^2 = 294,52$					
$\chi^2 df = (5 - 1)(6 - 1) = 20 = 37,5$					

Дар робита ба саволи 2 натиҷаҳо ба тартиби зерин ба даст омаданд (ҷадвали 3.2.4.)

74,3% - таъсири таъминоти меъёриву ҳуқуқии шарикии технологиро ба натиҷаҳои ниҳонии он хеле зиёд ва ё зиёд медонанд.

12,2% - таъсири ин омилро миёна медонанд.

13,5% - ба ин омил таъсири кам ва ё хеле кам қоиланд.

Натиҷаҳое, ки ба даст омаданд, нишон медиҳанд, ки азбаски χ^2 муҳосибашуда (**97,432**) аз χ^2 (**42,98**) ҷадвал бузургтар аст, эҳтимолияти

(фарзияи) сифр рад мешавад ва бо эҳтимолияти 99% натиҷа мегирем, ки таъсири таъминоти меъёриву ҳуқуқии раванди иҷрои шарикии технологӣ ба натиҷаҳои ниҳой ба таври хеле зиёд таъсири мусбат мерасонад.

Ҷадвали 3.2.5.

МУҲОСИБАИ χ^2 ДАР АСОСИ САВОЛИ 2

$\frac{(O-E)}{E}$	E	O	$\frac{(O-E)^2}{E}$	E	O
17,13	538	634	0,60	538	520
10,39	328,43	270	0,56	328,43	342
0,22	169,14	132	1,83	169,14	187
0,87	74,56	72	1,79	74,57	63
0,16	23,85	31	0,12	28,85	27
0,16	538	535	0,87	538	533
2,13	328,13	356	0,40	328,43	340
0,60	169,14	159	0,16	169,14	164
0,09	74,75	72	0,004	74,74	74
4,86	28,85	17	0,025	28,85	28
1,78	538	507	21,56	538	431
0,74	328,43	344	10,07	328,43	367
0,83	169,14	181	0,34	169,4	207
0,29	74,75	80	4,55	74,57	93
0,12	28,85	27	5,12	28,85	41
			0,59	538	606
			7,13	328,43	280
			1,35	169,13	154
			0,57	74,57	68
			0,16	28,85	31
$\chi^1 = 97,432$ $\chi^2 df = (5 - 1)(7 - 1) = 24 = 42,98$					

Дар робита ба саволи 3 натиҷаҳо ба тартиби зерин ба даст омаданд (ҷадвали 3.2.5.)

78,2% - таъсири даврабандии дар амал татбиқ намудани шарикии технологиро ба натиҷаҳои ниҳойи он хеле зиёд ва ё зиёд медонанд.

15,08% - таъсири ин омилро миёна медонанд.

6,7% - ба ин омил таъсири кам ва ё хеле кам қоиланд.

Натиҷаҳои, ки ба даст омаданд, нишон медиҳанд, ки азбаски χ^2 муҳосибашуда (337,104) аз χ^2 (42,98) ҷадвал бузургтар аст, эҳтимолияти (фарзияи) сифр рад мешавад ва бо эҳтимолияти 99% натиҷа мегирем, ки

давранбандии дар амал татбиқ намудани раванди иҷроиши шарикии технологӣ ба натиҷаҳои ниҳой таъсири мусбат мерасонад.

Ҷадвали 3.2.6.

МУҲОСИБАИ χ^2 ДАР АСОСИ САВОЛИ 3

$\frac{O-E}{E}$	E	O	$\frac{O-E)^2}{E}$	E	O
3,90	18,5	10	29,54	531,28	406
7,88	531,28	596	4,14	363,22	402
0,55	362,22	348	26,65	163,9	230
3,78	163,9	139	5,16	62,09	80
6,46	62,02	42	0,054	18,5	21
1,09	18,5	14	52,04	531,28	365
21,43	531,28	638	20,73	363,22	450
19,06	363,22	280	34,41	163,90	239
6,20	163,90	122	0,38	62,09	67
0,57	62,09	64	0,013	18,5	18
2,28	18,5	25	8,27	531,28	465
6,27	531,28	589	5,53	362,22	407
0,72	363,22	347	13,42	163,90	117
3,48	163,90	140	0,14	620,09	65
3,66	62,09	47	2,28	531,80	25
0,33	18,5	16	24,80	531,28	646
			24,80	531,28	646
			11,35	363,22	299
			1,95	163,90	146
			9,35	62,09	38
$\chi^1 = 337,104$					
$\chi^2 df = (5 - 1)(7 - 1) = 24 = 42,98$					

Дар робита ба саволи 4 натиҷаҳо ба тартиби зерин ба даст омаданд (ҷадвали 3.2.6.):

83,67% - таъсири роҳбарӣ ва идоракунии дар амал татбиқ намудани шарикии технологиро ба натиҷаҳои ниҳоии он хеле зиёд ва ё зиёд медонанд.

10,75% - таъсири ин омилро миёна медонанд.

5,76% - ба ин омил таъсири кам ва ё хеле кам қоилад.

МУҲОСИБАИ χ^2 ДАР АСОСИ САВОЛИ 4

$\frac{(O-E)}{E}$	E	O	$\frac{(O-E)^2}{E}$	E	O
1,38	44,17	52	2,36	665,33	616
2,09	19,67	26	2,54	297,5	325
20,77	655,33	772	1,52	44,17	136
11,11	297,5	240	2,26	19,67	49
8,02	122,33	91	2,36	655,32	13
4,54	44,17	30	3,77	297,5	616
9,5	19,67	6	0,17	122,33	431
22,96	655,33	778	0,75	44,17	127
33,95	297,5	197	14,45	655,33	46
5,66	122,33	96	15,31	297,5	19
3,33	46,17	34	3,49	122,33	558
1,94	19,67	35	2,18	44,17	365
			0,02	19,67	143
			6,12	655,33	54
			2,92	197,5	19
			2,85	122,33	591
$\chi^1 = 241,677$ $\chi^2 df = (5 - 1)(7 - 1) = 20 = 37,57$					

Натиҷаҳое, ки ба даст омаданд, нишон медиҳанд, ки азбаски χ^2 муҳосибашуда ($241,667$) аз χ^2 ($37,57$) ҷадвал бузургтар аст, эҳтимолияти (фарзия) сифр рад мешавад ва бо эҳтимолияти 99% натиҷа мегирем, ки роҳбарӣ ва идоракунии дар амал татбиқ намудани раванди иҷроиши шарикии технологӣ ба натиҷаҳои ниҳонии он ба таври хеле зиёд таъсири мусбат мерасонад.

Ҳоло, бо истифода аз озмуни варионс радабандӣ омилҳои мазкурро муҳосиба менамоем. Аз натиҷаҳои муҳосиба бармеояд, ки ҳудудан 99% омилҳои марбут ба саволи 2 ба натиҷаҳои ниҳонии шарикии технологӣ таъсири бештар доранд. Чунон чи медонем, саволи 2 марбут ба ташаккули асосҳои меъёриву ҳуқуқии шарикии технологӣ мебошад, ки он нишондиҳандаҳое чун коркарди барнома ва оинномаи шарикии технологӣ; ҳадафгузорӣ ва муайян кардани меъёр (критерия) -и самаранокии шарикии технологӣ; таъсиси шӯъбаи алоҳида дар идоракунии ҷараёни шарикии технологӣ; таъмини шаффофияти ҷараёни

дар амал татбиқ намудани шарикии технологӣ; таъмини ҳавасмандии кормандон барои иҷрои нишондиҳандаҳои муайяни шарикии технологӣ; ба омӯзиш фаро гирифтани кормандони бахши шарикии технологӣ ва муайян намудани ҳудуҳои замони барои иҷрои вазифаҳои мушаххасро дар бар мегирад.

Таҳқиқоти мазкурро хулоса намуда, метавон ба нуктаҳои зер ишора кард:

1. Дар Тоҷикистон то ҳанӯз низоми қонунсолорӣ, қонунпойбандӣ ва расмиятшиносӣ ҳуқуқфармо аст. Бештари соҳибкорон, роҳбарон ва менечерҳои соҳаи саноати сабук ташаккули асосҳои меъёриву ҳуқуқии шарикии технологиро шартӣ муҳимми самаранокии натиҷаҳои ниҳии он медонанд. Вобаста ба ин, дар сатҳи корхонаҳои бузург ва миёна, ҳадди ақал, коркарди барнома ва оинномаҳои марбут ба рушди инкишофи шарикии технологӣ шартӣ муҳимми самаранокии ин намуди шарикии стратегӣ ба ҳисоб меравад.

2. Ташаккули фазои мусоиди шарикии технологӣ аз дуҷумин омили муҳим дар раванди таъмини самаранокии шарикии технологӣ шинохта шудааст. Ин маънои онро дорад, ки соҳибкорон дар Тоҷикистон ба омилҳои чун огоҳии кормандон аз фалсафа, мақсад ва ҳадафҳои шарикии технологӣ, шиносоии кормандон аз низоми шарикии технологӣ дар кишварҳои дигар, огоҳии кормандон аз нақш ва вазифаҳои худ дар чараёни мушорикат, ташвиқ ва тарғиби кормандон барои ворид шудан ба шарикии технологӣ аз тарафи маъмурият, ташаккули боварӣ ва эътимод байни роҳбарон ва кормандон дар чараёни шарикии технологӣ ва ташаккули дидгоҳи муштарак ҷиҳати пешбурди шарикии технологӣ байни кормандон аҳаммияти зиёд қоилад.

3. Даврабандии дар амал татбиқ намудани шарикии технологӣ ва роҳбарӣ ва идоракунии шарикии технологӣ аз нигоҳи соҳибкорон дар соҳаи саноати сабук аз аҳаммияти зиёд бархӯрдор аст. Аммо, масъалаи он ки нишондиҳандаҳои ин саволҳо аз нигоҳи рутбавандӣ дар мақоми савуму

чаҳорум қарор доранд, ба он маъност, ки ҳанӯз фарҳанги соҳибкорон дар шинохти воқеии нишондиҳандаҳои муваффақият дар корҳои коллективӣ (шарикӣ) ба дараҷаи кофӣ рушд накардааст, зеро таҳқиқотҳои дар ин замина дар Чопон, Олмон ва Шветсия анҷомпазируфта гувоҳи онанд, ки маҳз ҳамин омилҳо аз нигоҳи соҳибкорону менечерҳои кишварҳои мазкур омили муҳимтарин дар раванди шарикӣ технологӣ ба ҳисоб мераванд.

Ҳамин тариқ, рушди яке аз навъҳои пешбари шарикӣ стратегӣ - кластерҳои саноатӣ бо ташаккул ва рушди шарикӣ технологи байни ширкатҳо вобастагии зич дорад. Аз ин лиҳоз, бояд дар доираи сиёсати тавсеаи шарикӣ стратегӣ ҷиҳати ташаккули кластерҳои саноатӣ ба миён хоҳад омад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Таҳқиқоти гузаронидашуда имкон дод, ки хулоса ва тавсияҳои зерин пешниҳод карда шаванд.

1. Тағйироти кулӣ дар ҷаҳони муосир боиси пайдоиши шаклҳои нави ҳамкориҳои субъектҳои хоҷагидор гардид. Ҳадафи асосии роҳбарони ширкатҳо дарёфти роҳҳо ва механизмҳои ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо назардошти мутақобилсозии захираҳои дохилӣ барои татбиқи шарикӣ стратегӣ мебошад. Вазифаи асосии ниҳодҳои давлатӣ имрӯз аз он иборат аст, ки ҷаҳонишавиро ба омили мусбати рушди иқтисоди миллӣ табдил дода тавонанд. Яке аз роҳҳои расидан ба ин ҳадаф густариши шарикӣ стратегӣ корхонаҳои саноатӣ мебошад [2-М;3-М].

2. Шарикӣ стратегӣ ба истифодаи самараноки потенциали ҳамкориҳои ду ё зиёда ширкатҳо асос ёфтааст. Нақши менеҷмент дар ин раванд аз дарёфти самтҳои фоидаи тарафайн иборат аст. Бинобар ин, шарикӣ стратегӣ бояд ба арзишҳои умумӣ ва муштарак асос ёбад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи дигар мамлакатҳо ҷиҳати имкониятҳои истифодаи онҳо дар раванди тақмили минбаъдаи системаи иқтисоди миллӣ, ба шароити ҷаҳонӣ мутақобил намудани он барои инкишофи равандҳои истеҳсолот, ҷолиби диққат аст. Меъёри истиклолият, ба андешаи мо, меъёри асосии муайян кардани мафҳуми «шарикӣ стратегӣ» мебошад, зеро он имкон медиҳад, ки шарикӣ аз дигар шаклҳои муносибатҳои байни ширкатҳо фарқ кунад [1-М;3-М;5-М].

3. Тақвияти равандҳои ҷаҳонишавӣ ба рушди равандҳои ҳамгироии байни корхонаҳои саноатии кишварҳои гуногун дар шаклҳои гуногуни шарикӣ стратегӣ мусоидат намуд. Шарикӣ стратегӣ ба табодули мутақобилаи маҳорат, таҷриба, захираҳо, технологияҳо, дастовардҳои илмӣ ва дигар ҷузъҳои таъмини афзалиятҳои рақобатӣ дар бозорҳои хориҷӣ ва дохилӣ мусоидат менамояд. Ин ҳолат зарурати ҷустуҷӯи вариантҳои оптималии таъсиси шарикӣ стратегиро бо назардошти

такмили асосҳои институтсионалӣ ва инфрасохтори рушди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки чиҳати ноил шудан ба нишондиҳандаҳои рақобатпазирии ширкатҳои ватанӣ дар муҳити муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ нигаронида шудааст, ба миён меорад [3-М;9-М].

4. Солҳои охир дар Тоҷикистон барои гузаштан аз модели аграрӣ-саноатӣ ба модели саноатӣ-аграрии рушд аз тамоми имкониятҳои истифода бурда мешавад. Аз ҷумла ба субъектҳои соҳибкорӣ имтиёзҳои гуногун пешниҳод шудаанд. Ҳалли ин мушкилот фароҳам овардани фазои муносиби институтсионалиро чиҳати рушди шарикӣ стратегӣ тақозо менамояд. Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки барои рушди шарикӣ стратегӣ байни корхонаҳои саноатӣ дастгирии инфрасохторӣ барои ҳамкориҳои самарабахши онҳо зарур аст [2-М;5-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

5. Яке аз омилҳои муҳимми рушди шарикӣ стратегӣ ширкатҳои ватанӣ густариши шарикӣ стратегӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа мебошад. Зарур аст, ки барои рушди ҳамкориҳои стратегӣ байни корхонаҳои саноатии кишварҳо/шарикони Тоҷикистон, аз қабилӣ Федератсияи Россия, Узбекистон, Эрон, Чин, Туркия ва ғайра шароити мусоиди институтсионалӣ фароҳам оварда шавад. Бояд гуфт, ки шарикӣ стратегӣ байни корхонаҳои гуногун пеш аз ҳама ба боварӣ ва ба назар гирифтани шароити мутақобилан судманд асос ёфтааст, ки ин коркарди механизми махсус ва аз чиҳати илмӣ асосноки идоракунии ин равандро талаб мекунад. Аз ин лиҳоз, бо дарназардошти вижагиҳои рушди равандҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар фазои ҷаҳонӣ таҳияи механизми мусоидат ба шарикӣ стратегӣ ширкатҳои ватанӣ хориҷӣ аз муҳимтарин вазифаҳои давлат ба шумор меравад [5-М;7-М].

6. Натиҷаҳои моделсозии математикӣ нишон доданд, ки байни шароити муҳити тичорат ва шарикӣ стратегӣ робитаи зич вучуд дорад. Ҳамин тариқ, солҳои охир устувории нисбии пули миллӣ нисбат ба доллари ИМА ва рубли русӣ омили мусбати рушди баъзе шаклҳои

шарикии стратегӣ байни ширкатҳои саноатии кишвар гардидааст. Шартҳои институтсионалии ифтихои тиҷорати нав, дастгирии молиявӣ, дастрасӣ ба иттилоот, меъёри бочи гумрукӣ, мавҷудияти ашёи хом, дастгирии давлатӣ низ таъсири муҳим доштанд. Рутбабандии ин ва дигар омилҳо имкон дод, ки стратегияҳои афзалиятноки рушди воридотивазкунанда дар корхонаҳои саноатӣ дар асоси тавсеаи шарикии стратегӣ муайян карда шаванд [5-М].

7. Дар шароити кишварҳои рӯ ба инкишоф, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба он шомил мебошад, шакли афзалиятноки шарикии стратегӣ таъсис ва рушди корхонаҳои муштарак ба ҳисоб меравад. Дар асоси таҳлили ҳолати имруза ва тамоюли рушди корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон алгоритми таъсис ва фаъолияти бомуваффақияти корхонаи муштарак бо иштироки сармояи хориҷӣ бо назардошти истифодаи васеи принципҳои шарикии стратегӣ тартиб дода шудааст. Истифодаи ин алгоритм метавонад чихати рушди корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намояд [1-М].

8. Ба ҳалли масъалаҳои ҷорӣ намудани технологияҳои ҳозиразамон, такмил додани структураи идоракунии корхонаҳо, бо кадрҳои ихтисоснок таъмин намудани онҳо бештар диққат додан лозим аст. Ҳавасмандгардонии таъсиси корхонаҳои нави саноатӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди корхонаҳои муштарак мебошад. Ҳамзамон, таҳияи Консепсияи миллии рушди шарикии стратегии корхонаҳои саноатӣ бо дарназардошти ҷустуҷӯи усулҳои нави ба роҳ мондани ҳамкориҳои муассир бо ширкатҳои муваффақи кишварҳои пешрафта ҳамчун самти афзалиятноки ноил шудан ба параметрҳои рақобатпазирӣ дар бозорҳои хориҷӣ баромад менамояд [1-М;3-М].

9. Дар шароити муосир, бо назардошти амиқтар шудани равандҳои ҳамгирӣ шаклҳои шарикии стратегӣ густариш меёбанд. Дар баробари ин шаклҳои гуногуни шарикии стратегӣ дар асоси ҳамкориҳои технологӣ байни

корхонаҳои саноатӣ аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Ин худ омили муҳими фароҳам овардани шароити мувофиқ барои ташаккули кластерҳои саноатӣ ба ҳисоб меравад. Барои ташаккули табиӣ кластерҳои саноатӣ шарикӣ технологӣ бояд дар сатҳҳои гуногун мутаносиб инкишоф ёбад [2-М;3-М].

10. Татбиқи тадбирҳои зерин метавонад ба рушди шарикӣ технологӣ бештар мусоидат кунад: огоҳии кормандон аз фалсафа, ҳадафҳо ва вазифаҳои шарикӣ технологӣ; шиносии кормандон бо системаи шарикӣ технологӣ дар кишварҳои дигар; ташаккули эътимод боварӣ байни роҳбарон ва кормандон дар раванди шарикӣ технологӣ; таъмини шаффофияти раванди татбиқи шарикӣ технологӣ; таъмини ҳавасмандгардонии кормандон чӣхати ноил гардидан ба нишондиҳандаҳои муайяни шарикӣ технологӣ; пешниҳоди имкониятҳои молиявӣ барои роҳбарон барои ҷалби шарикон ва коршиносони соҳа; раванди назорати иҷрои қарорҳои қабулшуда дар воҳидҳои маъмурӣ; сатҳи истифодаи технологияҳои коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ дар раванди идоракунии шарикӣ технологӣ ва амсоли он. Ҳамин тариқ, дар шароити муосир системаи идоракунӣ дар корхонаҳои саноатӣ таъсири мутақобила бо дигар субъектҳои соҳибкориро ҳамчун омили асосии таъмини рақобат ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии ташкилот бо назардошти татбиқи принципҳои асосии шарикӣ стратегӣ бояд ба инбат бигирад [5-М;8-М;9-М].

РУЙХАТИ АДАБИЁТ

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ:

[1]. Барномаи давлатии сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. https://www.medt.tj/documents/add_menu/invest-politics/2016-2020/tj/026-01-tj [санаи мурочиат 27.12.2020]

[2]. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2016, – №678 тасдиқ шудааст.

[3]. Барномаи рушди саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2022. – Душанбе, 2019. – 31 с.

[4]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи қарзгирии берунаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020», аз 26 октябри соли 2017. – №485.

[5]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 28 декабри соли 2006. – №590.

[6]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи лоиҳаи Барномаи қарзгирии берунаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2020 ва дурнамои нишондиҳандаҳои он барои солҳои 2021-2022», аз 1 ноябри соли 2019. – №530.

[7]. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе аз 23 декабри соли 2021. – №1844.

[8]. Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва Ҳимояи сармоягузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 29 декабри соли 2012, – №755.

[9]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи банақшагирии стратегӣ ва дурнамасозии давлатӣ», аз 19 июли соли 2022, – №1894.

[10]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ», 2 августи соли 2011, – №751.

[11]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2016. – №3. 152 с.

[12]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи шарикӣ давлату бахши хусусӣ”, ш. Душанбе аз 28 декабри соли 2012. – №907.

[13]. Обзор инвестиционной деятельности международных банков развития (за соответствующий квартал), 2019 гг. Евразийский Банк Развития.

[14]. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – 485 с.

[15]. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмааи оморӣ. – Душанбе, 2020.

[16]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2015 [http: // www.president.tj](http://www.president.tj) [санаи муруҷиат 29.10.2021]

[17]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[18]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2017. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[19]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[20]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[21]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[22]. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2021. [http: // www.president.tj](http://www.president.tj)

[23]. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон 30-соли Истиқлолияти давлатӣ // Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2021.

[24]. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2022. – 89 с.

[25]. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2023. – 89 с.

[26]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, соли 2017. - 88

[27]. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Форуми байналмилалӣ соҳибкорӣ – 2018 таҳти унвони "Рушди соҳибкориву сармоягузорӣ ва равандҳои муосири иқтисодӣ". 17.10.2018 с.

[28]. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо соҳибкорон ва сармоягузори ватаниву хориҷӣ. 14.10.2017 с.

[29]. Сомонаи расмӣ ВКХ ҚТ, <http://mfa.tj/pravovaya-osnova-vp/kontsepsiya-vneshnepolitiki-respubliki-tadzhikistan.html> [санаи мурочиат 05.12.2023]

[30]. Тоҷикистон: 30-соли Истиклолияти давлатӣ. Маҷмуи оморӣ / Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021 – 702 с.

[31]. Фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: АОПҚТ, 2023.

[32]. Ҳисоботи бонки ҷаҳонӣ дар соли 2006. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/12c0f0b355bad0d1bdcbcd396358a8f3-0090012021/original> [санаи мурочиат 27.09.2022]

II. Рӯйхати адабиёт бо забони тоҷикӣ ва русӣ

[33]. Андреев, М.В. Анализ подходов к оценке реализации кластерной политики [Текст] / М.В. Андреев // Современная экономика: проблемы и решения. – 2015. – №7 (67). – С. 100-107.

[34]. Ансофф, И. Стратегическое управление. – М., 1989. // Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. (20.02.2021). URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/4155> [санаи мурочиат 14.10.2022].

- [35]. Аттали, Ж. Мировой дух [Текст] / Ж. Аттали. 1-е изд. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 406 с.
- [36]. Афанасьев, М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики [Текст] / М. Афанасьев, Л. Мясникова // Вопросы экономики. – М., 2005. – № 4. – С. 75-86.
- [37]. Бажанов, Е. П. Международные отношения в XXI веке. – М.: Восток-Запад, 2011. – 166 с.
- [38]. Бердиев, Р.Б. Раванди сармоягузории муштарақ хамчун механизми устувори рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ / Р.Б. Бердиев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 31-38.
- [39]. Богатуров, А. Д. Международные отношения в Центральной Азии. События и документы / А. Д. Богатуров. – М.: Аспект-пресс, 2011. – 549 с.
- [40]. Богатуров, А. Д. Современные глобальные проблемы. – М.: Аспект-пресс, 2010. – 349 с.
- [41]. Богданов, А.В. Международные стратегические альянсы как инструмент интеграции России в мировое хозяйство [Текст] / А.В. Богданов. – СПб: Изд-во Байкальского государственного университета экономики и права, 2004. – 128 с.
- [42]. Борко, Б.А. Россия – Европейский Союз: стратегия стратегического партнерства / Б.А. Борко, Ю.А. Данилов. – М.: ИЕ РАН, ОГНИТД, 2005. – 78 с.
- [43]. Валлерстайн, И. Конец знакомого мира: Социология XXI века // И. Валлерстайн; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2003. – 355 с.
- [44]. Вдовин, С.М. Стратегические направления развития / С.М. Вдовин // Мордовского государственного университета им. Н.П. Огарева. Университетское управление: практика и анализ. 2010 (6). – С.17-21.
- [45]. Веснин, В.Р. Стратегическое управление [Текст] / В.Р.Веснин. – М.: Проспект, 2004. – 215 с.

[46]. Ғаниев, Т.Б. Асосҳои назариявӣ - методии идоракунии фарҳанги созандагӣ дар менеҷменти муосири касбӣ [Матн] / Т.Б. Ғаниев, Ф.А. Хочаалиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 190-193.

[47]. Ғаниев, Т.Б. Зинаҳои таълимотию омӯзишии фарҳанги касбӣ ва хусусиятҳои рушди нерӯи инсонӣ [Матн] / Т.Б. Ғаниев // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. 2010. – № 14. – С. 139-145.

[48]. Ғаниев, Т.Б. Инновационная деятельность руководителя как основной фактор обеспечения конкурентоспособности международных компаний / Т.Б. Ғаниев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе: Сино, 2019. – № 4, Часть II. – С. 23-28.

[49]. Ғаниев, Т.Б. Менеҷмент: Муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ. – Душанбе: Ирфон. – 2017. – 450 с.

[50]. Ғаниев, Т.Б. Менеҷмент: Таълимоти бефосилаи касбӣ-электронӣ. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 450 с.

[51]. Ғаниев, Т.Б. Менеҷмент: Хиради роҳбарӣ. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 470 с.

[52]. Ғаниев, Т.Б. Моделсозии таълимоти олии системавӣ-техникии ташкили технологияи рушдбандагии когнитивӣ дар менеҷменти муосири касбӣ [Матн] / Т.Б. Ғаниев // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. – Душанбе, 2020. – № 1. – С. 24-29.

[53]. Ғаниев, Т.Б. Равишҳои асосии қонуниятҳои васлгарӣ (пайвандгарӣ) дар менеҷменти асри XXI [Матн] / Т.Б. Ғаниев, Ф. Ходжаалиев // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. – Душанбе, 2020. – № 2. – С. 6-13.

[54]. Ғаниев, Т.Б. Роҳҳои стратегии ташаккулёбии вақтшиносӣ дар ташкили фаъолияти касбии менеҷмент [Матн] / Т.Б. Ғаниев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 39-46.

[55]. Ганиев, Т.Б. Ташкили менечменти захираҳои башарӣ [Матн] / Китоби дарсӣ. – Душанбе: Ирфон. – 2011. – 375с.

[56]. Ганиев, Т.Б. Угрозы кризиса мировой экономики и проблемы обеспечения безопасности развития национальной экономики [Текст] / Т.Б. Ганиев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2014. – № 2/11 (155). – С. 25-29.

[57]. Ганиев, Т.Б. Фарҳанги иқтисодӣ ва арзишҳои он дар менечменти муосири касбӣ [Матн] / Т.Б. Ганиев, М.Ҳ. Мачнунова, Ф.А. Хоҷаалиев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4 – С. 29-33.

[58]. Ганиев, Т.Б. Фарҳанги сарватшиносӣ ва созандагии роҳбарӣ ҳамчун кодекси функционаливу сохтори менечменти [Матн] / Т.Б. Ганиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – № 5-2. – С.23-28.

[59]. Ганиев, Т.Б. Фарҳанги сарватшиносӣ ва созандагии роҳбарӣ ҳамчун кодекси функционаливу сохтори менечменти / Т.Б. Ганиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: Сино, 2020. – № 5-2. – С. 23-28.

[60]. Ганиев, Т.Б. Формирование и эффективное использование человеческого капитала в аграрном секторе экономики / Т.Б. Ганиев, И.С. Самандаров, Д.А. Ходиев, Х.Х. Искандаров // монография. – Душанбе: Сино, 2018. – 181 с.

[61]. Гантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст] // С. Гантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.

[62]. Гринин, Л.Е. Глобализация и национальный суверенитет / Л.Е. Гринин // История и современность. – 2005. – № 1. – С. 6-31.

[63]. Давлатов, К.К. Государственно-частное предпринимательское партнерство и ее роль в развитии системы здравоохранения республики таджикистан [Текст] / К.К. Давлатов, М.Д. Кодирова // Известия Иссык-

Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2019. – №1 (24). – С. 31-38.

[64]. Давлатов, К.К. Зарубежный опыт становления и развития государственно-частного партнерства [Текст] / К.К. Давлатов, Т. Шарипов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2014. – № 2/10-1 (152). – С. 3-7.

[65]. Давлатов, К.К. Методологические основы определения уровня конкурентоспособности промышленных предприятий [Текст] / К.К. Давлатов, М.М. Абдиёи // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2013. – № 2/7 (123). – С. 84-88.

[66]. Давлатов, Қ.Қ. Самаранокии истифодабарии нерӯи истеҳсоли-захиравии хоҷагиҳои майдамоли дар шароити кооператсия [Матн] / Қ.Қ. Давлатов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 47-53.

[67]. Джери, Д. Большой толковый социологический словарь. В 2 т. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.

[68]. Долматова, С.А. Использовать международный опыт [Текст] / С.А. Долматова // В сб. Утечке умов в условиях современной России: внутренние и международные аспекты. – М., 1992. – С. 117-129.

[69]. Ефимов, А.В. Стратегические альянсы как метод достижения конкурентоспособного преимущества [Текст] / А.В. Ефимов, Г.А. Буренина, А.Н. Петров. – СПб.: СПбГУЭФ, 1997. – 28 с.

[70]. Иброҳимзода, И.Р. Таҷрибаи пешқадами хориҷии маблағгузори ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И.Р. Иброҳимзода, М.Ҷ. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. – № 6. – С. 15-21.

[71]. Исайнов, Х.Р. Приоритетные направления привлечения прямых инвестиций в освоение природно-ресурсного потенциала Региона / Х.Р. Исайнов, Д.А. Ходиев, Х.А. Хофизов // Аудит и финансовый анализ. 2018. – № 2. – С. 270-274.

[72]. Исвалиев, С. Методы государственного регулирования инвестиционной деятельности субъектов аграрного кластера [Текст] / С. Исвалиев // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал) – №2/2 (197), – Душанбе, 2016. – С. 73.

[73]. Искандаров, Ҳ.Ҳ. Хусусиятҳои омодакунии кадрҳо дар шароити иқтисодии рақамӣ [Матн] / Ҳ.Ҳ. Искандаров, Р.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2018. – №5. – С.44-49.

[74]. Кадыров, Д.Б. Управление изменениями и изменения в управлении в условиях рынка [Текст] / Д.Б. Кадыров // Вестник ТГНУ, выпуск – №1(45), 2008. – С.33-42.

[75]. Кандыерова, Д.О. Теоретические вопросы развития и особенности интеграционных процессов стран с переходной экономикой [Текст] / Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук // Институт экономических исследований дальневосточного отделения Российской Академии наук. – Душанбе, 2007.

[76]. Каюмов, Н.К. Глобализационные процессы и экономические проблемы Таджикистана [Текст] / Н.К. Каюмов, Т.Н. Назаров, И.И. Махмудов, Р.К. Рахимов, Х.У. Умаров // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2003. – № 4. – С. 5.

[77]. Каюмов, Н.К. Глобализация экономики и обеспечение продовольственной безопасности Таджикистана [Текст] / Н.К. Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2008. – №4. – С. 25-41.

[78]. Клойзнер, В.Д. Взаимосвязь между факторным анализом прироста и факторным анализом индекса роста экономического

показателя [Текст] // В.Д. Клойзнер / Сибирский торгово-экономический журнал. – 2013. – №2 (18). – С. 4-9.

[79]. Қодирзода, Д.Б. Ҷанбаҳои концептуалӣ ва роҳҳои таъмини устувории молиявии корхонаҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Д.Б. Қодирзода, Н.Қ. Наимзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – № 5. – С. 17-24.

[80]. Қодирзода, Д.Б. Механизми ташкилию иқтисодии рушди фаъолияти инноватсионӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Д.Б. Қодирзода, У.М. Ҷумаев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2019. – №1(64) – С. 113-221.

[81]. Қодирзода, Ф.А. Иностранные инвестиции в эпоху глобализации мировой экономики / Ф.А. Қодирзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2022. – № 3. – С. 21-27.

[82]. Комилов, С.Дж. Теория инновационного развития / Монография. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 264 с.

Комилов, С. Дж. Проблемы становления и развития инновационного предпринимательства в Республике Таджикистан [Матн] / С. Дж. Комилов, М.К. Файзуллоев // Монография. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 192 с.

[83]. Комилов, С.Д. Основы институционализации инновационного развития промышленности Республики Таджикистан [Текст] / С.Д. Комилов, Д.Р. Рахмонов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе, 2013. – № 2 (41). – С. 48-57.

[84]. Комилов, С.Дж. Особенности формирования экономики знаний на современном этапе. [Текст] / С.Дж. Комилов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2013. – № 2/8 (125). – С.15.

[85]. Комилов, С.Дж. Развитие интеграционных процессов на основе формирования межгосударственных инновационных кластеров

[Текст] / С.Дж. Комилов // в сборнике: казанский международный конгресс евразийской интеграции - 2022. Материалы конгресса. – Казань, 2022. с. 337-338.

[86]. Комилов, С.Дж. Теоретические подходы к определению сущности инвестиций и инвестиционного потенциала региона [Текст] / С.Дж. Комилов, Ф.М. Гафоров // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. – Душанбе: 2014. – №2/1(127). – С.13.

[87]. Комилов, С.Дж. Теория инновационного развития [Текст] / Монография. – Душанбе: Ирфон, 2019. – 264 с.

[88]. Комилов, С.Ч. Хавфи инноватсионӣ ҳамчун омили таъсиррасон ба фаъолияти молиявии корхонаҳои саноатӣ / С.Ч. Комилов // Паёми молия ва иқтисод. – Душанбе, 2022. – № 4-2 (34). – С. 21-26.

[89]. Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект: монография / под общ. ред. д.э.н., проф. И.Ю.Беляевой, д.э.н., проф. М.А. Эскиндарова. – М.: КНОРУС, 2008. – С. 248.

[90]. Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект: монография / под общ. ред. д.э.н., проф. И.Ю. Беляевой, д.э.н., проф. М.А. Эскиндарова. – М.: КНОРУС, 2008. – С.51.

[91]. Коуз, Р. Фирма, рынок и право [Текст] / Р. Коуз. – М.: Новое издательство, 2017. – 224 с.

Кручинин, И.Н. Процесс глобализации: проблема неравенства в глобализации [Текст] // Хроноэкономика. – М., 2019. – № 5 (18). – С. 64-69.

[92]. Кузибаева, Б.М. Нақши корхонаҳои муштарак дар рушди саноати мамлакат / Б.М. Кузибаева // Паёми ДДХБСТ. 2022 – №2 (91) – 72-81.

[93]. Кузнецов, А. М. «Мирное развитие Китая» и некоторые проблемы современной теории международных отношений. [Текст] / А. М. Кузнецов // Политическая концептология, 2014. – №3. – С. 166-177.

[94]. Кузнецов, И.А. 2011 [https:// cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-razvitiyasovmestnyh-predpriyatiy-v-rossii](https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-razvitiyasovmestnyh-predpriyatiy-v-rossii). 23.03.2022.

[95]. Кузнецов, И.А. Развитие форм стратегического партнерства [Текст] // Дисс.на соиск. уч. степ. к.э.н. – М., 2014. – С.13.

[96]. Курбонов, А.К. Танзими механизмҳои сармоягузори дар шароити муносибатҳои бозорӣ [Матн] / А.К. Курбонов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 89-93.

[97]. Куценко, А.В. Современные формы стратегического взаимодействия - слияния и поглощения и создание стратегических альянсов на примере нефтегазовой отрасли / А.В. Куценко // Российское предпринимательство. 2011. – №6/2.

[98]. Лузянин, С.Г. Россия – Китай: формирование обновленного мира; монография [Текст] / отв. ред. академик В.С. Мясников. Предисл. В.А. Никонов. – М.: Весь Мир, 2018. – 328 с.

[99]. Лукин, А.В. Шанхайская организация сотрудничества и российские интересы в Центральной Азии и Афганистане [Текст] // Стратегия России в Центральной Азии и Шанхайская организация сотрудничества. Сборник статей / Под ред. А.В. Лукина. Институт международных исследований. – М.: МГИМО – Университет, 2012. – 191 с.

[100]. Лукина, А.В. Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений. Под ред. 2013. – 704 с.

[101]. Львов, Д.С. Экономика развития [Текст] / Д.С. Львов. – М.: Экзамен, –2002. – 512с. – С. 422.

[102]. Чураева, А. Мушкилоти минтақабандии низоми таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А. Чураева // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 54-60.

[103]. Макогон, Ю.В. Глобализация и Украина в мировой экономике [Текст] / Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова. – Донецк: ДонНУ, 2004. – 478 с.

[104]. Маҳмадуллоев, А.С. Таҳлили ваъзи муосири фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / А.С. Маҳмадуллоев, Э. Миршарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №1. – С. 152-157.

[105]. Мартин, Г.-П. Западная глобализация: атака на процветание и демократию // Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М.: Альпина, 2001. – 335 с.

Марупов, Д.М. Оценка инвестиционного климата и условий привлечения инвестиций организациями Республики Таджикистан [Текст] / Д.М. Марупов // Современные проблемы науки и образования. – Душанбе, 2013. – №6. – С. 472.

[106]. Меньшенина, И.Г. Кластерообразование в региональной экономике [Текст] / И.Г. Меньшенина, Л.М. Капустина. Д.М. Марупов // Изд-во Уральский государственный университет им. А.М. Горького, 2008. – С.155.

[107]. Минтсберг, Г. Стратегический процесс. Концепции. Проблемы. Решения // Г. Минтсберг / Куинн. – Питер, 2016. – 236 с.

Мирзоева, Д.Т. Мавқеи саноат дар рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2022. – № 4-1 (58). – С.133-137.

[108]. Мирсарварзода, Ф.М. Аҳамият ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба рушди иқтисодиёти кишвар [Матн] / Ф.М. Мирсарварзода // Идоракунии давлатӣ. 2020. – №4/2 (49). – С. 78-84.

[109]. Мовсесян, А.Г. Транснационализация в мировой экономике [Текст] / А.Г. Мовсесян. – М.: Финансовая академия при Правительстве РФ, 2001. – С.93.

[110]. Муртазоев, О.Қ. Барномаи инноватсионӣ ва дастгирии давлатӣ дар соҳаи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / О.Қ. Муртазоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – № 3 (28). – С. 114-124.

[111]. Назаров, Т.Н. Китайско-Таджикское сотрудничество: от прошлого к настоящему и будущему [Текст] / Т.Н. Назаров // Известия

Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. – Душанбе, 2012. – № 2. – С. 7.

[112]. Низамова, Т.Д. Государственная кластерная политика: вопросы выбора реализации [Текст] / Т.Д. Низамова, П.А. Мухсинова // Таджикистан: экономика и управление. – Душанбе, 2020. – № 1. – С. 39-44.

[113]. Низамова, Т.Д. Опыт зарубежных стран по созданию и развитию инновационных кластеров [Текст] / Т.Д. Низамова, Н.Х. Бобосодиқова // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. – Душанбе, 2019. – № 4 (258). – С. 45-49.

[114]. Низамова, Т.Д. Реструктуризация промышленных предприятий Таджикистана в условиях переходной экономики [Текст] Т.Д. Низамова / диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук, – Душанбе, 2007.

[115]. Низамова, Т.Д. Роль кластеризации в развитии промышленности Таджикистана [Текст] / Т.Д. Низамова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2016. – № 2/11 (220). – С. 86-93.

[116]. Низамова, Т.Д. Стратегия развития легкой промышленности региона на основе кластерного подхода [Текст] / Т.Д. Низамова, П. А. Мухсинова // Монография – Душанбе: Ирфон – 2021. – 174 с.

[117]. Низомова, Т. Д. Саноатикунонии босуръат ва таъмини рушди инноватсионии саноати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т. Д. Низомова, Ҷ.Р. Раҳмонов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2022. – №2 (78) – С. 134-149.

[118]. Низомова, Т.Д. Иқтисодиёти саноат. Китоби дарсӣ. 2020. – 458 с. – С. 6.

[119]. Низомова, Т.Д. Нақши соҳаи саноат дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Д. Низомова // Маводи конфронси байналмилалии илмӣ-амалии “Масоили мубрами ташаккулдиҳии ҷомеаи

иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамои инкишоф” (Душанбе, 15 майи соли 2018). – Душанбе: Дониш, 2018. – С.209.

[120]. Низомова, Т.Д. Ҳолати муосир ва ояндабинии тараққиёти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҷанбаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ [Матн] / Т.Д. Низомова // Паёми ДМТ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2019. – № 4, ҷ. 2. – С.74-82.

[121]. Низомова, Т.Д. Рушди соҳаи саноат - омили пешрафти иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Д. Низомова, Д.А. Қозиев // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. 2020.– №4 (261). – С. 125-130.

[122]. Низомова, Т.Д. Самаранокии таҷдиди фондҳои асосии истеҳсолии саноатии Тоҷикистон: ҷанбаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ [Матн] / Т.Д. Низомова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. 4 (47) – С. 108-113.

[123]. Низомова, Т.Д. Самтҳои калидии таъмини самаранокии тарбия ва бозомӯзии кадрҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Д. Низомова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2018. – № 4 (63). – С.191-199.

[124]. Низомова, Т.Д. Таҷдиди сохтори низоми идоракунӣ дар ширкатҳо [Матн] / Т.Д. Низомова, Х.М. Муҳаммад // Маҷлаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ. – Душанбе, 2021. – №2. – С. 105-110.

[125]. Низомова, Т.Д. Таҷрибаи давлатҳои Аврупо оид ба ташаккул ва рушди кластерҳои агросаноатӣ [Матн] / Т.Д. Низомова, Е.А. Сатторов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – № 5. – С. 11-17.

[126]. Низомова, Т.Д. Таҳияи стратегияи рушди корхона [Матн] / Т.Д. Низомова, Х.Ю. Ҷумаева // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – Душанбе, 2021.– № 3. – С. 60-66.

[127]. Новикова, И.В. Глобализация, государство и рынок: ретроспектива и перспектива взаимодействия. – М.: Академия управления При Президенте Республики Беларусь, 2009. – 218 с.

[128]. Хусайнов, М.М. Нақш, хусусият ва аҳаммияти корхонаҳои тичоратӣ дар шароити иқтисоди бозории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / М.М. Хусайнов // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2020. – №4/2 (49). – С. 90-95.

[129]. Обидов, Ф.С. Развитие малого предпринимательства в Республике Таджикистан / Ф.С. Обидов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2012. – № 2/5 (92). с. 9-12.

[130]. Обидов, Ф.С. Совершенствование форм и методов управления развитием предпринимательства /// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2012. – № 2/6 (95). – С. 164-166.

[131]. Одинаев, Х.А. Информационная экономика и проблемы развития национальной системы образования [Текст] / Х.А. Одинаев // Материалы республиканской научно-практической конференции «Проблемы устойчивого экономического развития Таджикистана». – Душанбе, 2007. – С. 32-37.

[132]. Павельев, В. П. Применение факторного анализа для оценки эффективности управления предприятием / В.П. Павельев, Е.В. Павельева // Известия МГТУ. 2013. – №4 (18). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-faktornogo-analiza-dlya-otsenki-effektivnosti-upravleniya-predpriyatiem> (дата обращения: 07.09.2022).

[133]. Папенова, К.В. Экономические проблемы на рубеже XXI века / Папенова К.В. – М. 2003. – 762 с.

[134]. Покулевская М.С. Теоретические аспекты международных стратегических альянсов / М.С. Покулевская // Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2016. – №40/1.

[135]. Раҷабов, Р.К. Ҷанбаҳои минтақавии рушди фаъолияти соҳибқорӣ дар савдои наздисарҳадии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.К. Раҷабов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – №4 (47) – С. 123-132.

[136]. Раҳимзода, Ш. Самтҳои асосии рушди ҳамкории иқтисодӣ бо Ҷумҳурии Узбекистон дар шароити нави иқтисодӣ [Матн] / Ш. Раҳимзода // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – № 2. – С. 9-12.

[137]. Раҳимов, Ш.М. Ҷаҳонишавӣ - раванди бебозгашт [Матн] / Ш.М. Раҳимов // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – №3(24). – С. 88-103.

[138]. Раҳимзода, Ш. Приоритетные направления экономической науки в реализации стратегических документов национального развития [Текст] / Ш. Раҳимзода, Ш.Ш. Базаров // Таджикистан и современный мир. – Душанбе, 2019. – №5 (68). – С. 144-150.

[139]. Раҳимов, Р.К. Глобализация и проблемы экономического роста в Республике Таджикистан [Текст] / Р.К. Раҳимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – Душанбе, 2004. – № 1. – С. 47.

[140]. Раҳимов, Р.К. Экономический рост: проблемы и механизмы решения экономика Таджикистана: стратегия развития. 2004. с. 186.

[141]. Раҳимов, Ш.М. Возрождение и развитие промышленности таджикстана в переходный период [Текст] / Ш.М. Раҳимов // диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук / – Душанбе, 2001.

[142]. Саидмуратов, Л.Х. Стратегические цели Республики Таджикистан и устойчивое развитие регионов страны. [Текст] / Л.Х. Саидмуратов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). Серия экономических наук. – Душанбе, РТСУ, 2016. – № 3 (54). – Ч.1. – С.150.

[142]. Саидмуратов, Л.Х. Асосҳои назариявии арзёбии қушода будани сиёсати беруниқтисодии минтақа [Матн] / Л.Х. Саидмуратов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. 4 (47) – С. 137-146.

[144]. Саидмуродов, Л.Х. Макроэкономическая модель 18-^М-ВР и ее возможности для оценки национальной экономики [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2016. – №2/11 (220). – С. 104-112.

[145]. Саидмуродов, Л.Х. Совершенствование управления развития промышленная система Республики Таджикистан [Текст] / Л.Х. Саидмуродов, Х. Зокир // Глобальная экономика и национальная безопасность. – Душанбе, 2021. – №1. – С. 26-30.

[146]. Саидмуродов, Л.Х. Стратегические цели и принципы развития Республики Таджикистан на период до 2030 года [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // Евразийский юридический журнал. – Душанбе, 2021. – № 7 (158). – С.134-139.

[147]. Саидмуродов, Л.Х. Стратегия устойчивого развития таджикистана: возможности и перспективы В сборнике: Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития. Пленарные доклады [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // Материалы Девятого Международного форума. – Душанбе, 2020. – С. 186.

[148]. Саидмуродов, Л.Х. Уроки мировых кризисов и принцип превентивности в обеспечении экономической безопасности страны [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // Международные отношения и безопасность. – Душанбе, 2022. – №1 (1). – С.143. (141-154.).

[149]. Саидмуродов, Л.Х. Стратегия устойчивого развития Таджикистана: возможности и перспективы [Текст] / Л.Х. Саидмуродов // В сборнике: Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития. Пленарные доклады / Материалы Девятого Международного форума. – Душанбе, 2020. – С. 181-187.

[150]. Саидмуродов, Л.Х. Стратегические цели и принципы развития Республики Таджикистан на период до 2030 года // Евразийский юридический журнал. 2021. – № 7 (158). – С. 135.

[151]. Сатторов, Э.И. Таҳлил ва арзёбии фазои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.И. Сатторов, Б.Д. Ғафуров // Идоракунии давлатӣ. – Душанбе, 2020. – №4/2 (49). – С. 40-48.

[152]. Сафоев, Ҳ.С. Самтҳои асосии рушди шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ҳ.С. Сафоев // Паёми Донишгоҳи давлатии тибқорати Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №1 (30). – С. 122-125.

[153]. Сиденко, В.Р. Глобализация европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т. – Т. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.
Сиденко, В.Р. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – К.: Феникс, 2008. – 376 с.

[154]. Смирнова, Е.Е. Совместные предприятия: закономерности возникновения и перспективы развития / Е.Е. Смирнова, Н.В. Хвалынская. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 164.

[155]. Солеҳзода, А.А. Сармоягузори давлатӣ ва тақмили он дар шароити рушди стратегии кишвар / А.А. Солеҳзода, Д.А. Амонова // Идоракунии давлатӣ. 2023. – № 3 (62). – С. 101-108.

[156]. Солиев, А.А. Кластерный принцип организации производства и привлечения иностранных инвестиций [Текст] // А. Солиев, Ф.А. Кодиров, А.В. Гулмамадов / Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2014. – №2/10 (152). – С. 3-9.

[157]. Солиев, А.А. Омилҳои рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таҳлил ва дурнамо [Матн] / А.А. Солиев // Бонқдори дар Тоҷикистон. – Душанбе, – №1 (42). – С. 36-42.

[158]. Стиглиц, Дж. Глобализация [Текст] // Дж. Стиглиц; пер. з англ. А. Ещенко. – К.: Академия, 2003. – 252 с.

[159]. Сузуки, М. Макроиқтисодиёти кушода ва инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ / М. Сузуки Л.Ҳ. Саидмуродов А.А. Солиев. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 278 с.

[160]. Сушкова, Т.Ю. Системная организация инвестиционной деятельности в региональном АПК: вопросы теории, методологии, практики. Ульяновск, 2009. – 269 с.

[161]. Тагоев, Б.Д. Обеспечение экономической безопасности в условиях глобализации: подходы и инструменты [Текст] / Б.Д. Тагоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2021. – №8. – С. 29-35.

[162]. Тагоев, Дж.Х. Проблемы активизации инвестиционной деятельности предприятий (на материалах аграрного сектора республики таджикистан) [Текст] / Дж.Х. Тагоев // диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Душанбе, 2004.

[163]. Тагоев, Дж.Х. Пути активизации инвестиционной деятельности предприятий (на примере сельскохозяйственных предприятий РТ) – Душанбе: Ирфон, 2009. – 140 с.

[164]. Тагоев, Дж.Х. Структура инвестиций в основаной капитал: оценка, состояние и тенденции развития [Текст] / Дж.Х. Тагоев // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2013. – №2/4(114). – С. 52.

[165]. Тошматов, М.Н. Динамика, структура и масштабы привлечения иностранных инвестиций в экономику Республики Таджикистан за годы государственной независимости [Текст] / М.Н. Тошматов // Таджикистан и современный мир. – Душанбе, 2016. – №3 (53). – С. 152-182.

[166]. Тукубаев, Р.Ж. Особенности стратегического партнерства как способ интеграции предприятий / Р.Ж. Тукубаев // Вестник Московской международной академии. 2022. – №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-strategicheskogo-partnerstva-kak-sposob-integratsii-predpriyatuy> (дата обращения: 01.04.2023).

[167]. Убайдуллоев, А.М. Анализ динамики иностранных инвестиций в экономику Таджикистана [Текст] / А.М. Убайдуллоев, Н.Д.

Назарова, Д.Б. Кадыров // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – Душанбе, 2012. – №3 (38). – С. 49-57.

[168]. Умаров, Х.У. Влияние рыночных реформ на развитие отраслей социальной сферы в Таджикистане / Х.У. Умаров, К.Г. Якубова [Текст] // Вестник Таджикского национального университета. серия социально экономических и общественных наук. 2019. – № 8. – С. 187-192.

[169]. Уоллес, Р. Стратегические альянсы в бизнесе. Технология построения долгосрочных партнерских отношений и создания совместных предприятий / Р. Уоллес. – М.: Добрая книга, 2005. – 284 с.

[170]. Усманова, Т.Д. Необходимость и возможности развития общества, основанного на знаниях [Текст] / Т.Дж. Усманова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – Душанбе, 2011. – № 4 (18). – С. 152-157.

[171]. Усманова, Т.Дж. Роль экономической науки в социально-экономическом развитии современного общества [Текст] / Т.Дж. Усманова, М.Т. Азимова // Вестник Филиала Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова – Душанбе, 2018. – Т. 2. – №2. – С. 58-63.

[172]. Усманова, Т.Дж. Эффективность интеграционных программ как фактор стимулирования интеграционных процессов в странах центральной азии [Текст] / Т.Дж. Усманова, М.И. Садриддинов // Таджикистан и современный мир. 2022. – №1 (77). – С. 118-129.

[173]. Файзуллоев, М.Қ. Сиёсати инноватсионӣ хамчун унсури концепсияи ташаккулёбии низоми инноватсионии миллӣ [Матн] / М.Қ. Файзуллоев // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2015. – № 4 (47) – С. 163-169.

[174]. Филатов, Е.А. Модификация методов детерминированного факторного анализа модели Дюпона / Е.А. Филатов, В.Б. Нечаев // Вестник ИрГТУ. 2015. – №5 (100). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modifikatsiya-metodov-determinirovannogo-faktornogo-analiza-modeli-dyupona> (дата обращения: 07.09.2022).

[175]. Филипенко, А.С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А.С. Филипенко. – М.: Экономика, 2010. – 512 с.

[176]. Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек // Ф. Фукуяма, пер. с англ. – М.: АСТ. Ермак, 2007. – 588 с.

[177]. Ходиев, Д.А. Актуализация проблем «утечки мозгов» в Республике Таджикистан. Современные проблемы экономики и менеджмента [Текст] / Д.А. Ходиев, Х.Х. Искандаров // Материалы международной научнопрактической конференции (28 октября 2016 г., Воронеж, РФ.) ред. колл. – А.А. Федченко, О.А. Колесникова. – Воронеж: Новопресс, 2016. – 348 с.

[178]. Ходиев, Д.А. Моделирование и прогнозирование привлечения инвестиций для освоения природно-ресурсного потенциала региона / Д.А.Ходиев, Ф.А. Хофизов, О.С. Табаров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2018. – № 6. – С. 30-36.

[179]. Ходиев, Д.А. Направления совершенствования качества образовательных услуг в Республике Таджикистан / Д.А. Ходиев, С.Б. Ганиева // Азимут научных исследований: экономика и управление. 2019. – Т. 8. – № 2 (27). – С. 1131-117.

[180]. Ходиев, Д.А. Особенности развития человеческого капитала в условиях переходного периода (на примере Республики Таджикистан) [Текст] / Д.А. Ходиев // дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 – Экономика и упр. нар. хоз-вом 166 (экономика труда) / Душанбе: Таджикский государственный университет коммерции, 2011. – 159 с.

[181]. Ходиев, Д.А. Регулирование рынка труда и занятости населения в трудоизбыточном регионе [Текст] / Д.А. Ходиев, Х.У. Саидова // Монография. – Душанбе: Сино, 2018. – 190 с.

[182]. Ходиев, Д.А. Таҳаввулоти назарияи иқтисодиёти минтақавӣ дар партави рушди назарияи ҷаҳолияти соҳибкорӣ [Матн] / Д.А. Ходиев, Ф.Х. Самадзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – Душанбе, 2020. – №3 (71). – С. 156-164.

[183]. Ходиев, Д.А. Человеческий капитал в инновационной экономике [Текст] / Д.А. Ходиев. Душанбе, Ирфон, – 2013 г. – 120 с.

[184]. Ходиев, Д.А. Человеческий капитал и кадровое обеспечение в сельском хозяйстве [Текст] / Д.А. Ходиев, Х.Х. Искандаров // Материалы ежегодной международной научно-практической конференции по проблемам социально-трудовых отношений (16 заседание). Воронежский государственный университет, Академия труда и занятости (Воронежское отделение). – 2016. – С. 246-251.

[185]. Ходиев, Д.А. Человеческий капитал как системообразующий фактор инновационного развития [Текст] / Д.А. Ходиев // Материалы ежегодной международной конференции «Инновационные доминанты социальной сферы». – Воронеж, РФ, 2013. – С.148-151.

[186]. Хушвахтзода, К.Х. Методологические основы государственного регулирования инвестиций в сельскохозяйственное производство региона [Текст] / К.Х. Хушвахтзода, Ф.Б. Саидахмадов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2020. – №3. – С. 70-79.

[187]. Хушвахтзода, К.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузори дар корхонаҳои саноатӣ / К.Х. Хушвахтзода, Г.Х. Зувайдуллоева // Кишоварз. – Душанбе, 2021. – № 1 (90). – С. 119-124.

[188]. Хушвахтзода, Қ.Х. Принсипи асосии идоракунии хавфу хатари корхонаҳои саноатӣ / Қ.Х., Хушвахтзода, Г.Х. Зувайдуллоева, Б.С. Шодиев // Endless Light In Science. 2023. – Душанбе, – № 4 (4). – С. 154-160.

[189]. Хушвахтзода, Қ.Х. Таҳқиқи масоили назариявии фаъолияти сармоягузори дар шароити иқтисоди бозорӣ / Қ.Х. Хушвахтзода, Б.А. Набиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2021. – № 3-2. – С. 5-15.

[190]. Ҳодиев, Д.А. Аҳаммияти шароити стратегӣ дар таъмини рақобатпазирии ширкатҳо (дар мисоли корхонаҳои муштараки Ҷумҳурии

Тоҷикистон) [Матн] / Д.А. Ҳодиев, А.С. Маҳмадуллоев, Х.Р. Шарипова // Идоракунии давлатӣ, Маҷаллаи илмию сиёсии Академияи идоракунии давлати назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – №1 (66). – С. 71-79.

[191]. Ҳодиев, Д.А. Бархӯрди манфиатҳо дар сутухи мухталифи ҳамгироӣ: ҷанбаҳои минтақавӣ // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2012. – №7 (98). – С.96-101.

[192]. Ҳодиев, Д.А. Ҷанбаҳои назариявии инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / Д.А. Ҳодиев, А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №4. – С. 87-93.

[193]. Цыганков, П.А. Политическая динамика современного мира: теория и практика [Текст] / П.А. Цыганков // Издательство Московского университета. – М.: 2014. – 568 с.

[194]. Шамсов, И.С. Современное состояние и проблемы развития цифровой экономики в Таджикистане / // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. – № 5-1. – С. 5-10.

II. Адабиёт бо забони англисӣ ва олмонӣ

[195]. Cambridge English Dictionary Online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/businessenglish/strategic-partnership> [санаи муроҷиат 19.09.2023].

[196]. Cartwright, S. Managing Merger, Acquisitions and StrategicAlliances: Integrating People and Cultures [Техт] / S. Cartwright, C.L. Cooper. – Oxford, Boston: Butterworth-Heinemann, 1996. – 250 p.

[197]. Enhanced cooperation between the United Nations and all relevant partners, in particular the private sector: report of the Secretary-General. URL: un.org/partnerships [санаи муроҷиат 22.02.2021].

[198]. Harrigan, K.R. Strategic Alliances and Partner Asymmetries [Taxt] / K.R. Harrigan. – NY : Graduate School of Business, Columbia University, 2006. – P.26.

[199]. Herget, M. Trends in International Collaborative Agreements [Taxt] / M. Herget, D. Morris // Columbia Journal of World Business. – 1997. – Vol. 22. –№2. – P.15-21.

[200]. Kang, N. New Patterns of Industrial Globalization. Cross-border Mergers and Acquisitions and Strategic Alliances [Taxt] / N. Kang, K. Sakai. – Paris: Organization for Economic Co-operation and Development, 2001. – 178 p.

[201]. Lincoln, J. R. Japan's Network Economy: Structure, Persistence, and Change [Taxt] / J. R. Lincoln, M. L. Gerlach. – New York: Cambridge University Press, 2004. – 409 p.

[202]. McLaughlin, T.A. Mergers and Alliances: a Strategic Planning Guide [Taxt] / T.A. McLaughlin // New-York, Wiley. – 1998. – P. 24.

[203]. Porter, M.E. Competition in Global industries [Taxt] / M.E. Porter. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 1986. – P.359.

[204]. Prahalad, C.K., Hamel G. The Core Competence of the Corporation. Harvard Business Review, 1990, May-June. – P. 79-91.

[205]. Singer, M.I. Organizational Metamorphosis: a Study of Mergers, Acquisitions and Consolidations [Taxt] / M.I. Singer, J.A. Yankey // Management and Leadership. – 1995. – P. 357-380.

[206]. Trautwein, F. Merger Motives and Merger Prescriptions. Strategic Management Journal, 1990, vol. 11. – P. 283-295.

[207]. Yoshino, M.Y Strategic alliances: an entrepreneurial approach to globalization [Taxt] / M.Y. Yoshino. U.S. Rangan. – Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2005. – 259 p.

II. ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

А) Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмие тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд.

[1-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Шарикии технологӣ чун самти афзалиятноки шарикии стратегӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2024. – №3. – С. 206-210. ISSN 2413-5151.

[2-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Такмили механизми идоракунии шарикии стратегии ҷамъиятҳои саҳомӣ [Матн] А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2023. – №3. – С. 119-128. ISSN 2413-5151.

[3-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Асосҳои назариявии мукамалгардонии муҳити институтсионалии инкишофи корхонаҳои муштарак [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2022. – №4. – С. 66-72. ISSN 2413-5151.

[4-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Самаранокӣ ва маъмурикунонии андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев, С.А. Деҳқонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №8 – С. 199-203. ISSN 2413-5151.

[5-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Арзёбии умумии инкишофи баҳши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таваҷҷӯҳ ба густариши шарикии стратегӣ [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев, З. Қосимова // Идоракунии давлатӣ, Маҷаллаи илмю сиёсии Академияи идоракунии давлати назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4/2 (49). – С. 63-77. ISSN 2664-0651.

[6-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Ҷанбаҳои назариявии инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев, Д.А. Ҳодиев, Х. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №4. – С. 87-93. ISSN 2413-5151.

[7-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Таҳлили вазъи муосири фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев, Э. Миршарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. – №1. – С. 152-157. ISSN 2413-5151.

Б) Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳои илмӣ ҷоп шудаанд.

[8-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Тамоюлҳои асосии рушди корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев, А.З. Ҳафизов, С.А. Дехқонов, С.М. Ҳайдаров, // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – Рашт, 2020. – № 2 (2). – С. 78-84.

[9-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Принсипҳои асосӣ ва авомили ммасир ба инкишофи шаклҳои шарикӣ стратегӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Маводи конференсияи байналҳалқии илмию амалӣ дар мавзӯи «Амалисозии ҳадафҳои рушди устувор: таҷрибаи хориҷӣ ва миллӣ» (ш. Душанбе, 13 октябри соли 2020). – С. 583-587.

[10-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Захираҳои иттилоотии корхонаю ташкилотҳо [Матн] // А.С. Маҳмадуллоев / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи «Равишҳои стратегии идоракунии давлатӣ ва маҳаллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ», (ш. Душанбе, 5 апрели соли 2019). – С.131-134.

[11-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Фаъолияти корхонаҳои муштарак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Вазъи муосир [Матн] // А.С. Маҳмадуллоев, А. Абдуллозода / Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию-назариявӣ дар мавзӯи «Танзими андозию бучетии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир» (ш. Душанбе, 22 апрели 2019). – С.163-170.

[12-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Назорати молиявӣ: нақш, мақом ва шаклҳои он дар идоракунии иқтисодиёт [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Идоракунии стратегӣ ва таъмини самаранокии захираҳои энергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ш. Душанбе, 6 декабри соли 2019). – С.164-166.

[13-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Системаи иттилоотӣ, иқтисодӣ - баҳши муҳимми фаъолияти идоракунӣ [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ, илий-назариявӣ «Меъроси ниёгон, эҳёи ҳунарҳои мардумӣ дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», (Душанбе, 27 – уми апрели соли 2019). – С.214-217.

[14-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Земельный налог – основной рычаг финансового регулирования в современных условиях (на материалах Раштского района Республики Таджикистан) [Текст] / А.С. Маҳмадуллоев, Ё.А. Саторов // Журнал Научное знание современности, Международный научный журнал. Выпуск – №4. – Казань, 2019. – С.26-32. ISSN 2541-7827

[15-М]. Маҳмадуллоев, А.С. Нақши сайёҳи ва ҳунарҳои мардумӣ дар рушди иқтисодиёти мамлакат [Матн] / А.С. Маҳмадуллоев // Маводи конференсияи илмию назариявӣ «Истиқлолият дастоварди бузурги миллати тоҷик». – Рашт, 5-уми сентябри соли 2018. – С. 190-198.